

3795

ZGODOVINA

STAREGA VEKA

za V. razred srednjih šol

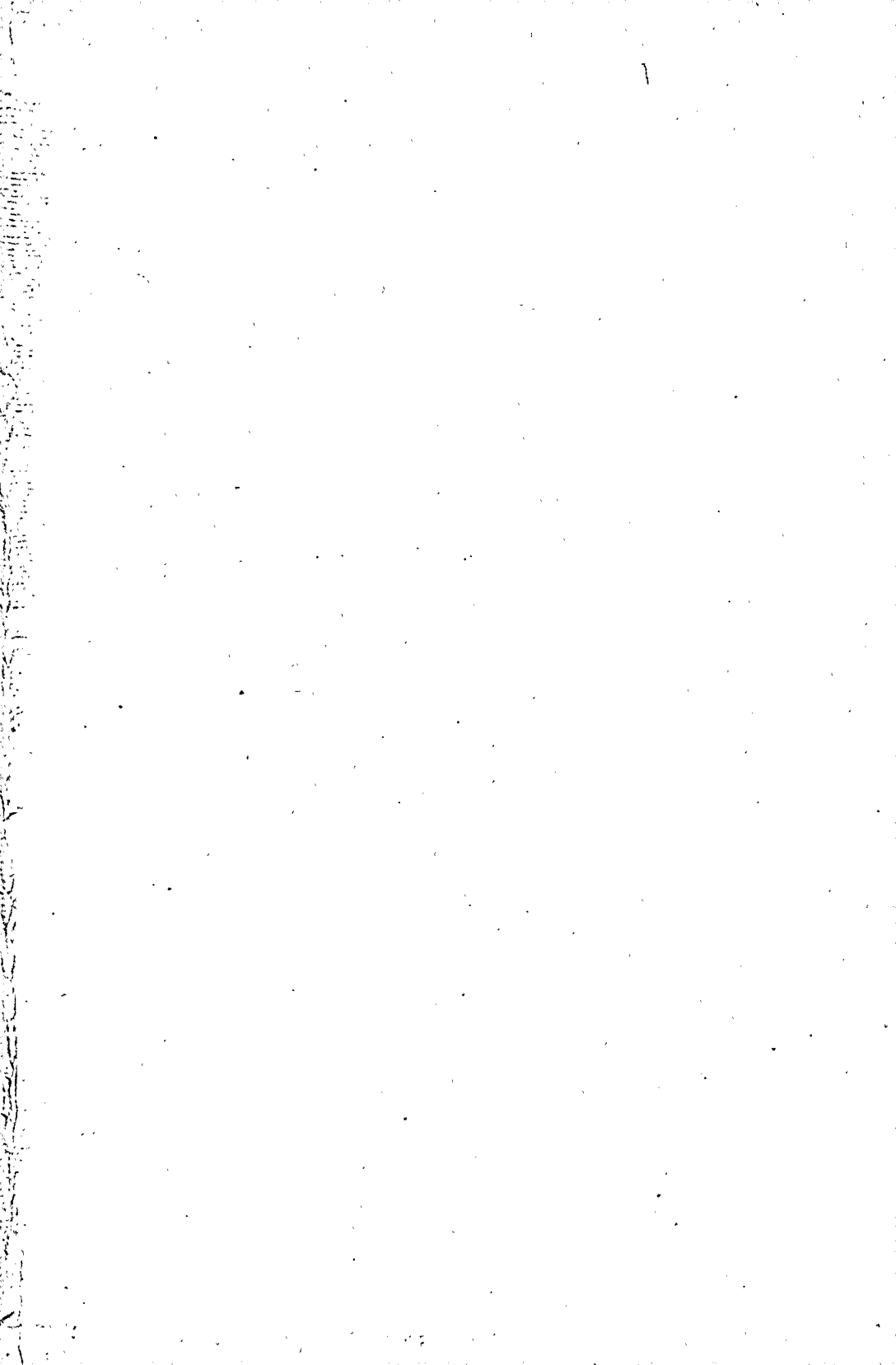
Spisal prof. J. Orožen

1938

LJUBLJANA

Založila tiskarna Merkur d. d. v Ljubljani

3795

ZGODOVINA

STAREGA VEKA

za V. razred srednjih šol

Spisal prof. J. Orožen

Kot učno knjigo odobrilo ministrstvo prosvete z odlokom
IV Br. 5475 od 17. aprila 1938.

Cena vezani knjigi din 60.—

Ljubljana 1938

Založila tiskarna Merkur d. d. v Ljubljani

Pridržujejo se vse pravice

*Inv. št.: J-3795
sig.: VIII - 135.*

VSEBINA

	Stran		Stran
Uvod	1	Indijci	35
Prazgodovinska doba	4	Zemlja, narod, selitve	35
Torišče starega veka in tok zgodovinskega razvoja od vzhoda proti zahodu	7	Družba	36
Orientaliski narodi	9	Vera in filozofija	36
Egipčani	9	Književnost	37
Zemlja in narod	9	Umetnost	37
Državni razvoj	9	Znanost	37
Vera	13	Pomen Orienta v zgodovini	37
Umetnost	15	Grki	39
Glasba in književnost	17	Vpliv ozemlja na grško zgodovino in kulturo	39
Znanost	19	Podnebje in rodovitnost	39
Pismo	19	Helenska doba	40
Babilonci in Asirci	19	Kretska kultura	40
Zemlja in narod	19	Prvo grško naseljevanje in mišenska kultura	41
Državni razvoj	22	Drugo grško ali dorsko naseljevanje	43
Vera	24	Kultura ob zaključku dorskega naseljevanja	44
Umetnost	24	Gospodarske razmere	44
Pesništvo	26	Socialne in državne razmere	45
Znanost	26	Ep	46
Pravo	26	Vera	47
Pismo in viri	27	Pisava	48
Izraelci in Feničani	27	Kolonizacija	49
Palestina in prihod Izraelcev, izraelska država	27	Vzroki	49
Vera in književnost	29	Potek	49
Feničansko primorje in mesta	29	Aristokracija in tiranija	50
Plovba po morju, trgovina in kolonije	29	Duhovni preobrat	51
Umetna obrt, pismo in vera	30	Pesništvo	52
Mediji in Perziji	30	Znanost (filozofija)	53
Zemlja in narod	30	Umetnost	55
Državni razvoj	31	Zavest narodnega edinstva	56
Umetnost in pismenost	34		
Vera	34		

	Stran
Sparta	58
Prebivalstvo	58
Ustava	60
Novo osvojitve in peloponeška zveza	60
Atiška doba	61
Začetki Aten in nastanek njihove demokracije	61
Solonove reforme	62
Tiranstvo	63
Klejsenove reforme	64
Perzijske vojne	65
Jonski upor v Mali Aziji	65
Prva Darejeva vojna (492)	66
Druga Darejeva vojna (490)	66
Grki in Perzijci se pripravljajo na nove boje (490—480)	67
Kserksova vojna (480—479)	68
Poraz Kartazanov in Etruščanov	70
Atenska zveza	70
Temistokles in Kimon	71
Periklejeva notranja in zunanja politika	71
Zunanja politika	71
Notranja politika	72
Družabno in gospodarsko življenje	73
Družba	73
Gospodarstvo	74
V Pireju	74
Znanost in filozofija	74
Znanost	74
Filozofija	75
Književnost in umetnost	76
Književnost	76
Umetnost	78
Peloponeška vojna	81
Doba razkroja	83
Špartanska hegemonija in grški Zahod	83
Šparta in grške države	83
Kirov bojni pohod in povratek Grkov	84
Špartansko-perzijska vojna	84
Beotsko-korintska vojna	84
Sirakuška država	85

	Stran
Tebanska hegemonija in druga atenska zveza	85
Tebanska hegemonija	85
Druga atenska pomorska zveza	86
Hegemonija makedonskega kralja Filipa II.	86
Začetki Makedonije	86
Filip II.	86
Filipove osvojitve ob obali	87
Filipovo poseganje v grške razmere	87
Znanost in filozofija (izza peloponeške vojne)	89
Književnost in umetnost	93
Helenistična doba	95
Aleksander Veliki	95
Aleksandrovi začetki	95
Aleksandrov pohod proti Orientu	95
Aleksandrova osebnost	99
Aleksandrovi cilji in njih izvedba	99
Usoda Aleksandrove države, diadohi	101
Helenizem	102
Država	102
Gospodarstvo	102
Znanost	103
Vera	105
Književnost	105
Likovna umetnost	106
Vpliv grške kulture na jugoslovanske pokrajine	108
Rimljani	111
Pokrajina in prebivalci	111
Začetki Rima, doba kraljev	114
Mesto	114
Družba	114
Država	115
Vera	115
Narodna tradicija	116
Osvojevanje Italije	117
Ponovna zavrnitev Etruščanov	117
Obnovitev latinske zveze	117
Prediranje na etruščanska tla	117

	Stran
Keltski napad	118
Nadaljevanje prediranja na etruščanska tla	118
Latinska vojna (340—338)	118
Uklonitev Volskov in Ekvov	119
Prva in druga samnitska vojna	119
Osvojitve južne Italije	120
Prva punska vojna (264—241)	120
Osvojitve severne Italije (225 do 222)	121
Prvi boji z Iliri	121
Izgraditev republikanske ureditve	122
Najstarejše republikanske uredbe	122
Nastanek stanovske borbe	122
Ljudski tribunat	123
Zakon dvanajstih plošč	124
Osoboditev klientov	124
Soudeležba pri zakonodaji in volitvah	125
Soudeležba pri uradih	127
Pravni in socialni uspehi plebejcev	128
Značaj rimske državne ureditve ob koncu stanovske borbe	128
Organizacija rimskih osvojitve	129
Razcvet republike pod oblastjo senata	130
Uklonitev Zahoda v drugi punski vojni	130
Kartažani v Španiji	130
Hanihalov pohod — druga punska vojna	131
Osvojitve Vzhoda	133
Druga makedonska vojna (200 do 197)	133
Vojna s Sirijo (192—189)	133
Popolna utrditev rimske svetovne oblasti	134
Uničenje Kartagine	134
Boji v Španiji	134
Uničenje Makedonije in Grčije	135
Utrditev v Mali Aziji	136

	Stran
Notranji preobrat kot nasledek svetovne oblasti	136
Vojska in mornarica	136
Uprava provinc	137
Trgovina in podjetništvo	137
Kmetijstvo	138
Proletariat	138
Pohelenjenje Rima	138
Začetki razpadanja	139
Razpad republike	139
Reformni poizkusi bratov Grakhov	139
Marij, njegovi boji z zunanjimi sovražniki in njegova vloga v notranji politiki	141
Vojna z Jugurto (111—105)	141
Vojna s Cimbri in Tevtoni	142
Preobrazba vojske	142
Notranji nemiri leta 100	143
Vojna z zavezniki (91—88)	143
Prva vojna z Mitridatom (88 do 85)	143
Prva državljanska vojna (88 do 82)	144
Oslabitev senatske oblasti: Pompej, Kras, Cezar	146
Pompej	146
Prvi triumvirat	147
Druga državljanska vojna	148
Cezarjeva monarhija	149
Borba za Cezarjevo nasledstvo	150
Rimsko življenje v dobi razpadanja	152
Književnost	152
Znanost	153
Filozofija	153
Govorništvo	153
Vera	153
Rimsko cesarstvo: principat	153
Avgust in njegova doba	153
Principat	154
Vojska in uprava države	154
Zunanja politika	155
Kultura v Avgustovi dobi	157

	Stran		Stran
Notranji razvoj principata	160	Germanske selitve in glavne ger-	
Julijsko-klavdijska dinastija	160	manske države	184
Flavijska dinastija	162	Svebi, Alani, Vandali	184
Cesarji — adoptiranci	162	Burgundi	184
Afriška dinastija	163	Angli in Sasi	184
Vojaški cesarji	163	Franki	184
Zunanja politika principata	165	Zapadni Gotje	184
Država in gospodarstvo	169	Vzhodni Gotje	184
Duhovna kultura	170	Langobardi	185
Umetnost	170	Germanska kultura	185
Književnost	170	Vera	185
Znanost	170	Država in družba	185
Filozofija	173	Slovani v pradomovini	186
Vera	173	Družba in država	186
Rimsko cesarstvo:		Vera	187
absolutizem	173	Slovanske selitve	188
Preureditev države za Diokle-		Vzhodno rimsko cesar-	
cijana	173	stvo in Južni Slovani	188
Valerij Dioklecijan	173	Značaj vzhodnega rimskega ce-	
Uprava	173	sarstva	188
Gospodarstvo	175	Justinijan I.	189
Vera	175	Osvojitve	189
Odpoved	175	Kulturno delo	189
Konstantin in zmaga krščanstva	176	Justinijanovi nasledniki	191
Organizacija uprave	176	Država in gospodarstvo v Bizan-	
Krščanstvo	176	tiji	191
Konstantinovi nasledniki	177	Država	191
Razdelitev cesarstva in konec		Gospodarstvo	191
antičnega sveta	178	Selitev Južnih Slovanov	192
Konec zahodne rimske države		Obri in Avari	193
(476)	178	Kralj Samo	193
Kultura ob koncu antičnega sveta	179	Bolgari	193
Vera	179	Arabci in Islam	194
Književnost	179	Arabija pred Mohamedom	194
Umetnost	179	Mohamed in Islam	194
Jugoslovanske dežele		Kalifi	195
pod rimsko oblastjo	180	Omejeviči	196
Osvojitve	180	Verski razkol	196
Rimske ceste	180	Cepitve države	196
Rimske province	181	Kristijani v Španiji	197
Pomen naših krajev	181	Arabska kultura na vzhodu	
Početki srednjega veka	183	in zahodu	197
Preseljevanje narodov	183	Sklep	199
Huni in Atila	183		

SLIKE

	Stran		Stran
Kamnito orodje iz paleolitske dobe	4	Aleksander Veliki	97
Mostiščarska stavba na Ljubljanskem barju	5	Aleksandrov mozaik iz Pompejev	98
Prva in druga piramida pri Gizah	10	Zevsov oltar v Pergamonu . . .	100
Tebansko svetišče v Luksoru . . .	12	Atena Giustiniani	103
Obelisk v Heliopolisu	14	Melska Afrodita	105
Kipa kralja Ramzesa II.	16	Apolon Belvederski	106
Merneptah	18	Artemis Versaillska	107
Pokrov z rakve duhovniške mumije v obliki boga Ozirisa . . .	20	Laokoontova skupina	109
Babilonski stolp	21	Nilova skupina	111
Vhod v Horzabadu	23	Etruščanski vojak	112
Kralj Asurbanipal	25	Rimska volkulja	116
Kirov grob pri Pazargadah	31	Pir	119
»Nesmrtnika«	33	Italska hiša	123
Klinopis	35	Onager, oblegovalna priprava za metanje kamnov	126
Skladišče z amforami v Knosu . . .	41	Rimljan	128
Levja vrata v Mikenah	42	Arhimedova smrt	132
Homer	47	Polibios	135
Sapfo in Alkaios	52	Pompej	142
Vogel Partenona na Akropoli . . .	54	Cicero	145
Vogel lope Erehteona na Akropoli	55	Julij Cezar	147
Korintsko oglavje	56	Kleopatra	148
Olimpija	59	Vodovod pri Segoviji	151
Miltiades	65	Av gust	154
Maratonska gomila	67	Livija	155
Leonidas	69	Pretorijanci	156
Periklej	72	Panteon	158
Sofokles	75	Marcelovo gledališče	159
Evripides	75	Nero	161
Gledališče v Epidavru	77	Vespazijan	162
Akropolis	79	Kolosej	164
Atena Partenonska	80	Tit	165
Metalec diska	81	Trajan	166
Doriforos	82	Trajanov steber	167
Demosten	88	Hadrijan	169
Sokrat	90	Mark Avrelj	171
Platon	91	Forum Romanum	172
Aristotel	92	Dioklecijanova palača v Splitu	174
Mavzolej v Halikarnasu	94	Konstantin Veliki	177
Hermes	96	Sveta Sofija v Carigradu	190
		Mošeja v Kordovi	195
		Levje dvorišče Alhambre	198

The first part of the document discusses the importance of maintaining accurate records of all transactions and activities. It emphasizes that proper record-keeping is essential for ensuring transparency and accountability in the organization's operations. The text highlights the need for a systematic approach to data collection and storage, which will facilitate the identification of trends and anomalies over time.

Furthermore, the document outlines the various methods and tools that can be employed to enhance the efficiency and accuracy of the record-keeping process. It suggests the use of digital databases and software solutions to streamline data entry and retrieval. Additionally, it stresses the importance of regular audits and reviews to ensure the integrity and reliability of the recorded information.

In conclusion, the document underscores the critical role of robust record-keeping practices in supporting the organization's strategic goals and ensuring compliance with relevant regulations. It calls for a commitment to continuous improvement and the adoption of best practices to achieve the highest standards of data management.

UVOD

Kaj je zgodovina. Pojem »zgodovina« pomenja prvič zaporednost ali celoto preteklih dejstev, drugič znanje o njih. Pretekla dejstva pa so raznovrstna. Nekatera se nanašajo na narodo. Z njimi se bavi prirodna znanost. V območje zgodovinske znanosti sodijo samo tista dejstva, ki se tičejo ljudske preteklosti; tudi tu je treba ločiti za ljudski razvoj brezpomembna dejstva od pomembnih.

Zgodovina kot znanost je torej miselno in jezikovno urejeno podajanje za ljudski razvoj pomembnih preteklih dejstev.

Zgodovinska znanost spada med najstarejše znanosti sploh. Razvila se je iz veselja, ki ga je ljudstvu povzročal spomin na pretekle dogodke. Prvotno zgodovinsko pripovedovanje je bila zmes fantastičnega z resničnostjo. Napredujoči človeški duh je polagoma začel ločiti neresničnost od resničnosti. Tako se je oblikovala prava zgodovinska znanost.

Na začetni stopnji je zgodovina samo pripovedovala, držeč se časovne ali kronološke zaporednosti. Pozneje je pa zgodovinske dogodke tudi pojasnjevala: najprej je navajala notranje vzroke in pobude, ki so usmerjali delovanje zgodovinskih oseb, nato pa je podajala tudi zunanje, naravne vzroke ter ugotavljala, da je zgodovinsko dogajanje veriga dejstev, ki venomer iz predhodnih členov poraja naslednje.

Na tej stopnji je zgodovinska znanost danes. Išče osebne in naravne vzroke ter prikazuje, kako se dejstva razvijajo iz dejstev. Taka zgodovina upravičuje kolikor toliko veljavo starega izreka: *Historia vitae magistra*.

Kultura in država v zgodovini. Prvotni človek je živel sredi divje narave kot njen del in si je ohranjeval življenje v surovem boju z njo. Polagoma je spoznal, da bi naravne sile lahko uporabljal v svojo korist. Začel je drugo za drugo krotiti in si tako ustvarjal tehniko in gospodarstvo. Hkrati je krotil svoje strasti in si razvijal duhovne sile. S tem si je ustvarjal religijo in etiko, znanost in umetnost. Celoto tehničnih in gospodarskih pridobitev in višino istočasnega duhovnega stanja označujemo kot kulturo ali civilizacijo* kake dobe. Včasih nam seveda kultura pomenja samo višino duhovnega stanja kake dobe, vtem ko imamo celoto istočasnih tehniških in gospodarskih pridobitev za njeno civilizacijo.

Človek je že po naravi družabno ali socialno bitje. Vrh tega ga je življenje samo že zgodaj poučilo, da je zanj družba nujna: omogoča mu, da hitreje napreduje, zlasti pa ga brani nevarnosti, ki mu prete češče od soljudi kakor od narave. Čim popolnejša je družabna oblika, tem večja je njena učinkovitost. Tako je človek pristopal preko naravnih družabnih oblik, v katerih je odločeval še glas skupne krvi, družine, rodu, bratstva in plemena, k državi, ki v njej ni več odločevalo skupno poreklo.

Izprva je država vršila samo obrambno nalogo, polagoma je pa svoje delovanje razširila na razna kulturna področja. Najuspešnejše je bilo njeno delovanje tedaj, kadar je vse njene pripadnike družila zavest ne samo politične ali državne, ampak tudi kulturne skupnosti, t. j., kadar so se čutili kot en narod.

Vrste zgodovine. Zgodovina, ki upošteva samo kulturo in njen razvoj, je kulturna zgodovina. Zgodovina, ki se posveča samo državi, njenim krvavim in nekrvavim preteklim borbam, je politična zgodovina. Ker pa je vse človeško delovanje navadno povezano, zato se kulturna in politična zgodovina večinoma obravnavata skupno, pogosto v okviru držav samih.

Človeštvo je sicer po svojem bistvu enotno, vendar se je človeška kulturna in politična moč razvijala iz posameznih središč, od tod pa predirala na sosedna področja.

* lat. cultura = poljedelstvo; civis = državljan.

Tako so nastale različne kulture: orientalska, polinezijska, ameriška in zahodna ali evropska. Najvažnejša med njimi je zahodna kultura, ki že od začetka uspešno izpodriva ostale kulture in si pridobiva gospodstvo nad svetom.

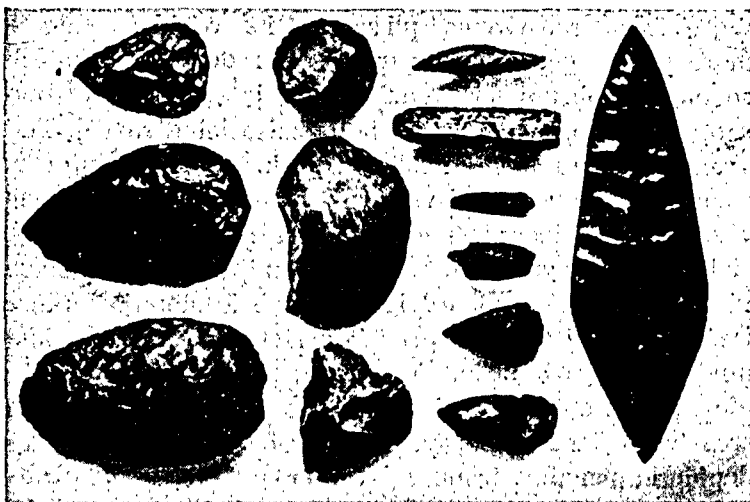
Zgodovina narodov in držav, ki so ustvarjali evropsko kulturo, tvori predmet in vsebino tako zvane svetovne ali občne zgodovine. Često pa se zgodovinsko raziskovanje omejuje samo na posamezen narod, državo, pokrajino, kraj itd. Tedaj govorimo o narodni, državni, pokrajinski, krajevni zgodovini itd. Nikdar pa ne smemo izgubiti iz oči celotni razvoj, zakaj nobena enota se ne razvija ločeno od ostalega sveta.

Tehniška možnost zgodovinske znanosti. Da se lahko s pridom bavimo z zgodovino, moramo imeti sredstva, iz katerih sklepamo o značaju zgodovinskih dejstev. Najvažnejše tako sredstvo so pisana izročila. Zato se more prava zgodovina ukvarjati šele z dobami, iz katerih so nam ta ohranjena. Toda preden je človek začel uporabljati pismo, je imel za seboj že tisočleten razvoj. Tudi s tem se mora baviti misleči človek. Le-tu se opira na ostanke iz pradavnega življenja, ki so se ohranili večinoma v zemlji. Vrh tega ima možnost, da z uspehom primerja življenje pradavnih dni z življenjem preprostih plemen, ki se še do danes niso dvignila na višjo stopnjo kulture. Doba, v kateri se je to pradavno življenje vršilo, se imenuje prazgodovinska doba; znanost, ki se bavi z njo, je prazgodovina. Njeno glavno spoznavalno sredstvo, ostanke, služi sicer tudi zgodovini, ali samo kot dopolnilo pisanim virom.

Prazgodovinska doba

Človek se je bržkone pojavil na zemlji kot poslednje izmed živečih bitij. Za terciarno dobo njegova eksistenca še ni popolnoma izpričana, pač pa je bila v ledeni ali diluvialni dobi zemlja že razmeroma gosto naseljena.

Diluvialni človek je živel v jamah in votlinah, hranil se je z mesom divjih živali in gozdnimi sadeži, oblačil se je v surove kože, orožje in orodje si je izdeloval iz lesa, ro-

Kamnito orodje iz paleolitske dobe

govja in kosti, zlasti pa iz kamenja, ki ga je surovo obdeloval. Po takih kamnitih izdelkih se ta stopnja človeškega razvoja imenuje starejša kámena ali paleolitska doba.*

Proti koncu paleolitske dobe je človek odkril ogenj in ta je bil silnega pomena za njegov kulturni napredek.

* gr. palaiós = star; líthos = kamen.

Paleolitski človek je že imel nekak smisel za umetnostno doživljanje in izražanje; o tem pričajo risbe na stenah podzemeljskih votlin, predstavljajoče ljudi in živali, in pa kipci enakega značaja. Živel je gotovo v naravni družbi rodbine, roda, bratstva in plemena ter imel bržkone že neke verske predstave. Naseljenost v paleolitski dobi ni bila tako redka, zakaj najdišča iz te dobe so raztresena preko vse Evrope.

Po mnogih tisočletjih se je človeška kultura znatno dvignila. Človek se je naučil kamnitno orodje in orožje

Mostiščarska stavba na kolen na Ljubljanskem barju,
rekonstrukcija

lepo brusiti in vrtati. Tako je nastala mlajša kámena ali neolitska doba.**

Neolitski človek je imel že stalna bivališča: kočje na suhem ali stavbe na koléh (mostišča). Preživel je z lovom in ribarjenjem, bavil se je tudi s poljedelstvom in živinorejo. Oblačil se je v tkanino in si izdeloval posodo iz gline. Evropa in Prednja Azija sta bili v mlajši kámeni dobi gosto obljudeni.

Važen mejnik v preteklosti prazgodovinskega človeštva je odkritje kovin. Izmed njih je človek najprej uporabljal baker; ker pa je premehak, mu ni mogel prida

** gr. néos = nov; lithos = kamen.

služiti. Boljši je bil bron; tega si je človek pridobival tako, da je mešal baker s kositrom. Tako je mlajši kámeni dobi sledila najprej kratka b a k r e n a in nato daljša b r o n a s t a d o b a.

Še koristnejše od bronu je za človeštvo postalo železo. Z njim se je začela ž e l e z n a d o b a. V srednji in jugozahodni Evropi se deli železna doba v dve obdobji, v hallstattsko — ta ima še prehodni značaj — in v latensko, ki je izrazito železna.

Po začetku mlajše kamene dobe se je ljudska organizacija utrdila; nastala je delitev dela, razvila se je zasebna lastnina; bogatejši rodovi so si kot plemstvo pridobili vodstvo nad siromašnejšimi, iz vojnih ujetnikov in v boju podjarmljenih plemen je nastalo suženjstvo. Trgovina, ki se je prvotno vršila samo z zamenjavo blaga, se je začela posluževati posebnih menjalnih sredstev, zlasti dragih kovin in dragih kamnov, verske predstave so bile polagoma določnejše. Razvila se je tudi slikovna pisava (piktografsko pismo).

Organizacijski izraz tega napredka je bila d r ž a v a ; ta je združevala v svojem okrilju često po več plemen, združitev pa se je izvršila včasih prostovoljno, večkrat tudi nasilno.

Torišče starega veka in tok zgodovinskega razvoja od vzhoda proti zahodu

Človeška kultura in državna organizacija je dosegla višjo stopnjo najprej v rodovitnih nižinah, koder teko velike reke: Hoangho in Jangsekiang, Ganges, Evfrat in Tigris in Nil. Nižini ob Evfratu in Tigridu (Mezopotamija) in Nilu (Egipt) sta postali zibel zahodne (evropske) kulture. Indijska kultura je včasih vplivala na evropsko, kitajska pa je živela tako osamljeno, da njen vpliv ni dosegel zahoda.

Zahodno kulturo so ustvarili pripadniki bele (sredozemske ali kavkaške) rase. Toda vsepovsod so uničili ali povsrkali prejšnje, prazgodovinsko prebivalstvo.

Ob Evfratu in Tigridu so ji polagali temelje Semiti in v Nilski dolini Hamiti. Oboji so razvili močno državno življenje že ob koncu mlajše kamene dobe (v petem tisočletju pr. Kr.). Prav tako daleč sega tudi njihovo pismo, tako da se je pri njih prazgodovina najprej umaknila zgodovini.

Zahodna kultura je polagoma zavzela tudi Malo Azijo in Sirijo ter se razširila prek Irana; tu so je sprejela iranska indoevropska plemena. Hkrati je zasegla severno Afriko in se preko Grškega polotoka širila na zahod, tako da je za Grki zaobjela tudi Rimljane, gospodarje Apeninskega polotoka. Končno je segla še na Pirenejski polotok in v zahodno, deloma tudi v srednjo Evropo. Sredozemsko morje je bilo takrat res v sredi evropskega kulturnega sveta. Ko je razpadla moč Rimljanov, je bila zaključena dolga doba v razvoju evropske kulture. Tedaj se je končal stari vek.

Često se jemlje za konec starega veka leto 476., ko se je sesula zahodna rimska država. V resnici pa se je prehod od starega do srednjega veka vršil polagoma. Rimski svet je seveda umiral, toda grški svet se je prerajal, krščanstvo se je krepilo in na zgodovinskem torišču so se pojavljali Germani, Slovani in Arabci. Te prenovljene ali nove sile so prevzemale dediščino in znatno razširile politično in kulturno področje. Ko so premogle rimske nositelje zahodne kulture, je bil stari vek zaključen.

Orientalški narodi

Egipčani

Zemlja in narod. Egipt je dolina ob Nilu od prvega katarakta pri Asuanu do izliva v morje. Dolina je široka kakih 30 km in se šele pred izlivom reke širi v obsežno Delto. Meri samo okrog 30.000 km². Na obeh straneh doline je puščava, Libijska na zahodu, Arabska na vzhodu, dolinska pobočja pa dajejo izvrstno gradivo, granit.

Prastari prebivalci Egipta so bili Hamiti, vendar se je že v prazgodovinski dobi stopila z njimi neka semitska plast, tako da so bili zgodovinski Egipčani hamitsko-semitska mešanica.

Egipt so že v starem veku imeli za »darilo reke Nila«. Ko nastopi v pozni pomladi v povirju Belega Nila deževna doba in začne v abesinskih gorah sneg kopneti, narastejo nilske vode. V juliju je egipčanska dolina veliko jezero. V jeseni, ko voda odteče, je vsa dolina pokrita z rodovitno črno prstjo. Začne se obdelovanje in, ko je pri nas zima, imajo Egipčani obilno žetev.

Prvotno je bila Nilska dolina veliko močvirje. Toda že v prazgodovinski dobi jo je prebivalstvo spremenilo v žitnico. Z veliko pridnostjo je zgradilo mnogo prekopov in jezov in na ta način natanko uravnavalo poplave. Za vse to delo je bilo treba organizacije in znanja. Tako sta postanek egipčanske države in znanosti v tesni zvezi z nilskimi poplavami.

Državni razvoj. Že v prazgodovinski dobi je nastalo v Egiptu okrog 40 državic, žup ali nomov; ti so se končno združili v dve državi, v Gornji Egipt, ki je segal od

Pogled na prvo in drugo piramido pri Gizah
Na desni Haufova, na levi Haufrova piramida. V soseskihni manjše piramide in mastabe. V ospredju piramida
V gradnji, za njo ob dvigajoči se poti sfinğa

prvega katarakta do bližine mesta Memfide, in Dolnji Egipt, ki je zavzemal vso pokrajino ob Delti.

Oba Egipta je okrog leta 3400. pr. Kr. združil kralj Menes, prva zgodovinska osebnost egipčanske države, ki si je za prestolnico zgradil mesto Memfido. Doba, v kateri je vladal Menes, se imenuje najstarejša doba egipčanske zgodovine.

Menes,
3400

Okrog leta 3000. pr. Kr. se začne doba stare države. Tudi ta je imela prestolnico v Memfidi. Njeni kralji so upravljali državo z uradniki, ki so jim za plačo podeljevali velika posestva. Kralji so se imenovali »faraoni« in Egipčani so jih imeli za sinove sončnega boga Rê-a. Svojo moč in svoj sijaj so faraoni izražali v veličastnih grobnicah, piramidah.

Stara država,
3000

Toda faraonom se je slabo izplačala velika darežljivost, s katero so obsipavali uradništvo. Iz uglednih uradniških rodov so se razvili plemiški ali fevdalni gospodje; ti so si podeljeno posest spremenili v dedno last, naposled so pa kralju celo odrekli pokorščino, tako da je država razpadla v več fevdalnih kneževin.

Okoli l. 2000. pr. Kr. je nastal preobrat. Knežji rod, ki je vladal v Tebah, glavnem kraju Gornjega Egipta, je zopet združil ves Egipt in ustanovil srednjo državo.

Srednja država,
2000

Kralji srednje države so posebno pazili na to, da so se izpopolnjevale namakalne naprave ob Nilu. Z velikimi žrtvami so iztrgali puščavi zelenico Fajum, jo po kanalu zvezali z Nilom in uredili v njej jezero (Meriško jezero), ki so mu vodno stanje lahko po potrebi uravnavali. Kralji so se preselili v zelenico ter si tu zgradili sijajen tempelj »Iabirint«, stavbo, ki so jo Grki še bolj občudovali kot piramide.

Toda srednja država zaradi objestnosti plemštva ni bila močna. Zato ji ni bilo mogoče zavriniti divje Hipse, Semite iz Arabije, ko so jo okrog leta 1700. pr. Kr. napadli in ji zagospodovali.

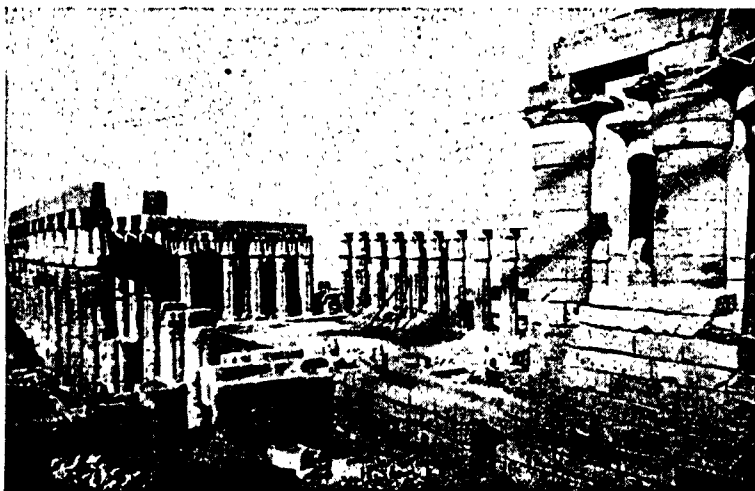
Hiksi,
1700

Hiksi pa niso popolnoma odpravili krajevnih plemiških vladarjev. Ti so končno organizirali potrebni odpor.

Od Hiksov samih so se Egipčani naučili novega načina bojevanja: uporabljali so bojne vozove, vpregali pa konje, v Egiptu dotlej neznano žival. Po več ko stoletnih bojih so bili Hiksi premagani.

Nova država

Odpor proti Hiksom so vodile Tebe, kjer se je v novi državi nadaljevalo samostojno politično življenje. Vladarji nove države so se opirali na močno najemniško vojsko — v njej so služili večinoma sinovi

Ostanki velikega tebanskega svetišča v Luksoru

tujih narodov — ter začeli silno osvojevalno politiko. Največji izmed osvojevalcev je bil Tutmozis III.; njegova oblast je segala od Evfrata do Sudana, od Egejskih otokov do Etiopije. Kraljem nove države so bojni pohodi prinašali silen plen. Z njim so si sijajno okrasili prestolnico v Tebah, vrh tega so gradili velike templje in dajali obilne darove duhovništvu; to si je končno pridobilo tudi velik političen vpliv, tako da je postalo za državno moč nevarno.

Kralj Amenofis IV. (Amenhotep) je hotel zlo iztrebiti, zato je odpravil mnogoboštvo, podiral templje in odstavljaj duhovščino; zapustil je bogu Amonu posvečene Tebe in si pri današnji El Amarni zgradil novo prestolnico ter postavil svetišče Atonu, edinemu in sončnemu bogu.

Kralj je spremenil celo svoje ime in se je poslej imenoval Ehn-aton.

Toda odpor zoper to prvo zgodovinsko enoboštvo (monoteizem*) je bil tako močan, da je moral eden izmed Amenofisovih naslednikov, Tutankamon, vse reforme odpraviti.

To je bilo tem bolj neprijetno, ker so državi grozile nevarnosti. V Mali Aziji je namreč v tisti dobi nastala mogočna država indoevropskih Hetitov; ti so pregnali tamkajšnje prvotno prebivalstvo, ki je pripadalo k tako zvani alarodski skupini in ima potomce v današnjih kavkaških narodičih. Hetiti so pridri tudi v Sirijo, kjer so jih egipčanske vojske le s težavo zavrnilo.

Hetiti

Kmalu nato so navalili od severa tako zvani »pomorski narodi«, ki so zapustili svojo egejsko-maloazijsko domovino, ker so nanje od severa pritiskali Indoevropci. Egipčani so morali sprejeti boj, toda njihova zmaga ni bila popolna, zakaj deli »pomorskih narodov«, imenovani Filistejci, so se naselili na obali Sirije.

»Pomorski narodi«

Prav tako Egipčani niso mogli ustaviti Hebrejce, ki so iz Arabije predirali v Palestino.

Med temi dogodki je doživljal Egipt nove in hude notranje boje. Amonov veliki duhovnik v Tebah si je posadil krono na glavo (krog leta 1100. pr. Kr.). A libijski najemniki s tem niso bili zadovoljni in so razglasili svojega poveljnika za kralja. Končno so zagospodovali nad Egiptom osovraženi Etiopci, tem pa so v 7. stoletju pr. Kr. iztrgali oblast Asirci. V asirskem imenu je vladal v Egiptu kot podkralj Psametih, vendar se je s pomočjo grških najemnikov osamosvojil ter vrnil Egiptu svobodo. Psametih in njegovi nasledniki so se trudili, da bi obnovili staro kulturo in dali Egiptu novo življenje. Toda to se jim ni posrečilo. Že leta 525. je perzijski kralj Kambizes premagal Psametiha III. pri Peluziju in za vedno uničil svobodo starega kraljestva.

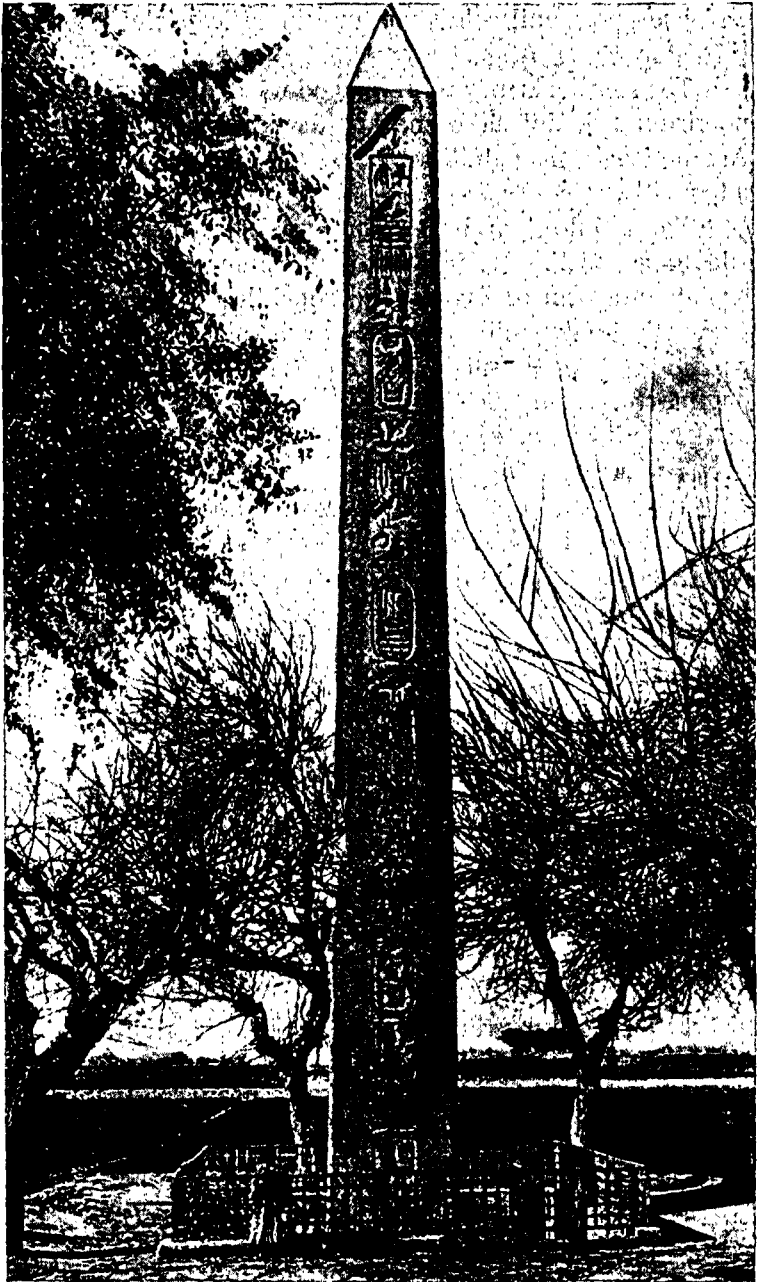
1100

Peluzij,
525

Vera. Egipčani so bili zelo pobožen narod. Izprva je imel pri njih vsak kraj svoje božanstvo, pozneje so si pa nekateri bogovi pridobili splošen ugled. Tak bog je bil

Bogovi

* gr. *mónos* = edin, sam; *theós* = bog.

Obelisk v Heliopolisu, postavljen ob tridesetletnici Sezostriisa I.
 (okrog 1950),
 edini ostanek slovečega svetišča v Heliopolisu; okrašen s hieroglifi

Rê, sončno božanstvo, ki mu je bila prvotna domovina v Memfidi; ko so si pozneje Tebe pridobile politično prvenstvo, se je dvignila tudi veljava tebanskega krajevnega boga A m o n a. Često tvorita oba bogova enoto kot A m o n - R ê. Večerni izraz sončne luči je bil O z i r i s, njegova žena je bila I z i s, boginja lune, njegov brat je bil S e t, bog nočne teme, njegov sin pa H o r u s, bog jutranjega sonca.

Mičen mit je združil te bogove v enoto. Ozirisa je umoril zahrbtni brat Set. Sin Horus je očeta maščeval, žena Isis pa ga je zopet obudila. Nato je Oziris prišel pred sodišče bogov, to je priznalo njegovo nedolžnost ter mu izročilo gospodstvo v podzemlju.

V tesni zvezi z vero so bile pri Egipčanih živali. Menili so, da se v nekaterih izmed njih javljajo bogovi; zato so te redno upodabljali z živalskimi glavami. Največjo čast je užival A p i s, črn bik s posebnimi znamenji, v katerem se je javljal bog P t a h.

Egipčani so trdno verovali v posmrtno življenje. Ker so bili prepričani, da duh »ka« ne more trajno živeti brez telesa, so truplo skrbno mumificirali (osušili, balzamirali in povili), vrh tega pa devali v grob najrazličnejše predmete, ki jih je pokojnik rabil v življenju.

**Posmrtno
življenje**

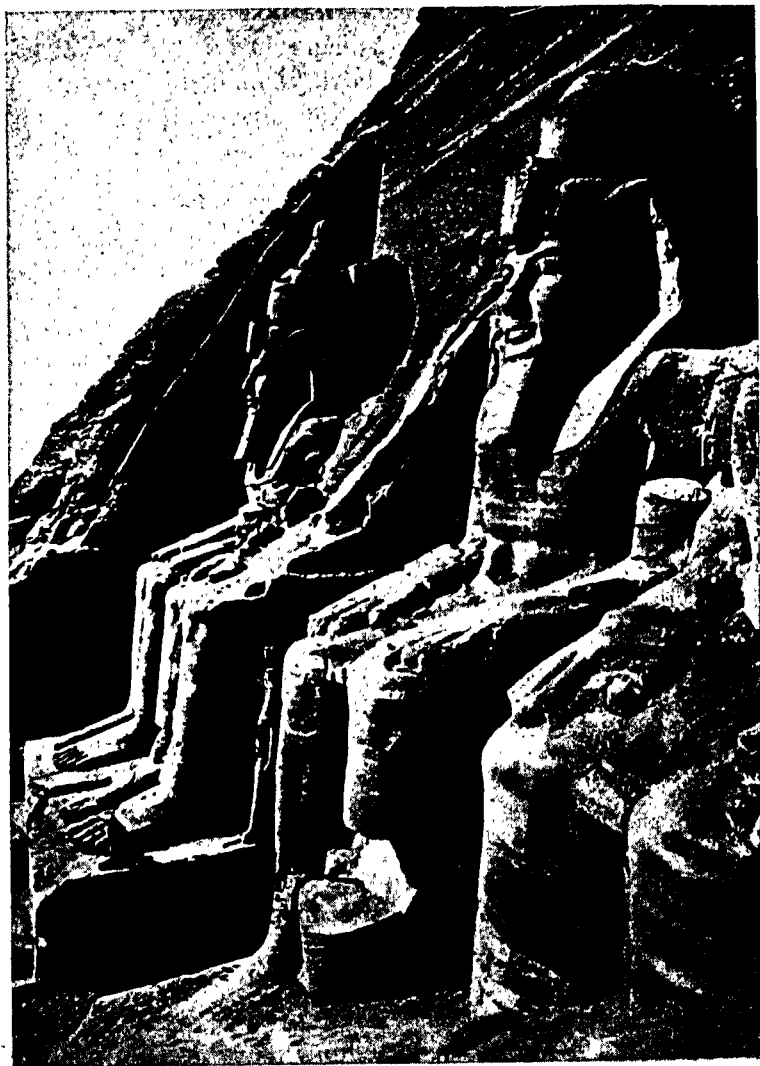
Pod vplivom mita o Ozirisu so Egipčani pozneje to verovanje spremenili. Če je bilo mogoče Ozirisa obuditi, je treba isto napraviti z mrtvecem. Kako naj se to zgodi, je bilo zapisano v M r t v a š k i k n j i g i. Njena vsebina je bila izprva znana samo duhovnikom, pozneje pa so jo zapisovali celo na stene samih grobnic. Obujeni Oziris je moral pred sodišče, ista usoda čaka tudi človeka, obujenega po smrti.

Umetnost. Egipčani so bili mojstri v likovni umetnosti. Njihovi spomeniki izražajo mogočnost. Izmed stavbnih del so se najbolj ohranili grobovi, v razvalinah so še nekateri templji, palače in hiše pa poznamo samo iz slik v grobnicah.

Navadni Egipčani so se vedno zadovoljevali s preprostimi grobovi, velikaši in faraoni so si pa za smrt pripravljali sijajne domove. V najstarejših časih so počivala njihova trupla v podzemeljskih grobnicah, nad njimi pa so bili prizmatični nadzidki, m a s t a b e.

Faraoni stare države so si za večno počivališče gradili na robu puščave veličastne p i r a m i d e.

Piramide

Orjaška kipa kralja Ramzesa II. ob vходу v skalno svetišče pri Abuzimpelu

Največjo vseh piramid je postavil kralj Haufu (Keops).

Piramida je 148 m visoka in se loči od drugih tudi v tem, da njene štiri osnovne strani natanko ustrezajo stranem neba. Ima pa še dve drugi astronomski posebnosti. Stranice so nagnjene tako, da južno izmed njih navpično zadevajo žarki najvišje na svoji poti stoječega Sirija, utelešene Izide, in po svetlobnem jašku prodirajo v grobnico na krsto. Na nasprotni strani je bil vhod v grobnico 27° nad obzorom, in sicer zato, da je skozenj lahko sijala v grobnico tečajnica ob svojem najnižjem stanju.

Blizu piramide kralja Haufra je iz skale izsekana velikanska sfiinga, kip počivajočega leva s človeško glavo, najmogočnejša skulptura na svetu. V soseščini kraljevskih piramid so piramide velikašev. Vseh je okrog 70.

Pozneje so si kralji in velikaši gradili v pobočjih Nilske doline skalne grobove, sestoeče iz razkošne grobnice in hodnikov.

Egipčanski templji so bili prostrani. Do njih so držale lepe ceste. Pred vhomom so bili kipi faraonov in obeliski, vitki kamni iz enega kosa. Na vsaki strani vrat je stal širok, zgoraj nekoliko ožji stolp, pilon. Vrata so bila v četverokotnem obzidju, ki je obdajalo veliko dvorišče in imelo na notranji strani stebrišče. Pravo svetišče je bilo v ozadju dvorišča. Jedro mu je tvorilo najsvetejše, ki ga je spredaj in ob straneh obdajalo stebrišče. Egipčanski stebri so bili posnetek lotosovih, papirosovih in palmovih debel.

Svetišča

V notranjosti egipčanskih grobnic in templjev so bili kipi, reliefi in slike. Kipi, predstavljajoči kralje in visoke osebe, so dostojanstveni in stereotipni, osebe iz ljudstva so pa upodobljene prav živo. Isto velja za reliefe in slike, toda pri njih ni nikake perspektive, trup in oči so podani redno od spredaj, ostali deli trupla pa od strani.

Egipčani so bili mojstri v umetni obrti. Svoje izdelke so prepletali z lepo naravno ornamentiko. Najboljša so jim bila kovinska, steklarska in mizarska dela.

Glasba in književnost. Egipčani so bili veseli ljudje. Ljubili so godbo in petje, njih glavno glasbilo je bila harfa.

V njihovi književnosti zavzemajo prvo mesto verske himne, molitve in zagovori. Tudi iz posvetne književnosti

Merneptah,
domnevni faraon v dobi, ko so Izraelci zapustili Egipt. Stenska slika.

se je ohranilo marsikaj, pesmi pastirjev in mlatičev, poučni spevi, povesti in himne.

Znanost. Egipčanska znanost je bila praktičnega pomena. V zvezi s poplavami Nila so se razvile geometrija, aritmetika in astronomija. Egipčani so že izza leta 4241. pr. Kr. poznali sončno leto, ga računali na 365 dni in imeli za podlago svojemu koledarju. Zelo razvita je bila tudi medicina, ker ji je bilo v veliko korist balzamiranje mrličev.

4241

Vsa znanost je bila v rokah duhovnikov.

Pismo. Egipčani so si razvili pismo že v prazgodovinski dobi. Sestavljeno je bilo iz slik; vendar so te že v začetku zgodovinske dobe označevale posamezne zloge in soglasnike, vtem ko si je samoglasnike bralec moral misliti. Najstarejša oblika egipčanskega pisma so hieroglifi,* ki so jih uporabljali za napise na stenah, stebrih in drugod in so se težko pisali. Ko so začeli iz stržena papirosove rastline izdelovati papir, so črke prilagodili novemu materialu. Tako je nastalo lažje hieratsko pismo, ki je ustrezalo vsakdanjim potrebam. Pozneje je prišlo še tretje, demotsko pismo; to je pa tako okrajšano, da ne uporablja posameznih znakov samo za črke in besede, ampak celo za besedne skupine.

Babilonci in Asirci

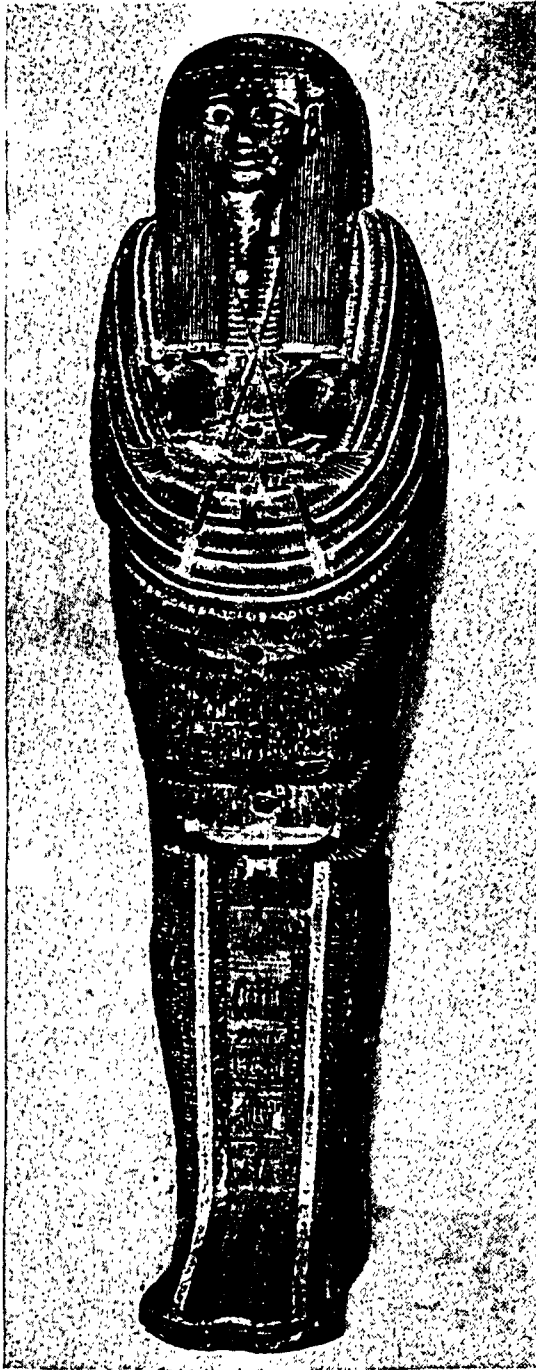
Zemlja in narod. Domovina Babiloncev in Asircev je bila v porečju rek Evfrata in Tigrida. Od kraja sta se obe reki izlivali posamezno v Perzijski zaliv. Polagoma sta pa z naplavinami zasuli skrajni konec zaliva in se začeli preko nasutega sveta skupno izlirati v zaliv.

Del nižine, ki še širi med dolnjim Evfratom in Tigridom, se v zgodovini najprej imenuje Sinear, pozneje pa Babilonija ali Kaldeja; nižina med srednjim Evfratom in Tigridom se je pa imenovala Mezopotamija.**

Tudi Babilonija-Mezopotamija je bila v prazgodovinski dobi močvirna pokrajina. Pridni prebivalci pa so

* gr. hierós = svet; glyfís = zarez.

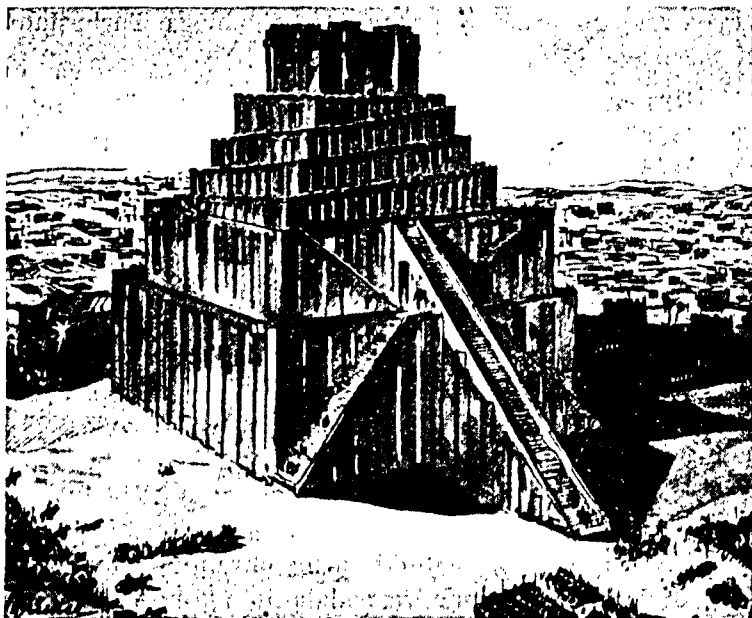
** gr. mésos = srednji, v sredi; potamós = reka, prim. Medvode!

**Pokrov z rakve duhovniške mumije v obliki
boga Ozirisa,
iz dobe nove države**

zgradili mnogo kanalov in jezov ter s tem uravnavali poplave rek, ki sta ob času, ko je v Armenskih gorah kopnel sneg, prinašali v nižavje rodovitno blato in mokroto.

Najprej stopa iz zgodovinske teme Babilonija, nji sledi kasneje Mezopotamija, jedro Asiriji, ki so ji pripadale tudi gorate severne pokrajine.

Rekonstrukcija babilonskega stolpa

Ob svitu zgodovinske dobe sta prebivala v Babiloniji dva naroda, Sumerijci ob izlivu in Akadijci globlje v notranjosti. Poreklo Sumerijcev ni popolnoma jasno, Akadijci pa so bili Semiti.

Pradomovina Semitov je bila Arabija. Od tod so se že v prazgodovinski dobi Akadijci preselili v Babilonijo kot prvi semitski val. Temu valu sta še v starem veku sledila dva; prvega so tvorili Amoritci, ki so v začetku drugega tisočletja pr. Kr. dali novo prebivalstvo Babiloniji, Asiriji, Siriji s Palestino (Kanaanci, pozneje Hebrejci) in Feniciji, drugemu so pripadali Aramejci, a ti so v

**Sumerijci
in Akadijci**

**Arabija —
domovina
Semitov**

začetku prvega tisočletja severu prinesli novih semitskih ljudskih sil. Trem staroveškim valovom je v srednjem veku sledil arabski val.

V novi domovini so imeli Semiti mnogo nemirnih sosedov: na zahodu in severu najprej prednjeazijske alarodijske praprebivalce in nato Hetite; na vzhodu najprej Elamite, narod neznanega porekla, in nato vzhodnoindoevropske ali arijske Medijce in Perzijce, ki so prišli iz sedanjega zahodnega Turkeстана in politično pokopali staroveški svet.

Elamiti
Medijci in
Perzijci

Državni razvoj. Kakor v Egiptu je bilo prvotno tudi v Babiloniji več manjših držav, ki se javljajo že okrog l. 3000. pr. Kr. Izprva so bile v premoči sumerijske države, nato je nastalo kolebanje med Sumerijci in Akadijci, dokler niso prevladali Semiti, toda to niso bili Akadijci, ampak novi priseljenci, Amoriti.

3000

Iz mesta Babilona, ki je dal pokrajini in narodu novo ime, so si osvojili ves okolni svet. Njihov najpomembnejši vladar Hamurapi (1955—1913) je spravljal tudi Asirijo. Hamurapi je vladal kot božji namestnik na zemlji s pomočjo uradništva in stalne vojske, ki jima je dajal pismene ukaze. Nesmrtno ime si je pridobil kot zakonodavec.

Hamurapi
(1955—1913)

Hamurapijevi nasledniki niso ohranili pridobljene moči, država je notranje razpadala in ni mogla odbijati hetitske napade.

Proti koncu drugega tisočletja je začela stopati na njeno mesto Asirija, ki so ji bile Ninive glavno mesto. Asirski kralji so bili silni osvojevalci. Najmogočnejši med njimi so bili: Tiglatpilezar IV. (746—727), Sargon (722—705), Asarhadon (681—668) in Asurbanipal (668—626). Ti so uničili Hetite, alarodijske praprebivalce današnje Armenije in Elamite ter so končno zagospodarili vsem pokrajinam od Egipta do Irana, od Kipra do Perzijskega zaliva.

Asirski
osvajalci

Asirski kralji so imeli močne najemniške vojske, ki so se borile peš in na konjih. S poraženimi sovražniki niso imeli usmiljenja. Da bi onemogočili vsak odpor, so preseljevali premožnejše sloje poražencev v Mezopotamijo, njihovo zemljo pa dajali svojim najemnikom. S tem so si ustvarjali po svetu strastne sovražnike.

Padec je prišel kar nepričakovano. V Egiptu je pod Psametihovim vodstvom nastal tolikšen odpor, da so se morali Asirci umakniti iz dežele.

Medtem so Kaldejci kot desno krilo aramejskega vala zasedli Babilonijo. Njihov načelnik Nabopolazar se je razglasil za babilonskega kralja in izrinil Asirce iz dežele.

Prišlo pa je še hujše. Na severni meji Asirije so si Medijci ustanovili novo državo. Medijski kralj Kiaksares in Nabopolazar sta sporazumno napadla Asirijo in leta 606. pr. Kr. zavzela Ninive. Poslednji asirski kralj

Kaldejci

606

Glavni vhod v Horzabadu,
izpopolnjen

Sinšariškun je baje z ženami in zakladi planil v plamene gorečega mesta.

Zmagovalca sta si razdelila plen. Kiaksares si je pridržal gorati sever, Nabopolazar pa ravni jug.

Nabopolazarjeva kaldejska (novobabilonska) država je nadaljevala starobabilonsko in asirsko tradicijo. Največjo moč je dosegla za Nebukadnezarja II. (605 do 562), čigar oblast je segala preko Sirije, Palestine in Fenicije do Sredozemskega morja.

Nebukadnezar II.
(605—562)

Nebukadnezar je obnovil stare vodne naprave in prenovil glavno mesto, kjer si je zgradil sijajno palačo. V bližini je uredil »viseče vrtove«, lepe parke na umetnih gričih, ter sezidal bogu Marduku tempelj, ki se je dvigal v zrak na sedmih stopnjah.

Toda Nebukadnezarjevi nasledniki so bili slabiči. V soseščini je nastala perzijska država. Njen kralj Kir je

539

uničil najprej medijsko državo, nato pa je l. 539. pr. Kr. napadel babilonskega kralja Naboneda in ga po šibkem odporu prisilil, da se je vdal. S tem so staroveški Semiti doigrali svojo politično vlogo.

Bogovi

Vera. Tudi v Babiloniji in Asiriji so imeli prvotno krajevne bogove, ki so bili v splošnem sumerijskega izvora. Pozneje so semitski bogovi sicer izpodrinili sumerijske, vendar je sumerijsčina do kraja ostala liturgični jezik.

V poznejši dobi so bogove tudi razporedili v sistem. Pri Babiloncih je pripadlo prvo mesto Mar duk u, mestnemu bogu babilonskemu. Imeli so ga za boga sonca in vladarja zvezd, predstavljali so si ga pa kot oboroženega bojvnika ali na prestolu sedečega kralja. Pri Asircih je dobil prvo mesto bog A s u r, krajevni bog mesta Asurja, prvotne prestolnice. Tudi njega so si predstavljali kot bojvnika ali kot kralja in ga često videli, kako je s krili plaval po zraku. Boginja I š t a r je bila božanstvo lune, ljubezni in plodnosti.

Značilno za Babilonce in Asirce je mnenje, da se bogovi lahko utelesijo v soncu, luni in peterih planetih, ki po latinskem preimenovanju še danes nosijo njihova imena. Tudi sedem tedenskih dni je bilo posvečenih sedmerim bogovom.

Razen v bogove so Babilonci in Asirci verovali v demone; bilo jih je vse polno in so pošiljali ljudem nesrečo, vrh tega pa je vsak človek imel svojega genija.

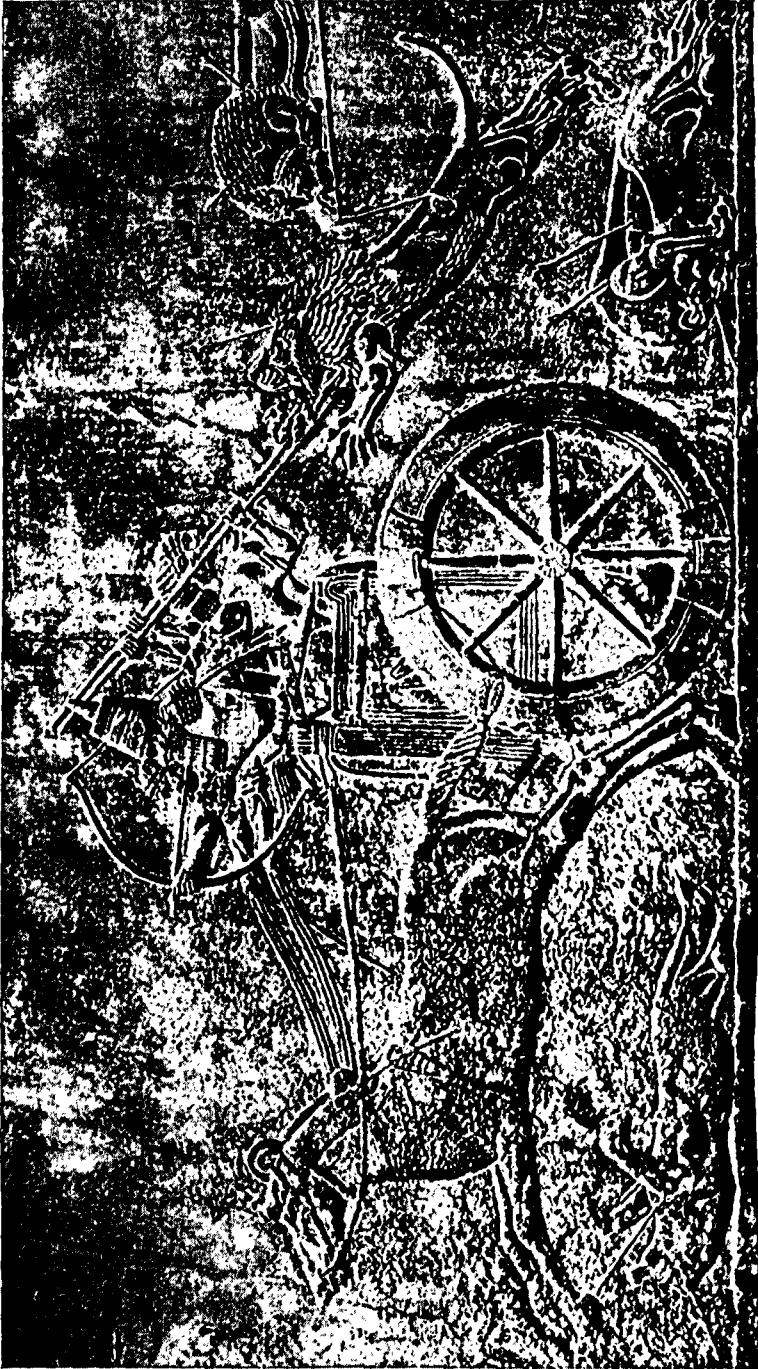
**Duhovniki
in svetišča**

Duhovništvo je imelo pri Babiloncih in Asircih velik ugled. Duhovniki so opravljali molitve in daritve, vedeževali iz zvezd in zagovarjali, se bavili z znanstvenim delom in poučevali mladino v klinopisju. Stanovali so v bližini templjev, visokih terasastih stavb, ki so imele na najvišji terasi oltar in zvezdno opazovalnico.

**Posmrtno
življenje**

Posmrtno življenje so si Babilonci in Asirci predstavljali kot životarjenje bednih senc, mrtve so polagali v jame, ki so jih napravljali v tleh, stenah in voglih svojih domov.

Umetnost. Babilonska in asirska umetnost nekoliko zaostajata za egipčansko. Vrh tega je število ohranjenih spomenikov manjše, ker so zlasti v nižavju zaradi pomanj-

Kralj Asurbanipal na levjem lovu,
alabastrni relief iz 7. stoletja

kanja drugega gradiva zidali z opeko. Kjer so bila nekdanja mesta in stavbe, imamo danes griče, ki hranijo ostanke v svoji notranjosti.

Poleg templjev so bile odlične stavbe vladarske palače, ki so se dvigale na štirikotnih terasah. Stene so Babilonci in Asirci krasili z glinastimi tablicami, pisanimi opekami in reliefnimi alabastrnimi pločami. Pri Asircih so bili pred vhodom v kraljevske palače velikanski levi ali biki s človeško glavo, ki so odganjali hudobne duhove.

Babilonci in Asirci so bili večji tkalci in izdelovalci preprog. Njihove preproge so bile živo pisane z bitji iz demonskega sveta, z zmaji, dvojnimi orli in drugimi pošastmi.

Pesništvo. Najpomembnejša pesniška dela so nastala v sumerijsko-akadijski dobi. Med njimi se odlikujejo psalmi, predvsem spokorni, ki so hebrejskim podobni tudi po obliki; imajo isto metrično posebnost, paralelizem: v sledeči vrstici se v izpremenjeni obliki ponavlja misel prednje.

V stari dobi je nastal tudi babilonski narodni ep o kralju Gilgamešu, ki blodi po svetu, izvršuje junaštva in doživlja pustolovščine, hkrati išče rešitev vprašanja o smrti in posmrtnem življenju. V tem epu imamo tudi najstarejšo obliko pripovedke o vesoljnem potopu.

Znanost. Gojitelji znanosti so bili tudi pri Babiloncih in Asircih duhovniki. Najvišje so se povzpeli v matematiki in astronomiji. Znali so že naprej določiti sončni in lunin mrk. Poznali so sončno pot ali ekliptiko in so jo označevali z dvanajsterimi ozvezdji. Babilonci so izumili delitev kroga in razne mere, ki jim je bila podlaga število 60, delitev mesca na tedne in sončno uro. Vendar se je astronomija sprevrgla v astrologijo, praznoverje, ki določuje usodo človeka iz položaja zvezd, n. pr. ob rojstvu (horoskop).

Tudi medicina se ni mogla povzpeti preko praznoverskih običajev in zagovorov.

Pravo. Pač pa je že v starobabilonski državi doseglo veliko višino pravo, kakor priča sloveči Hamurapijev zakonik.

Hamurapi je na mogočen kamen vdolbel prizor, kako prejema od sončnega boga zakonik za svojo državo. Zakonik temelji na

starih sumerijskih pravnih normah, ureja osebno, premoženjsko in pogodbeno pravo in upošteva tudi trgovino. Določbe so stroge, saj stoji na načelu: zob za zob, vendar se čuti v njih tudi človečnost, ker jemljejo v varstvo celo sužnje.

Pismo in viri. Babilonsko in asirsko pismo sega v sumerijsko dobo; je pisava v slikah, ki se je deloma že razvila v zlogovno pisavo. Ker so Babilonci in Asirci pisali na presne glinaste plošče s trirobnim pisalom, ima njihova pisava voglato obliko vodoravnih, navpičnih in poševnih šiljastih črtic: **k l i n o p i s.**

Babilonsko in asirsko zgodovino nam razkrivajo napisi na stenah, stebrih in glinastih ploščicah. Zelo pomenljivo je dejstvo, da so v palači kralja Asurbanipala v Ninivah našli celo biblioteko samih glinastih ploščic.

Izraelci in Feničani

Palestina in prihod Izraelcev, izraelska država. Palestina je del Sirije, ki se širi med puščavami Arabije in Sredozemskim morjem. Sirija sama ima le malokje rodoviten svet, n. pr. okrog Damaska, Palestina je sicer žgoča in kamnitna, vendar je v njej ne glede na Jordanovo dolino še več manjših dolin in kotlin.

Prvi znani prebivalci Sirije in Palestine so bili **K a n a a n c i**, ki jih je prinesel vanjo drugi semitski val. Kanaanci se niso povzpeli preko plemenske ureditve in krajevnih božanstev, v katerih so častili zlasti naravne sile. Njihova domovina je imela velik pomen kot prehodno ozemlje, za katero so se borili med seboj Egipčani, Hetiti in Babilonci.

Svetovnozgodovinskega pomena je pa postala vsaj Palestina takrat, ko po razpadu nove egiptovske, hetitske in starobabilonske in pred razmahom asirske države v bližini ni bilo večje političine sile. Ta pomen so ji dali **H e b r e j c i**.

Dotlej so živeli Hebrejci, poslednji kanaanski odcepek, na Sinajskem polotoku, a od tod so segali tudi v Egipt. Egipčanski jarem pa je bil težak. Da bi se ga rešili, so pod **M o j z e s o v i m** vodstvom šli proti severu in so preko Jordana hoteli dospeti v »obljubljeno deželo«. To se je

Kanaanci

Hebrejci

Mojzes

- Izraelci, 1200**
šele po Mojzesovi smrti posrečilo dvanajsterim hebrejskim plemenom, ki jih poznamo pod skupnim imenom Izraelcev, v tem ko so druga plemena morala ostati vzhodno od Jordana (okrog l. 1200. pr. Kr.).
- Sodniki**
Izraelci v Palestini izprva niso imeli enotne politične organizacije; niti posamezna plemena niso imela enotnega vodstva, ampak so bile samo poedine občine poslušne s o d n i k o m.
- Samuel, Savel**
Toda časi so bili hudi. Izraelci so se morali boriti s svojimi rojaki onstran Jordana in s Filistejci, ki so jim zapirali pot do morja. Da bi povečal narodni odpor, je učitelj in duhovnik Samuel mazilil za kralja junškega Savela, ki je na obeh straneh premagoval sovražnike. Ko pa se je Savel sprl s Samuelom, je padel v boju s Filistejci.
- David**
Za Savlom se je okrog l. 1000. pr. Kr. polastil vlade David iz plemena Juda; odlikoval se je z veliko bojevitostjo, prisilil sosede k miru, iztrgal Kanaancem staro mesto Jeruzalem in ga uredil za prestolnico; vrh tega je razširil državne meje do Rdečega morja in zgradil tu pristanišče.
- Salomon**
Davidov naslednik je bil Salomon, ki je ljubil razkošje in moč. Poklical je feničanske mojstre, da so mu zgradili na jeruzalemskem Zionu veliko palačo in sveetišče boga Jahveta. Kot zaveznik feničanskega Tira je poslal odpravo v neznano zlato deželo Ofir (ki je bila ali ob Rdečem morju ali ob Arabskem zalivu).
- 933**
S svojo razsipnostjo je pa Salomon tako oslabil narodne sile, da je po njegovi smrti l. 933. nastal v državi razkol. Njegovemu sinu Rehabeamu je ostal zvest samo jug; ta je tvoril poslej judovsko državo z Jeruzalemom kot glavnim mestom, sever se je pa odcepil in si osnoval državo Izrael z glavnim mestom Samarijo.
- Izraelska in judovska država**
Izraelska država je bila notranje šibkejša. Tu je živelo veliko tujcev mnogobožcev, ki jih je narod sovražil, kralji pa podpirali. Tako je bila odpornost majhna in asirski kralj Salmazar V. je l. 722. pr. Kr. z lahkoto osvojil Samarijo, uničil državo, odvedel premožne sloje v Mezopotamijo in v deželi naselil svoje najemnike.
- 722**

Judovska država je bila enotnejša in odpornejša. Asircev jo je varovala tudi egipčanska pomoč. Toda kralj Nebukadnezar II. je l. 605. z zmago pri Karšemišu strl egipčanski vpliv v Siriji in, ker je judovski kralj Z e d e k i j a kljubovaje iskal novih zvez z Egiptom in Feničani, je Nebukadnezar II. l. 586. pr. Kr. Jeruzalem osvojil in odpeljal vplivnejše prebivalce v babilonsko sužnost.

605

586

Vera in književnost. Izraelci so zelo pomembni zaradi tega, ker so dali svetu monoteizem. Njihov bog J a h v e ali J e h o v a je izročil Mojzesu za izraelski narod d e s e t z a p o v e d i in sklenil z njim zvezo, t. j., obljubil mu je moč, ako mu ostane zvest. Svojega boga so Izraelci začeli častiti kot edinega Boga. Zlasti se je versko življenje poglobilo za narodne nesreče po razkolu države. Za to so si pridobili največ zaslug tako zvani p r e r o k i. Izmed njih sta E l i j a in E l i z e j delovala na severu, I z a i j a in J e r e m i j a pa na jugu.

Jahve

Verski duh monoteizma se javlja v vsej izraelski literaturi, ki obsega globoke verske pesmi (psalme), spodbudne spise (Knjigo o Jobu) in zgodovinska dela (Knjige Samuelove, Knjige kraljev, Kroniko itd.). Vse te in še druge spise so pozneje združili v svetem pismu.

Feničansko primorje in mesta. Tisti del Kanaancev, ki se je naselil ob Sredozemskem morju na vznožju Libanona, imenujemo po grškem zgledu F e n i č a n e. Feničanska obala je zelo ozka. To je ljudstvo zgodaj poganjalo na morje. Cedrovi gozdovi na Libanonu so mu dajali les za ladje.

Feničani so si ob obali osnovali več mest, živečih popolnoma avtonomno notranje življenje pod vodstvom mestnih plemičev, ki so si ustvarili trden položaj z dobičkonosno trgovino. Med sabo so bila mesta le v rahli zvezi. Prvenstvo je izprva pripadalo S i d o n u, kasneje pa T i r u. Močnih sosedov so se Feničani varovali s tem, da so po potrebi priznavali zdaj egipčansko, zdaj asirsko in babilonsko oblast nad seboj.

Plovba po morju, trgovina in kolonije. Feničani so bili pogumni mornarji, upali so si na morje tudi ponoči, čeprav so se večinoma držali obale. Skozi »Herkulove stebre« (Gibraltar) so dospeli na Atlantski ocean in na Kasiteridih

(angleških Scilly-otokih) so dobivali kositer. Po kanalu, ki ga je egiptovski kralj Neho II. zgradil med Nilom in Rdečim morjem, so se Feničani v kraljevi službi odpravili v svet, da bi objadrali Afriko; po Sredozemskem morju so se vrnili domov.

Feničani so izvažali v tujino blago, ki so ga izdelovali doma in nakupovali pri sosedih, zlasti pri Babiloncih, uvažali pa so v Orient surovine Zahoda (kovine, jantar, sužnje itd.).

Na obrežjih, kjer so se ustavljali, so ustanavljali trgovske opravilnice ali faktorije. Tu in tam so se pa tudi stalno naselili, n. pr. na Kipru in v severni Afriki, kjer je njihova naselbina Kartago pozneje v moči in slavi prekosila matično deželo.

Umetna obrt, pismo in vera. Feničani niso bili samo dobri mornarji, ampak so se izkazali tudi v drugih gospodarskih panogah, bili so večji graditelji ladij, rudarji, kovinarji in steklarji. Njihova posebnost je bilo izdelovanje škrlatnih tkanin, za katere so jim rdečo barvo dajali polži škrlatniki.

V splošnem so se Feničani učili obrti od Egipčanov, Babiloncev in Asircev. Od Egipčanov so prevzeli črkopis, vendar samo 22 črk za soglasnike (in ne zlogovnih ter besednih znakov); s tem so postali utemeljitelji našega pisma (v hieroglifih ima svoj izvor tudi hebrejsko pismo).

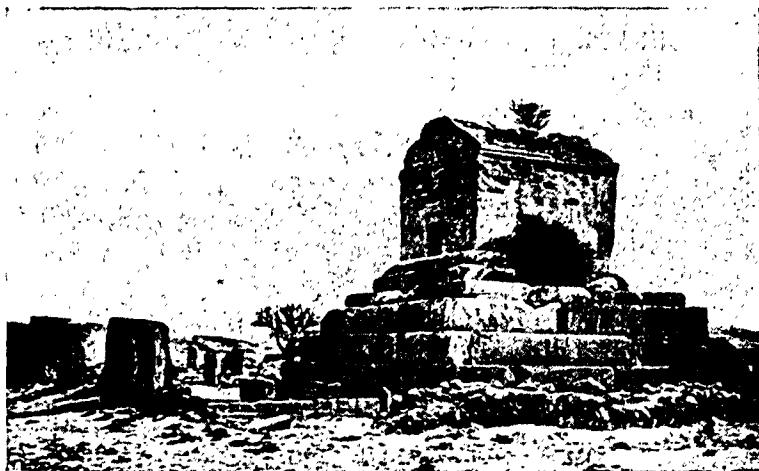
Semitski narodni značaj, borba z morjem in trgovanje v tujih deželah so zbujali v feničanskih dušah okrutnost, ki se kaže tudi v češčenju bogov; sončnemu bogu Molohu so žrtvovali otroke in na nemoralen način služili Melkartu, zavetniku brodarstva in trgovine, Astarti in Adonisu, prirodnama božanstvoma ljubezni.

Medijci in Perzijci

Zemlja in narod. Vzhodno od Tigrida se začneja Iransko višavje. Njegova sredina je divja in pusta, na obrobju, ob Kaspijskem jezeru, ob Evfratu in ob Perzijskem zalivu, so pa med gorskimi slemenimi cvetoče doline, prav tako na severovzhodu.

Iransko višavje je postalo domovina enemu delu Indoevropecev. Kje je bila prvotna domovina Indoevropecev, je negotovo, učenjaki mislijo zdaj na južno Rusijo, zdaj na Zahodni Turkestan, zdaj na Osrednjo Azijo. Že v III. tisočletju so se razdelili v dve skupini, v zahodno in vzhodno. Iz zahodne skupine so se razvili posamezni evropski narodi, vzhodna skupina, ki jo označujemo kot Arijci in je nekaj časa bivala v Zahodnem Turke-

Arijci

Kirov grob pri Pazargadah,
nekoč obdan s stebriščem in parkom

stanu, se je razdelila v tri veje. Prva je šla proti vzhodu — to so Indijci, druga se je odpravila proti jugu — to so Iranci, tretja pa je ostala v starih stepah in se polagoma razširila tja do južne Rusije — to so Skiti.

Iranci so polagoma zavzeli ves Iran, pri tem pa so se sami razdelili v tri veje. Na severovzhodu so ostali Baktrijci, v gorah med Kaspijskim jezerom in Tigridom so se naselili Medijci in ob Perzijskem zalivu Perzijci.

Državni razvoj. Izmed Irancev so si Medijci najprej ustanovili urejeno državo. Njen ustanovitelj, kralj Kiaksares, je v zvezi z babilonskim kraljem Nabonedom uničil Asirijo (606) in povečal svojo državo v smeri proti Tigridu, na severu je pa z uspehom odbijal Skite, ki so ostali surovi in drzni nomadi.

Kir Kiaksaru je sledil na prestolu sin *A s t i a g e s*. Njemu se je uprl podložni ali vazalni perzijski knez *K i r* iz rodu Ahemenidov ter mu vzel državo in prestol. S tem je Kir postal ustanovitelj mogočne perzijske države (550).

Po osvojitvi Medije je Kir postal sosed Lidije, cvetoče maloazijske države z indoevropskim prebivalstvom. Lidijski kralji so prvi kovali denar; na novce iz elektrona, naravne zmesi zlata in srebra, so udarjali državni pečat, da bi jamčili za določeno težo.

Krez Lidijski kralj *K r e z* (*K r o i s o s*) se je ustrašil rastoče perzijske moči pa je sklenil zvezo z Egiptom in Babilonijo, ki ji je vladal tedaj kralj Naboned. Toda Krezu sreča ni bila mila. Kir je prekoračil obmejno reko Halis in po krvavem boju zavzel Sarde, lidijsko prestolnico (546).

Krez se je po porazu hotel zažgati na grmadi, a bil je ujet; Kir mu je podaril življenje in ga odvedel v častno ujetništvo.

539 Kmalu nato je Kir premagal Babilonijo in jo združil s Perzijo (539).

Preden je Kir udaril na tretjega nasprotnika, na Egipt, je moral s četami proti severu, kjer so vpadali v njegovo državo divji turanski nomadi. Tu je bil sam smrtno ranjen. Večni mir je našel v skalnem grobu v *P a z a r g a d a h* (529).

Kir je prinesel novega duha v politiko in vojskovanje. S premaganimi kralji je ravnal blago, narodom je puščal vero in običaje. Izraelcem je dovolil, da so se vrnili domov.

Kambizes Kirovo delo je dovršil njegov sin *K a m b i z e s* (529 do 522), ki je leta 525. pr. Kr. osvojil Egipt. Kambizes je na povratku v domovino umrl.

Darej Vlado je prevzel *D a r e j* (521—486), potomec stranske linije Ahemenidov.

Darej je odločno potlačil nekoliko nevarnih uporov, nato pa se je posvetil notranji organizaciji velike svetovne države, segajoče od Egejskega morja do Indije, od Egipta do Turana.

Darej ni hotel biti več ljudski vladar, kakor je bil Kir, razglasil se je za »kralja kraljev« in uvedel običaj, da so padali pred njim na zemljo vsi, ki so se mu približali.

»Nesmrtnika«,
iz palače Artakserksa II. v Suzih

Ustanovil je posebno telesno stražo, sestojęčo iz 10.000 »nesmrtnikov«.

Darej je opustil staro plemensko perzijsko prestolnico Pazargade in si za glavno mesto izbral v prekrasni okolici ležeęa Suza; toda čęsto je pozimi bival v vročem Babilonu in poleti v hladnih medijskih Egbatanih. V Perziji je ustanovil mesto Perzepolis kot narodno središęe Perzijcev in kraljevsko pogrebno mesto.

Državo je Darej razdelil v satrapije. Upravo je izročil satrapom; ti so imeli v rokah vso civilno, sodno in vojno oblast. V okviru satrapij so neke pokrajine uživale avtonomijo, n. pr. maloazijska grška mesta. Toda satrape je kralj vestno nadziral po posebnih uradnikih, ki so se imenovali »kraljevske oči in ušesa«.

Darej je zgradil več dobrih cest, ki so služile tako uspešnosti uprave kakor premikanju vojske. Najpomembnejša cesta je vezala Suza s Sardami in se je imenovala »kraljeva cesta«.

Ceste so koristile tudi trgovini. Temu namenu je služila tudi uvedba denarja, ki se je izvršila po lidijskem zgledu. Za enoto je Darej določil zlati dareikos.

Iz velikanske države so se stekali v državno blagajno silni dohodki, ki so jih satrapi pobirali v denarju in prirodninah (naturalijah).

Umetnost in pismenost. Umetnost so Perzijci prevzeli od Babiloncev in Asircev. Po njihovem vzorcu so si gradili svetišęa in palaęe.

Prav tako so si od njih izposodili pismo ter ga prilagodili posebnostim svojega jezika.

Vera. Izvirna je pa iranska vera. Temeljí na prvotnem indoevropskem verovanju, v katerem je bil Djas, občni pojem nebes, glavno božanstvo, vtem ko je Mitra predstavljal sonce in Varuna ogenj; oba, Mitra in Varuna, pa sta bila hkrati čuvarja nramnega reda.

Baktrijci so te verske predstave združili v sestav in jim dali globoko etično vsebino, radi katere so dobile svetovnozgodovinski pomen. To delo je opravil Zoroaster (Zaratustra), ki je živel okrog leta 1000. pr. Kr. Zoroaster je iz stare dvojice Mitre in Varune napravil Ormuzda (Ahura mazdo), načelo vsega dobrega. Za Ormuzdovega

nasprotnika pa je razglasil Arimana (Angramanju), princip vsega zla.

Kot princip vsega dobrega je Ormuzd stvarnik dobrote, svetlobc in čistoče, čuvar kulture, poljedelstva in koristnih živali, Ariman pa je početnik zla, nečistoče in teme, čuvar nekulture, puščave in divjih živali. Ormuzdu je posvečen ogenj, ki uniči vse, kar je nečisto. Kdor Ormuzdu služi, pride po smrti v njegovo kraljestvo. Trupla sama so pa nečista, zato so jih metali v puščavo ali v odprte skalne grobove, kjer so jih lahko požrle divje živali.

𐬀
da a ra ja wa u sch . ch scha a ja th i ja .

𐬀
wa za r ka . ch scha a ja th i ja . ch scha a

𐬀
ja th i ja a na a m . ch scha a ja th i ja .

𐬀
da h j u na a m . w i sch ta a s pa h j

𐬀
a . p u tra . ha cha a ma n i sch i ja . h

𐬀
ja . i ma m . ta kscha ra m . a ku u na u sch

Klinopis

Darej, veliki kralj, kralj kraljev, kralj dežel, Histaspov sin, Ahajmenid, ki je zgradil to zimsko palačo

Po tem napisu je Grotefend razbral perzijski klinopis

Za Dareja je Zoroastrov nauk postal državna vera. Pozneje pa so se vrinile vanj razne nove prvine. V tej obliki je bil napisan v zbirki svetih pesmi, imenovani Avesta, ki je nastala v tretjem stoletju po Kr.

Indijci

Zemlja, narod, selitve. Ko so se Ariji razcepili, so Indijci, njihova vzhodna veja, krenili skozi Kabulska vrata in dospeli v Pendžab, dolino Inda in njegovih pritokov, od koder so po trdih bojih izrinili prvotno prebivalstvo, Dravide (okrog l. 2000. pr. Kr.).

1300

Iz Indove doline so Indijci polagoma prodirali v Gangovo dolino in nato ob obalah polotoka proti jugu, tako da je Dravidom ostala samo notranjost planote Dekana. To naseljevanje se je končalo okrog l. 1300. pr. Kr. in tvori junaško dobo v zgodovini Indijcev.

Ob Gangu so Indijci našli zemljo, kjer je narava tako bohotna, da brez truda sama daje vse, kar je potrebno za življenje. Narodu ni bilo treba delati in, ker brez dela vendar nihče ne more živeti, se je začel vprav fantastično poglobljati v svojo dušo.

Kaste

Družba. V brezdelju je morala okoreti indijska družba. Prejšnji stanovi so se pretvorili v k a s t e, ki so bile druga od druge strogo ločene. Rojstvo je vsakemu posamezniku določilo kasto. V prvi kasti so bili vojščaki, v drugi duhovniki, v tretji kmetje in obrtniki, četrti pa so pripadali zaničevani praprebivalci kot služéči sloj.

Brahmani

Breme kast je postalo zlasti težko, ko so ga duhovniki, b r a h m a n i, razglasili za božji zakon, ki ga sploh ni mogoče spremeniti.

Vera in filozofija. Brahmani so v novi domovini opustili staro indoevropsko verovanje v bogove nebes in svetlobe ter si začeli globokoumno razlagati svet in življenje.

Ves svet je oduševljen. Človek je samo del svetovne duše, imenovane b r a h m a, s katero se želi združiti. Toda prekletstvo dela ga obremenjuje. Čim bolj se bavi s posvetnimi stvarmi, tem bolj se oddaljuje od svetovne duše. Ko umrje, se mu mora duša preseliti v novo bitje, ki je tem nižje, čim posvetnejši je bil človek v življenju. Reši se lahko samo brahman, ki se popolnoma odpove svetu, posveti askezi (strogemu življenju) in poglobi v svetovno dušo.

Buddha,
okrog 500.

Pritisk, ki so ga brahmani s svojim naukom o družbi in življenju delali na ljudstvo, je bil strašen. Da bi mu olajšal življenje, je okrog l. 500. pr. Kr. nastopil B u d d h a kot reformator.

Buddha je zavrgel samostojni duhovniški stan in ločene kaste ter se obračal na vse ljudi brez izjeme. Veroval je sicer v prehajanje duš iz bitja v bitje, toda združitve s svetovno dušo mu ni bilo mar. Najvišjo srečo doseže človek, ako preide v n i r v a n o, t. j., ako pozabi na ves svet, ako zanj umre. Ta cilj lahko dosežejo samo posamezniki. Ostali ljudje pa skrbe za blaženost tako, da lajšajo bedo, kjer koli jo najdejo.

Buddhov nauk je brahmane presenetil. Da bi ga premagali, so se sami približali ljudstvu in mu prilagodili svoje učenje. Vrnili so se k nekemu filozofskemu mnogoboštvu

(politeizmu). Brahmi so pridružili dva ljudska boga, Višna in Sivo, ter učili, da je Brahma stvarnik, Višnu ohranitelj in Siva uničevalec sveta. Vsi trije bogovi so bili nekaka trojica.

Brahmani so si zopet pridobili izgubljeni vpliv in budizem v Indiji uničili. Zato pa se je razširil v Vzhodni Aziji. Toda tu je izgubil svoj prvotni značaj, kajti poudarjati je začel zunanjo plat verskega življenja.

Književnost. Stari Indijci so si izoblikovali razvit književni jezik, **sanskrit**, v katerem je napisana bogata literatura. Najstarejša slovstvena dela so **Vede**, svete himne, molitve in reki, ki so še danes sveta knjiga. Nekoliko mlajše so **Knjige zakonov**. Indijci imajo tudi dva velika junaška epa. Prvi je **Mahabharata**. Vse-

Sanskrit

Mahabharata

Ramajana

Kalidasa

bino mu tvorijo boji, s katerimi so Indijci zavzeli Hindustan. Drugi je **Ramajana** in ima za ozadje boje na Dekanu. Med Indijci se je razvilo tudi dramatično pesništvo. Največji njihov dramatik je **Kalidasa**.

Umetnost. Indijska umetnost se začinja šele s postankom budizma. Takrat so Indijci začeli graditi velike templje. Nekateri stoje prosto, drugi pa so vsekani v skale. Odlične stavbe so **stupe**, obokane grobnice, ki so jih budisti gradili, da bi spravljali vanje telesne ostanke Buddhe in njegovih pristašev. Pozneje so po zgledu budistov gradili templje tudi brahmani.

Indijski spomeniki likovne umetnosti se odlikujejo po ogromnosti, nesimetričnosti in fantastičnosti.

Znanost. Ob proučevanju književnih spomenikov so se Indijci pridno bavili s poetiko in jezikoslovjem. Vrh tega so bili dobri astronomi in matematiki; dali so zahodnemu svetu številke, ki jih danes označujemo kot **arabske**, ker so jih v Evropo zanesli Arabci v srednjem veku.

Pomen Orienta v zgodovini

V Orientu so se razvile **osnove** za ves nadaljnji razvoj evropske družbe in kulture.

Orient je dal primer **urejene države** z organizirano uradniško upravo in stalno vojsko. Razvil je idejo vladarskega absolutizma (despotizma) in posvečene vladarjeve osebnosti.

Skoraj še daljnosežnejša je orientška verska dediščina. Orientški verski nazori so silno vplivali na grško in rimsko verovanje in na kult; najvažnejše je pa to, da je izraelski monoteizem postal podlaga za monoteizem vsemu evropskemu svetu. Poleg tega je nekoliko vplival na razvoj evropskega verskega življenja tudi iranski verski dualizem o dobrem in hudem.

Ker je bila znanost v Orientu delo močnega duhovniškega stanu in v zvezi z življenjskimi nujnostmi, zato so se razvile samo nekatere njene panoge, astronomija, matematika, medicina, in po Grkih vplivale na nadaljnji razvoj zahodne kulture. Vendar Orient še ni bil dosegel stopnje sistematičnega znanstvenega dela. Važna orientška iznajdba je *abeceda*. Iz hieroglifov je nastalo feničansko in hebrejsko, iz feničanskega pa grško pismo, ki je dalje rodilo latinsko in slovansko.

Orientška likovna umetnost je ustvarila močna dela, ki so vplivala na grško in rimsko umetnost, v poznejši preobrazbi pa celo na srednjeveški slovanski, arabski in zahodni svet. Razvita obrt je ustvarila močno gmotno kulturo in tudi ta ni ostala brez vpliva. Izum kovanega denarja kot menjalnega sredstva je bilo veliko zgodovinsko dejanje. Iz Orienta je dobila Evropa tudi mnogo kulturnih rastlin.

Za prenos gmotnih in duhovnih dobrin na Zahod so skrbeli deloma Orientalci sami, predvsem Feničani in Babilonci ter Asirci. V zgodnji dobi so opravljali to delo Krečani in Egejci, kmalu pa tudi Grki, saj so bili v Mali Aziji v neposrednem stiku z orientskim svetom.

Egipčani so razen črk dali svetu razmeroma malo. Njihova kultura je bila velika, toda njena dela so bila nekako otrpla pa svetá niso mogla vnemati. Mnogo večji delež so prispevali živahni in strastno nemirni Semiti, katerih vpliv zelo presega tudi vpliv razmeroma kasno nastopajočih iranskih Arijev.

Grki

Vpliv ozemlja na grško zgodovino in kulturo. Grki so bili kaj nadarjeno indoevropsko pleme, vendar je na potek njihove zgodovine in na značaj njihove kulture v pomembni meri vplivalo tudi ozemlje, na katerem so bivali po prihodu na Grški polotok.

Podnebje in rodovitnost. Grčija je zemlja milega sredozemskega podnebja. Nebo nad njo je skoraj vedno jasno, zato je ugodno vplivalo na grškega duha; saj mu je odpiralo širok in svoboden polet.

Padavin je na Grškem malo. Zato je količina pridelkov neznatna tudi tam, kjer je nekaj rodovitne prsti. To je Grka navajalo k skromnosti pa tudi k pridnosti in vztrajnosti. Vrh tega ga je sililo, da si je iskal tudi drugih virov za ohranitev in izpopolnitev življenja. Dajalo mu jih je morje, ki se povsod globoko zajeda v polotok.

Grški polotok je najbolj členovit na vzhodu in jugu; to je njegovim prebivalcem omogočalo stike s kulturnim Orientom, kjer so dobivali gospodarske in kulturne dobrine in pobude. A z Grškega polotoka ni daleč ne do Italije ne do obal Črnega morja.

V zvezi z brodarjenjem in trgovanjem so se začeli Grki posvečati tudi obrti, ki je dobavljala trgovini potrebne izdelke.

Vtem ko je pri Egipčanih in Babiloncih narava zemljine zahtevala močno organizirano državo, ki je edina lahko ukrotila divje vodne valove, je bil pri Grkih uspeh dela odvisen od osebne (individualne) pridnosti. Nujnost dela torej ni ustvarjala razpoloženja za večjo politično skupnost. Grški polotok je poleg tega razkosan v veliko število deloma prav majhnih pokrajin, ki so hotele živeti same zase, partikularistično. Iz teh dveh vzrokov se

polotok v grškem starem veku ni mogel povzpeti do politične skupnosti.

Tako je kakor pri Orientalcih narava tudi pri Grkih vplivala na zgodovino in na značaj ljudstva, samo da so Grki kot bolj nadarjeno pleme z njo bistreje in samostojneje gospodarili.

Helenska doba

Kretska kultura

Kreta, Egejski otoki in sosedne grške pokrajine so imeli že v predgrški dobi prebivalstvo, ki je bilo najbrž sorodno »alarodskemu«
praprebivalstvu Male Azije. Imena tega prebivalstva ne poznamo, pač pa so nam novejša izkopavanja na Kreti, na manjših otokih, na celini in na maloazijski obali razkrila ostanke mogočne kulture, ki je imela središče na Kreti. Zato se ta kultura imenuje **k r e t s k a k u l t u r a**.

**Knosos
in Fajstos**

Na Kreti so angleški učenjaki v mestih **Knosu** in **Fajstu** odkopali dve veliki vladarski palači, ki sta stali sredi neutrjenega mesta. V notranjosti sta imeli veliko pravokotno svetlobno dvorišče. Ob straneh dvorišča je bilo več nadstropijs sobami, shrambami, hodniki in stopnicami. Palači sta imeli kanalizacijo. Stebri, slike po stenah, dragocena oprava, pri kateri niso varčevali z dragimi kamni in kovinami, in vaze pričajo o velikem egipčanskem vplivu; vendar to ni bilo slepo posnemanje, ampak svobodno uporabljanje prevzetih vzorov. Zelo pomembne so vaze, poslikane s slikami, ki predstavljajo zlasti morske živali in rastline.

Krečani so verovali v nebesnega boga, čigar simbol je bila dvojna sekira »labris«. Nekega drugega boga so si predstavljali kot moža z volovsko glavo.

V kretskih palačah so odkrili na tisoče popisanih glinastih ploščic, pa jih učenjaki še ne znajo brati.

Kretski sorodna kultura se je razvila tudi na celini: **Mikene** in **Tirins** na Peloponezu, **Orhome-**

Skladišče z amforami v Knosu

nos v Beotiji. Središče prav stare, svojevrstne kulturè je bila tudi Troja v Mali Aziji.

Kretska kultura je trajala od l. 2500. do 1200. V grški tradiciji se je ohranil spomin nanjo: Grki so pripovedovali o mogoènem kretskem kralju Minosu in njegovem sinu Minotavru, ki je bival v velikanskem labirintu in so mu za odkupnino ali davek morali pošiljati deèke in deklice.

Minos,
Minotavros

Prvo grško naseljevanje in mikenska kultura

Že v tretjem tisoèletju pr. Kr. so se morali Grki odcepiti od zahodne skupine Indoevropecev, zakaj v zaèetku drugega tisoèletja so jeli prihajati na grški polotok. Skupnega imena takrat še niso imeli; nastopali so z imeni posameznih plemen kot Ahajci, Danajci, Jonci, Ajolci.

Prvotne prebivalce pokrajin, v katere so prišli, so Grki nekaj pregnali, nekaj pa podvrgli. Toda njihove kulture niso popolnoma unièili, ampak so jo deloma uporabili za osnovo svoji lastni kulturi.

Ta prva grška kultura se imenuje po svojem središču Mikenah mikenska kultura; pravimo ji pa tudi kretsko-mikenska kultura, ker so se od 17. stoletja dalje mešale z njo kretske prvine. Zanje so značilni mogočni

Levja vrata v Mikenah

gradovi, ki so stali na skalnatih gričih in so bili obdani s silnimi zidovi iz velikih nerezanih kamnov. Grki so pozneje pripovedovali, da so jih gradili velikani ali kiklopi in so jih zato imenovali kiklopske zidove. V notranjosti mikenski gradovi nimajo svetlobnega dvorišča, ampak veliko dvorano ali megaron, sredi nje pa ognjišče.

**Kiklopski
zidovi**

V teh gradovih so bivali mogočni kralji, ki so držali svoje podložnike v trdi pokorščini. Tedanji časi so morali biti nevarni, drugače bi ne bili potrebni taki gradovi.

Pod gradovi ali v njihovi bližini so bili kraljevski grobovi, starejši v zemlji, tako imenovani rovni grobovi, mlajši pa v monumentalnih obokanih grobnicah. V njih so našli mnogo dragocenih predmetov.

Na Grškem so arheologi odkrili večje število takih gradov. Največji med njimi je bil **m i k e n s k i**; v njem je gospodoval mogočen kraljevski rod. V mestu **T i r i n s u** so imeli mikenski kralji drug grad.

Mikene

Mikenski kralji so imeli v oblasti razmeroma veliko pokrajino. Bili so tako mogočni, da so lahko posegli celo preko Egejskega morja in napadli ter razdejali utrjeno **T r o j a**.

Troja

Drugo važno središče mikenske kulture je **O r h o m e n o s** v Beotiji, tamkajšnji kralji so zgradili velike kanele, da bi osušili Kopajsko jezero.

Mikenska kultura je cvela samo kratko dobo od leta 1500. do 1200.

41

Drugo grško ali dorsko naseljevanje

Za prvega grškega preseljevanja so se neka plemena ustavila na severu Grške, kjer so še dalje živela svoje staro pastirsko življenje. Nekako v dvanajstem stoletju so se pa tudi ta plemena začela pomikati proti jugu; na čelu jim je bilo pleme **D o r c e v**. V močnem zaletu so napadla rojake v Srednji in Južni Grčiji ter uničila mikensko kulturo. Stari prebivalci so se deloma vdali in postali tlačani ali sužnji, deloma so se pa izselili v Malo Azijo ter si na otokih in na obali po hudih bojih z domačini ustvarili novo domovino.

Dorci

Novi dorski naseljenci so pridrli po kopnem in morju do južnih pokrajin Peloponeza in si ob reki Evrotu osvojili **Š p a r t o**, ob reki Inahu pa **A r g o s**. Končno so napadli tudi Kreto, uničili staro kretska kulturo in zaslužnili prebivalstvo. Nato so se napotili proti Mali Aziji in se naselili na jugu njene zahodne obale in na otokih pred njo.

Ob zaključku dorskega preseljevanja je Grčija dobila svojo stalno plemensko sliko. Na Peloponezu so tvorili glavno prebivalstvo Dorci. Pripadali so jim Argolci v Argolidi, Lakonci ali Špartanci v Lakoniji in Korinčani na Istmu. Tudi Elejci so bili vsaj sorodniki Dorcev, Mesenci na zahodu, Arkadijci v sredini in Ahajci na severu pa so pripadali prvotnemu grškemu prebivalstvu. V Srednji Grčiji je na polotoku Atiki bivalo prvotno grško pleme Joncev. Njihovi sosedje proti zahodu so bili Dorcem sorodni Beotijci, Fokidci in Ajtolci. Blizu njih je ležala ob pogorju Eti deželica Doris, ki je ohranila svoje ime kot spomin na naselitev Dorcev. V severni Grčiji je prebivalo v Tesaliji Dorcem sorodno pleme Tesalcev. Plemen, živčih preprosto v sosednem Epiru, pa Grki niso radi šteli za svoja. Še bolj zaničljivo so gledali na Makedonce.

Grške skupine:
Ajolci, Jonci,
Dorci, Ahajci

V Mali Aziji in na otokih bivajoči Grki so se prvi začeli deliti v tri skupine, v Ajolce, Jonce in Dorce. Prvi so prebivali na severu obale in otokov, drugi v sredini, tretji na jugu. To razdelitev so nato prenesli tudi na plemena, bivajoča doma na Grškem. Razlika med temi skupinami se je kazala v ljudskem značaju in narečjih.

Heleni —
Grki

Skupno ime »Heleni« so Grki uporabljali šele pozneje, je pa domačega izvora, vtem ko so se imena »Grki« posluževali Rimljani.

Kultura ob zaključku dorskega naseljevanja

(Grški srednji vek ali Homerjeva doba: XII.—VIII. stol.)

Gospodarske razmere. Ker je dorsko preseljevanje prevrglo vso mikensko kulturo, je bilo po njegovem zaključku na vseh tiriščih treba graditi na novo.

V novi domovini so se novodošla plemena stalno naselila. Posledica je bila, da so se začela baviti s poljedelstvom in sadjarstvom ter pridelovala poleg pšenice in ječmena še vino, olive in smokve. A živinoreja je še vedno imela važno vlogo v grškem gospodarstvu, zakaj v goratih krajih se kmetijstvo sploh ni moglo prav razviti. Polagoma so se pojavili tudi začetki nove obrti in trgovine.

Socialne in državne razmere. Ob prihodu v novo domovino so tvorili grški narod sami svobodni ljudje, ki so jih vodili kralji kot plemenski poglavarji. Boji, ki so bili potrebni v mikenski dobi in po dorskem naseljevanju, so privedli do tega, da so si nekateri posamezniki radi večjih bojnih sposobnosti in radi večje osvojene posesti pridobili nad drugimi svobodnimi večji ugled in večjo moč; postali so plemiči ter so se lahko posvečali plemiškemu načinu življenja, ki mu je bila vsebina boj, lov in zabava.

Svobodnik je bil popoln gospod nad vsemi svobodnimi in nesvobodnimi člani svojega doma. Žena mu je bila pomočnica. Tujih napadov je svobodnika varovalo **krvno maščevanje**, za katero je v potrebi moral skrbeti najbližji sorodnik ubitega. Polagoma je prišla v navado **krvna odškodnina**; z njo je bilo mogoče maščevanje odkupiti. Končno pa je država prevzela med svoje naloge maščevanje za storjen zločin.

**Krvna osveta
in odškodnina**

Pred prihodom v novo domovino Grki v splošnem niso imeli sužnjev. V novi domovini se je pa suženjstvo močno razvilo. Sužnje so si pridobivali z vojnim ujetništvom, z ropom in nakupom. Sužnji so bili izprva brezpravni kakor živina. A ker je končno vsak svobodnik lahko postal suženj, je to ugodno vplivalo na ravnanje z vsemi sužnji.

Sužnji

Prvotne prebivalce (izprva negrškega, po dorskem naseljevanju nedorskega porekla), ki se niso umaknili, so novi osvojitelji deloma zaslužnili, deloma pa so jih polagoma asimilirali.

Tujec, ki je prišel v grški dom, je bil pod zaščito bogov in je užival gostoljubje; ako je trajno ostal v domu, je bil gospodarjev tovariš, ako se je naselil v kraju, svoboden sodržavljan brez javnih pravic, **metojk**. Pojem gostoljubja se je kmalu prenesel tudi na politično področje, tako da so postali deležni varstva tudi taki tujci, ki so prihajali iz tujih držav kot zdravniki, pevci, vedeži, glasniki itd.

Metojki

V političnem oziru se je po dorskem naseljevanju **malodržavje** še povečalo. Vsaka pokrajina je razvila svoje lastno državno življenje. Često so se v ta namen celo stara plemena cepila v več delov. Prebivalstvo se je

Malodržavje

delilo v naravne organizacijske oblike, v družine, rodove, bratstva in plemena ali file (ki pa jih je treba ločiti od prvotnih večjih plemen, kot so bili Dorci, Jonci itd.).

V teh državicah so se razvila mesta ali vsaj večji kraji, v katerih je bila osredotočena vsa oblast, tako da sta pojma »mesto« (p o l i s) in »država« pri starih Grkih postala isto-vetna. Samo v Atiki in Argolidi je bila večja pokrajina združena v isti državi.

Na čelu države je bil k r a l j; vendar je njegova oblast po dorskem naseljevanju padla, omejeval jo je najprej svet »najstarejših«, načelnikov rodov, nato pa svet plemi č e v.

Ep. Stari Grki so ljubili junaške čine in so radi o njih pripovedovali. To pripovedovanje je imelo pesniški značaj, kajti zgodovinsko resnico so prepletali z domišljijskimi tvorbami. Mnogo povesti o junaških činih mikenske dobe so ponesli s seboj v Malo Azijo. V novi maloazijski domovini se je ljubezen do njih gojila zlasti med Ajolci. Potujoči pevci, a o j d i,* so hodili z dvora na dvor ter obiskovali plemiške domove in narodne slavnosti. Brenkali so na kitaro in v preprostih verzih, iz katerih se je pozneje razvil h e k s a m e t e r, peli o slavnihi delih junakov. V zvezi z junaki so peli tudi o domačih bogovih ter razvijali tako grško bajeslovje ali mitologijo. Prav tako so peli o mitičnih junakih ali herojih, s čimer so se laskali plemičem, ki so svoj rod radi izvajali od njih. Število takih pripovednih pesmi je polagoma zelo naraslo. Mnoge izmed njih so bile snovno v tesni medsebojni zvezi.

Homer
Iliada

Okoli l. 900. je združil te pesmi v zaokroženo celoto nadarjen pevec, ki se je morda imenoval H o m e r. Tako je nastal ep Iliada. V njem se pripoveduje, kako so Grki oblegali Trojo. Oleganje Troje je trajalo baje deset let, v epu so pa opisani dogodki poslednjih 51 dni obleganja. Iliada se je ohranjevala v spominu naroda ustno in je šele nekako v VII. stoletju dobila svojo zaključno obliko.

Odiseja

Na podoben način, toda nekoliko pozneje je nastala Odiseja, v kateri se poroča, kako se je itaški kralj

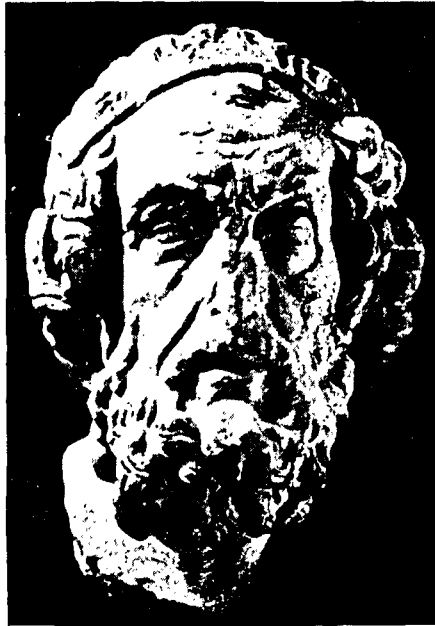
* gr. aoidós = pevec.

Odisej vračal izpred osvojene Troje v domovino. V tem epu so strnjene v celoto povesti o junaštvih in nevarnostih, ki so jih Grki mikenske dobe in naslednjih stoletij doživljali na morju. Oba epa sta postala Grkom ogledalo vrlin, hkrati pa tudi svet poetičnih lepôt, po katerem so se vzgajali rodovi preko mnogih stoletij.

Vera. Iz indoevropske pradomovine so prinesli Grki neke verske predstave, toda samo o bogu Zevsu in o Uranu se sme reči, da sta znamenljiva indoevropska dediščina (Djaus-Varuna). Vendar so bili prvotni grški bogovi še kaj preprosti in nedoločni. Pravo podobo jim je dal šele Homer; ta je napravil iz njih bitja, podobna ljudem, samo močnejša v krepostih in strasteh. Bogovi so si bili v sorodu, njihovo pravo domovje je bilo na O l i m p u, kjer so jedli a m b r o z i j o in pili n e k t a r.

Najvišji izmed bogov je bil Z e v s, oče bogov in ljudi; na nebu se je boril s t i t a n i in g i g a n t i, bogovi pradavne dobe, ki jih je z bliskom in gromom ugnal in vrgel v prepad. Njegova žena H e r a je bila zavetnica zakonskega življenja. Gospodar morju je bil Zevsov brat P o z e j d o n, podzemljskemu svetu je pa vladal drugi brat, H a d e s (pozneje imenovan Pluton). Zevsova sestra D e m e t e r je bila boginja zemeljske rodovitnosti. Njena hči P e r z e f o n a je bila Hadova žena. A p o l o n je bil bog vročega sonca, varuh čred in darovalec zdravja in bolezní; prebival je na Parnasu in je bil pozneje bog znanosti in

Bogovi

Homer,
upodobitev iz I. stol. pr. Kr.

umetnosti. Apolonova sestra *Artemis* je bila boginja lune in lova. *Ares* je bil bog divjega boja, *Palas* boginja vojne spretnosti, svetlobe, znanosti in umetnosti. *Afrodita*, boginja pomladanske lepote, je kot boginja ljubezni prevzela mnoge lastnosti feničanske *Astarte*. *Hefajstos*, hromi sin Zevsov, je bil bog ognja in kovaštva. *Dionizos* (*Bakchos*) je bil bog vina in so ga spremljala božanstva nižje vrste, satiri in sileni. *Hermes* je bil prvotno bog pastirjev, pozneje pa so ga imeli za božjega sla in zavetnika trgovine, potov in cest. Bitja nižje vrste so bile nimfe, živeče v gozdovih in gorah, *erinije*, boginje maščevanja, *mojre*, boginje usode.

Po Homerju so bili bogovi večkrat v neposrednem stiku z junaki. Njihovo voljo in mnenje je pa mogel zvedeti tudi vsak smrtnik. Tako je Zevs javljal svojo voljo s šumenjem svetega hrasta v epirski *Dodoni*. Apolon je pa imel znamenito preročišče v *Delfih*.

**Dodona
in Delfi**

**Češčenje
bogov**

Bogove so Grki častili z molitvijo in žrtvami. Javne molitve in žrtve so se opravljale pod milim nebom na svetih mestih, svetišč pa Grki v tej dobi še niso imeli. Javne molitve in daritve so vodili starešine plemen ali družinski očetje. Duhovniki so pri Grkih vedno imeli podrejeno vlogo. Pomagali so pri verskih svečanostih, pozneje so tudi oskrbovali svetišča in njihovo imetje.

Heroji

Po svojem izvoru so bili na pol bogovi tudi *heroji*. V Atenah je bil doma *Tezej*, na Peloponezu *HeraKles*, ki je izvršil dvanajst težkih del.

**Posmrtno
življenje**

Onstransko življenje dobrih in slabih je bilo po grškem nazoru življenje senc v mračnem podzemlju, predstava o *Eliziju*, nekakih nebesih, in *Tartaru*, nekakem peklu, je poznejšega izvora.

Pisava. Krog l. 900. so Grki sprejeli od Feničanov pisavo. Pri tem so uvedli važno novost. Feničani so imeli znake samo za soglasnike, Grki so pa nepotrebne soglasniške znake uporabili za samoglasnike.

Kolonizacija

(VIII. in VII. stoletje)

Vzroki. V mirnejših časih, ki so nastopili po zaključku dorskega naseljevanja, se je število prebivalstva v grških pokrajinah močno pomnožilo. Ker je bila zemlja na polotoku in v Mali Aziji malo rodovitna, je začelo primanjkovati živil. Vrh tega se je v Mali Aziji in drugod razvila obrt, ki je mestoma prehajala celo v industrijo. Zanja je bil potreben širši trg. Poleg tega so se v notranjosti posameznih držav ali mest javljala huda medsebojna trenja, katerim so se mnogi hoteli izogniti. Bila pa je še živa tudi želja po pustolovščinah. Ti štirje vzroki so obudili pri Grkih novo težnjo po naselitvah v tujem svetu.

Potek. Kolonizacija se bistveno loči od prvega in drugega grškega naseljevanja: te sta bili delo celih plemen, kolonizacije pa so se udeleževali posamezniki, čeprav v skupinah. Silno jo je olajševalo dejstvo, da je v VIII. stoletju Feničane začela vezati rastoča asirska moč.

Kot najboljše kolonizacijsko ozemlje je prihajala v poštev južna Italija s Sicilijo. Tu je bilo mnogo rodovitne zemlje, vrh tega je bila z domačini možna živahna trgovina. V južni Italiji je nastalo toliko grških kolonij, da se je izza VI. stoletja imenovala »Velika Grčija«. Med njimi je bil tudi Tarent, edina dorska kolonija v južni Italiji, ki so jo ustanovili Spartanci. Kime, najsevernejša grška kolonija v Italiji, je Rimljane in Etruščane seznanjala s pridobitvami grške kulture. Fokajci iz Male Azije so se napotili celo do ustja reke Rhone ter ustanovili kolonijo Masilijo. Sira ku ze, najvažnejšo kolonijo na Siciliji, in Kor'k'iro v Jonskem morju so ustanovili Korinčani.

Drugo mesto je zavzemalo kolonizacijsko ozemlje na makedonski obali, ob Propontidi in Črnem morju. Polotok Halkidiko so naselili Halkidei, Bizanc (Byzantion) in Halkedon Megarčani, na obalah Črnega morja pa so nastale mnoge kolonije maloazijskih Joncev, zlasti Milečanov. Črnemorske kolonije so bile važne zaradi dovoza žita in rib, a trgovale so tudi z domačim prebivalstvom svojega zaledja.

Na jug se pa Grki niso mogli širiti, ker je bilo tamkajšnje prebivalstvo preveč izobraženo. Edino trgovski stiki z Egipčani so jim omogočili, da so v VII. stoletju v Egiptu ustanovili trgovski emporij *Navkraṭis* in na libijskem obrežju *Kireno*.

Ob koncu VII. stoletja so Grki nehali ustanavljati kolonije, na vzhodu so jih zadržali Perzijci, na zahodu pa Kartażani in Etruščani.

Aristokracija in tiranija

Aristokracija
in
oligarhija

Izza dorskega naseljevanja je plemstvo, *aristokracija** ali *oligarhija*** postalo tako močno, da je skoraj v vseh grških državah odpravilo kraljevo oblast, pustivši ji samo še verske funkcije. Toda plemstvo, ki ni imelo več upravičenosti v bojih, je ljudstvo silno pritiskalo in ga hotelo popolnoma zasužnjiti.

Denarno
gospodarstvo

Pri tem so mu pomagale gospodarske razmere. Radi razvijajoče se *industrije* in *trgovine* so Grki uvedli denarno gospodarstvo. Kakor pri merah sploh so tudi v denarništvu sledili babilonskemu sestavu. Najvišja enota je bil *talent*, ki je štel 60 *min*, mina se je delila na 100 *drahem* in *drahma**** na 6 *obolov*.

Ker se je medtem začelo na Grško uvažati žito iz kolonij ob Črnem morju, je padla vrednost domačega žita, kar je zadalo grškemu kmetijstvu hud udarec. Plemiči so ga razmeroma lahko prenesli, ker so pridelovanje žita zamenjali s pridelovanjem oliv, smokev in vina, vtem ko kmetje zaradi siromaštva tega niso mogli napraviti. Posledica je bila, da so se zadolžili in, ker dolga radi silo visokih obresti navadno niso mogli plačati, so zabredli v nevoljništvo. Osvobodili so se lahko šele, ko so dolg poplačali. To se pa navadno sploh ni moglo zgoditi. Zato so kmetje stremili po izpremembi.

Nezadovoljni so bili tudi *meščani*. Razvijajoča se industrija in trgovina sta rodili premožen meščanski sloj, ki je bil brez javnih pravic. Rastoče bogastvo pa je zbužalo samozavest in težnjo po udeležbi na vladi.

* gr. *áristos* = najsposobnejši, najboljši; *kratéo* = vladam.

** gr. *olígoi* = maloštevilni; *árcho* = vodim, vladam, začnem.

*** vredna približno 1 predvojni dinar.

Tudi veljavnost, ki jo je dajala vojaška služba, je začela prehajati s plemiških vrst. Saj se je medtem spremenil način vojskovanja. Bojne vozove je začela zamenjavati težko oborožena pehota (hopliti). Bojne vozove so si lahko priskrbovali samo plemiči, hoplitska oprava pa je bila cenejša in so si jo lahko nabavljali tudi manjši posestniki in meščani, da so si s tem pridobili vstop v vojsko. Prav tako so se začeli oglašati tudi meščani brez premoženja, zakaj uporabljali so jih v službi na bojnih ladjah.

Vojska

Vsi trije nezadovoljni stanovi, kmetje, bogati meščani in meščani brez premoženja so se imenovali *demos*.* Med njim in med aristokracijo so se razvili krvavi boji, ki so značilni za politično življenje grških držav v VII. in VI. stoletju.

Demos

Plemstvo se je v splošnem vsaj toliko vdalo, da so se zapisali zakoni, s čimer se je omejila pravna svojevoljnost. Ponekod je plemstvo tudi izgubilo izključno pravico do oblasti in je ta prešla v roke vseh premožnih slojev sploh; ustava je postala *timokratska***.

Marsikje so močni in vplivni posamezniki s pomočjo demosa strli moč plemstva, toda pridobljene oblasti niso izročili ljudstvu, ampak jo pridržali zase. Postali so vladarji, ki so jih Grki imenovali *tirani*. Vladali so v splošnem modro. Odpravili so dolžniško nevoljstvo, razdelili med ljudstvo posestva pobeglih plemičev, pospeševali razvoj industrije in velikodušno podpirali pesništvo in umetnost. A ker so prišli na nezakonit način do oblasti, so si jo na enak način hoteli tudi ohraniti. Tako so imeli vedno več nasprotnikov in le malokje je tiranija doživela drugi rod.

Tirani

Najslavnejši tirani so bili: *Kipselos* in njegov sin *Periandros* v Korintu, *Polikrates* na Samosu in *Pejzistratos* v Atenah.

Duhovni preobrat

Kolonizacija in notranji boji so življenje na Grškem zelo razgibali. V tem življenju je pripadala izredno velika vloga osebnemu junaštvu.

* gr. *demos* = ljudstvo.

** gr. *timé* = plačilo, cenitev, vrednost; *kratéo* = vladam.

Individualizem

Pomen, ki si ga je pridobil posameznik, se je pokazal tudi v pesništvu, znanosti in umetnosti. Vtem ko predstavljata Homerjeva epa pesniško delo mnogih rodov, nastajajo zdaj pesniška, znanstvena in umetniška dela, ki so plod truda posameznikov. Tudi to duhovno delo se je najprej razvilo med Jonci in Ajolci v Mali Aziji, ki so bili najbližji kulturnim vplivom sosednega Orienta.

Sapfo zavrača Alkajevo snubitev,
slika s posode

Heziod

Pesništvo. Trdo praktično življenje je v VIII. stoletju rodilo dela pesnika Hezioda iz Beotije. V svoji Teogoniji* še posega v svet, ki ga je genialno oblikoval narodni ep, ali z namenom, da bi spravil božji svet v sistem, da bi v množstvu bogov naredil red. V spisih »Dela in dnevi« pa opeva koristno delo in daje navodila, kako naj se opravlja.

* gr. theós = bog; gónos = rojstvo, rod.

Kmalu nato pa je pesništvo postalo popolnoma sodobno, pesniki so se v dejanjih in duhu tako tesno združili z življenjem, ki so ga sami doživljali, da so pesnili kar o njem. Mnogovrstnosti življenja ustreza ne samo mnogovrstnost pesniške vsebine, ampak tudi oblike. Sploh je pesništvo popolnoma osebno, lirično.

Mogočen odmev so našli v dušah pesnikov notranji in zunanji krvavi in nekrvavi boji. Pesmi, ki se nanašajo nanje, se imenujejo elegije. Spesnjene so v distihih, ki so jih pesniki napravili tako, da so s Homerjevim heksametrom združili živahni pentameter. Najiminitnejši pesniki elegij so bili: Tirtaios v Šparti, Teognis v Megari in Solon v Atenah.

Elegija

Elegiji soroden je epigram, tudi v distihih. Epigrame so uporabljali za napise, pa tudi za bojevite napade. Mojster epigramov je bil Simonides.

Epigram

Prav tako bojevit, toda še bolj oster in oseben je bil jamb. Zlasti ostri in sloveči so bili jambi pesnika Arhiloas Para.

Jamb

Najbolj osebnega značaja pa je melos, pesem v strofah, v kateri pesnik poje o svoji boli, o ljubezni, prijateljstvu in vinu. Melos je bil prirejen za petje, ki so ga spremljali zvoki piščali ali kitare. Ta vrsta lirike je zlasti cvela na ajolskem otoku Lesbosu, kjer sta bili doma strastni osebnosti, pesnik Alkaios in Sappho, prva znana pesnica v zgodovini.

Melos

Pesem v kiticah, ki jo je več oseb pelo ob plesu in godbi, se je imenovala korská pesem. To pesniško vrsto, ki je slavila ljudi in bogove ter služila za povelečevanje slavnosti, so gojili zlasti Dorci. Korská pesem, ki je v izrednem zanosu slavila bogove, se je imenovala ditiramb.

Korska pesem

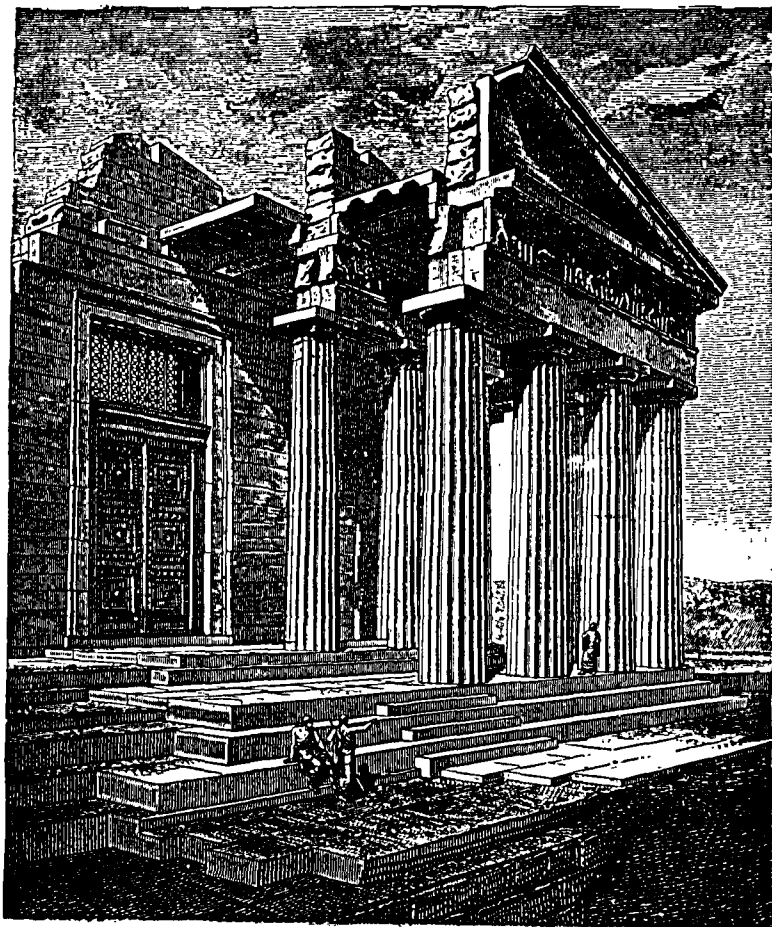
Ditiramb

Duhu časa ustreza tudi zbirka basni, ki se pripisujejo Ezopu.

Basen

Znanost (filozofija). Med Jonci v Mali Aziji se je kmalu nabrala kopica znanja, ki je prišlo iz Babilonije. A nadarjeni Grki z njim niso bili zadovoljni. Z občudovanja vrednim pogumom so se poglobili v naravo ter skušali dognati, od kod bistvo sveta. (Njihovo znanje se zato imenuje prirodna filozofija). Za najstarejšega grškega

Prirodna filozofija

Vogel Partenona na atenski Akropoli,
primer dorskega sloga

znanstvenega misleca velja **Tales** iz Mileta, ki je okrog leta 600. učil, da je voda prasnov, iz katere se je razvilo vse. Okrog 100 let pozneje pa je **Heraklit** iz Efeza trdil, da je vse nastalo iz ognja; bil je tudi mnenja, da se vse na svetu menja in je v stalnem toku (panta rhei = vse teče). Svojevrstni mislec je bil **Pitagoras** s Samosa. Življenje bogov si je zamislil bolj skrivnostno ali mistično in je v **Krotonu** v Veliki Grčiji ustanovil nekako versko bratovščino. Za osnovo dogajanja na svetu je razglasil šte-

vilo in se je s svojo šolo vred mnogo bavil z matematiko (Pitagorov izrek).

Ko se je v Grkih zbudil dvom v vsebino epa, so začeli kritičneje gledati na preteklost ter ustvarili zgodovino pisje. Prvi grški zgodovinar (logograf) je bil Hekataios iz Mileta; ta je izdal prvi opis naše zemlje. Anaksimandros je narisal prvi zemljevid. Anaksimenes pa je v Šparti po babilonskem vzorcu sestavil prvo uro. Tales je že naprej določil sončni mrk in dolgot sončnega leta so Grki okrog 1.500. že poznali, čeprav so še nadalje uporabljali mesečno leto.

Umetnost. V mikenski dobi je likovna umetnost služila samo kraljem. Pozneje pa je bila v službi bogov. Prva svetišča so bila lesena, zidati so jih začeli šele v VII. stoletju.

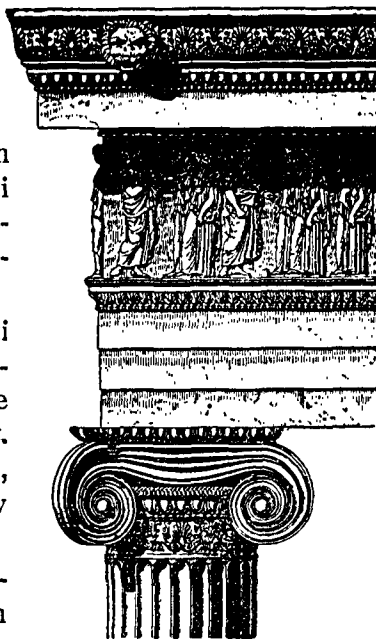
Svetišče je stalo na stopnišču in je obsegalo majhen pravokoten prostor, kjer je bil kip božanstva. Spredaj in zadaj ali okrog in okrog je bilo enovrstno ali dvovrstno stebrišče, ki je nosilo napušč.

Značilni so bili stebri; pri njih razlikujemo obliko dorskega in nekoliko mlajšega jonskega sloga.

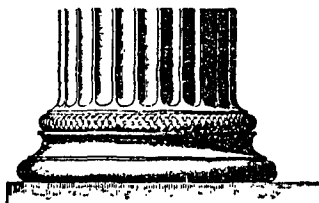
Dorski steber nima nikakšnega podstavka, je debel in se proti vrhu zožuje.

Oglavje ima blazino in ravno ploščo. Jonski steber ima podstavek in je vitkejši, oglavje mu sestoji iz manjše spod-

Zgodovino pisje

Svetišča

Vogel lope Erehteona
na atenski Akropoli,
primer jonskega sloga

Dorski in
jonski slog

nje in večje zgornje blazine, ki ima ob voglih polžaste zavoje ali volute.

Pri stavbah je na dorskih stebrih počival najprej kamniten tram ali arhitrav, na njem so bili posneti kamniti zaključki drugih tramov, triglifi, in med njimi plošče, metope. Ob bokih so proti strehi sledili še trikotni zatrepi. Podobno je bilo pri jonskih stavbah, samo da so namesto triglifov in metop imele enotno ploskev.

Kiparstvo

Razvoju kiparstva je močno koristilo dejstvo, da so imeli umetniki priliko, videti v telovadnicah naga človeška telesa. Kipe so izprva izdelovali iz lesa, nato pa iz kamna in iz kovine. Prvotni kipi so bili okorni, podani samo od spredaj, z rokami ob bokih, z nekakim čudnim (arhaičnim) smehljajem in s progastimi lasmi. Ko pa je bil led prebit, so začela nastajati krasna dela. Poleg kipov so grški kiparji izdelovali reliefe in krasili z njimi poedine stavbne dele, n. pr. zatrepe in metope.

Korintsko oglavje

O slikarski sposobnosti pričajo slike na vaza z a. h. Najlepše vaze so izdelovali v Atenah. Izprva so jih krasili s črnimi podobami na rdečem ali rumenem polju, nato pa so prešli k rdečim figuram na črnem polju. Snov za slike so si slikarji jemali iz mitologije in vsakdanjega življenja. Poslikani so bili tudi reliefi po stavbah, toda čas je barvo na njih skoraj popolnoma uničil.

Zavest narodnega edinstva

Kljub politični razcepljenosti, kljub medsebojnim bojem in razlikam v narečjih se je med Grki stalno vzdrževala zavest narodne enotnosti. Temu je bilo vzrok več dejstev.

Ko so Grki v tujini prihajali v dotiko z barbari, so začeli krepkeje čutiti, da se kot celota ločijo od njih po jeziku, značaju, veri in kulturi.

Grki in barbari

Prav posebno pa so vzdrževale in krepile zavest edinstva nekatere ustanove, ki so v burnih dneh kolonizacij in notranjih bojov dobile vsegrški značaj.

Prva zedinjujoča narodna ustanova je bilo **d e l f s k o** preročišče ali **o r a k e l j**. Delfi so bili skriti v gorski dolini na južni strani Parnasa. Tam je bila v zemlji razpoka, skoz njo so prihajali na dan plini. Na trinožnik nad razpoko je sedela Apolonova svečenica, **P i t i j a**, da so jo plini omamljali in je izgovarjala nejasne besede. Duhovniki so iz teh besed sestavljali odgovore.

**Delfsko
preročišče**

Delfski duhovniki so oznanjali voljo boga in s svojimi odgovori ugodno vplivali na grški notranji razvoj. Tako se jim je posrečilo odpraviti krvno maščevanje, češ da bogovi prepovedujejo umor. Orakelj je imel tudi politični pomen, zakaj često je grškim državicam dajal politična navodila. Njegova slava je bila tako velika, da so se razen Grkov obračali nanj za nasvet tudi tujci, n. pr. Lidijci, Etruščani in Rimljani.

Druga zedinjujoča narodna ustanova so bile **a m f i k t i o n i j e**. To so bile zveze med posameznimi državami, sklenjene radi tega, da bi se pri posameznih svetiščih lahko varno opravljale svečanosti. Vsi člani amfiktionije so se obvezali, da za časa svečanosti drug drugega ne bodo napadali. Najimenitnejša je bila **d e l f s k a a m f i k t i o n i j a**, njej so že v VII. stoletju pripadale skoraj vse grške države.

Amfiktionije

Tretja zedinjujoča narodna ustanova so bile **n a r o d n e t e k m e**. Grki so imeli zdrav smisel za življenje in so ljubili utrjena in lepa telesa, lepoto in dobroto so imeli za najvišji ideal — kalokagatijo.*

Narodne tekme

Že v Homerjevi dobi je imelo plemstvo bojne vaje, pozneje pa je urjenje telesa postalo temeljitejše. Dečki so se urili v **p a l e s t r a h**,** mladeniči pa v **g i m n a z i j a h**.***

Pri športnih tekmah so javno nastopali. Najimenitnejše narodne tekme so se vršile vsako četrto leto v **O l i m p i j i** v peloponeški pokrajini Elidi, in sicer v gaju, ki je bil posvečen Zevsu. Zmagovalce so prvič zapisali l. 776. in to leto

776

* gr. kalón kai agathón = lepo in dobro.

** gr. palaistra = vežbališče, gimnastični zavod.

*** gr. gymnós = nag, gol; gymnásion = vežbališče, kjer se vežbajo nagi, telovadišče.

je bilo začetno leto grškega štetja. Razdobje štirih let se je imenovalo o l i m p i a d a.

Tekmovalci so nastopali v s t a d i o n u,* kjer so tekali, skakali, metali disk in kopje in se borili. Nekoliko pozneje so v h i p o d r o m u** tekmovali tudi z vozovi. Končno so se gimnastičnim tekmam pridružile celo pe-sniške in glasbene tekme.

Zmagovalcem pri tekmah so dajali oljčne vence na glavo in, ko so prišli v svoje domače mesto, jih je čakala silna slava; postavljali so jim celo kipe.

Šparta

Šparta se je ločila od drugih grških držav po svojevrstnem političnem razvoju.

Prebivalstvo. Špartanci so ob dorskem naseljevanju osvojili Šparto in polagoma zasedli dolino ob Evrotu, prejš-nje grško prebivalstvo pa zaslužnjili. Ti zaslužnjenci so se imenovali h e l o t i, bili so prikovani na grudo, obdelovali so Špartancem polje in jim dajali polovico pridelkov. Svoje gospode so morali spremljati v boj kot služabniki in lahko oboroženi. Bilo jih je več ko Špartancev in so se zaradi težkega življenja večkrat uprli; Špartanci so vsak upor s strogostjo potlačili. Mnogi dorski osvajalci pa niso dobili zemlje v Šparti in okolci, ampak so se morali zadovoljiti z manj rodovitnimi krajinami in gorami. Radi svoje oddaljenosti od Šparte so polagoma izgubili politični vpliv, ven-dar so v sili državo vedno čvrsto branili. Imenovali so se p e r i o i k i (t. j. okoličani) in so s Špartanci tvorili narod L a k e d a j m o n c e v.

Špartancev je bilo samo nekoliko tisoč; da so si mogli ohraniti oblast, so morali biti stalno dobro organizirani in vojaško pripravljani. Od tod njihove trde ustanove; pripisovali so jih mitičnemu zakonodavcu L i k u r g u, ki je bil prvotno bog.

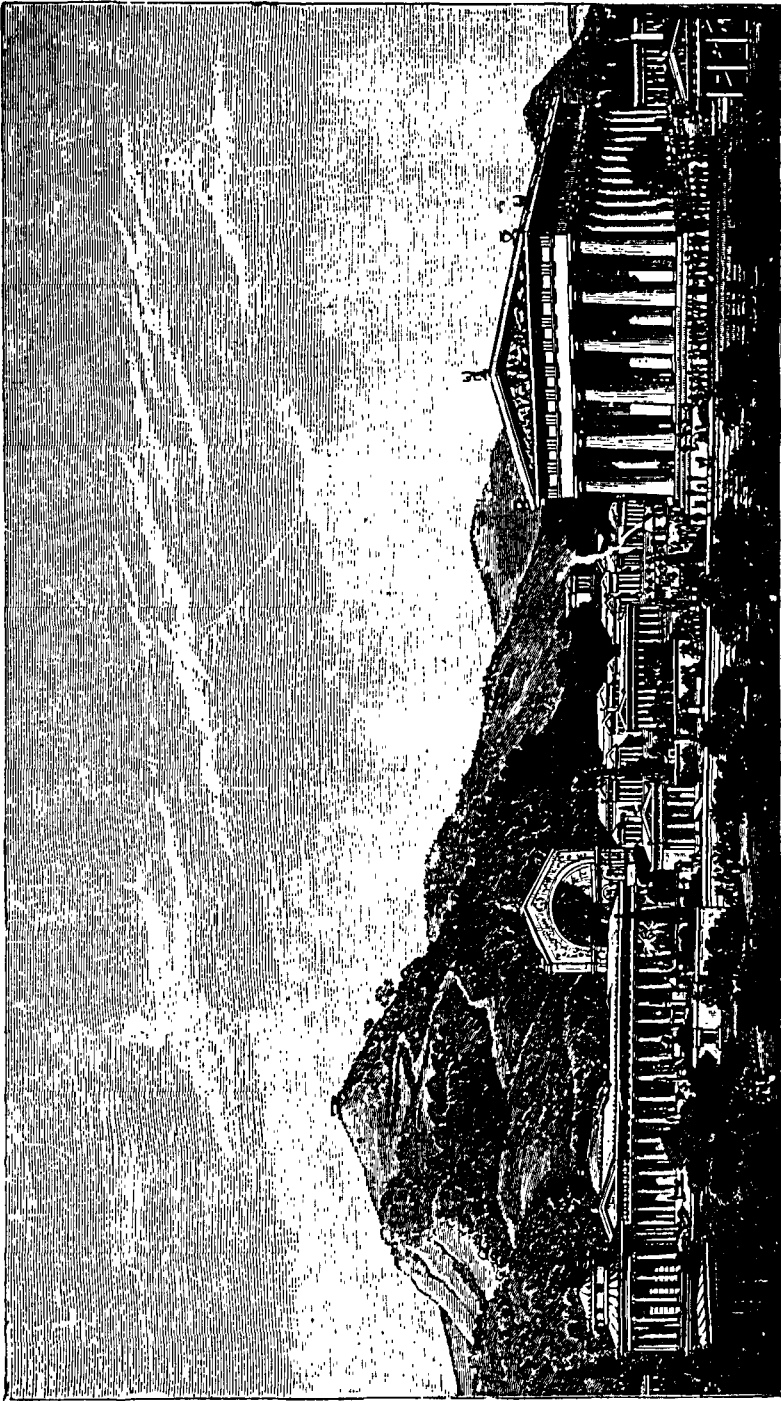
Otroke so silno strogo vzgajali. Pohabljene so takoj po rojstvu odložili na pogorju Tajgetu. Zdravi dečki so ostali

* gr. stádion: a) dolgotna mera = okrog 180 m; b) — dirkališče.
** gr. híppos = konj; drómos = tek.

Heloti

Perioiki

Špartanske
uredbe

Celotni pogled na Olimpijo,
izpopolnjen

samo do sedmega leta pri starših, nato pa jih je prevzela država; skupno so se vadili v rabi orožja, se utrjevali in pripravljali za vojno. Tudi deklice so imele trdo vzgojo, zato pa so žene uživale velik ugled.

Od 18. do 20. leta so opravljali mladeniči v notranjosti vojaško službo, nato so postali polnoletni. Toda tudi polnoletni Špartanci so pripadali državi. Vsak Špartanec je bil član *tovarištva*, ki je štelo 15 mož. Ti možje so se skupno preprosto in tečno hranili, se skupno vadili in hodili v boj.

Razkošje je bilo v Šparti zabranjeno, dovoljen je bil samo železen denar, izselitev je bila pod smrtjo prepovedana. Špartanci so bili tako dobri bojevniki, da jim ni vzdržala nobena vojska. Toda duhovna kultura med njimi ni dosegla splošne grške višine, znana je bila samo špartanska duhovitost in kratkoča v izrazu, *lakoničnost*.

Ustava. Na čelu države sta bila dva kralja iz dveh različnih rodbin. Toda njuna oblast je polagoma padala in je bila končno omejena samo na vojno. Za izvrševanje vladarskih poslov je bilo kraljema prideljeno *starešinstvo* ali *geruzija*, ki je štelo 28 nad 60 let starih članov. Najvažnejši urad pa je tvorilo *5 efrov*; ti so si polagoma pridobili najvišjo oblast in so lahko klicali na odgovornost celo kralje. Starešine in efore je volila *narodna skupščina* ali *apela*; njeni člani so bili vsi nad 30 let stari Špartanci, odločala je z vzklikom brez razprave.

Nove osvojitve in peloponeška zveza. Zahodno od Lakonije je bila Mesenija s starogrškim prebivalstvom. V VIII. stoletju so Špartanci Mesenijo osvojili. Ko je v naslednjem stoletju nastal v njej silovit upor, so napeli vse sile, si jo na novo podvrgli in iz prebivalcev napravili helote.

Špartanci so si osvojili še neke sosedne pokrajine; končno so vse državnice Peloponeza razen Arga in Ahaje prisilili, da so sklenile z njimi *peloponeško zvezo*. Prostovoljno so pristopili k zvezi Korint, Megara in Ajgina. Vodstvo zveze so si pridržali Špartanci in postali tako velika vojaška sila. Kmalu so začeli stremiti po *vodstvu* ali *hegemoniji* na vsem Grškem.

Atiška doba

Začetki Aten in nastanek njihove demokracije

Atenci so se s ponosom imeli za avtohtone, t. j. prvotne prebivalce svoje dežele. Ob dorskem navalu je po ljudskem izročilu vladal v Atenah kralj Kodros, ki je mesto rešil s svojo junaško smrtjo. V resnici je bilo v Atiki prvotno več držav, pa so se pred l. 700. združile v skupno državo. Vodstvo je bilo v Atenah, središču češčanja boginje Atene, po kateri je mesto dobilo ime.

Kodros

Zedinjenje se je v resnici izvršilo polagoma. Poznejša tradicija ga je sicer pripisovala mitičnemu kralju Tezeju, ki naj bi ga bil izvršil na mah.

V Atenah je bila borba med kraljestvom in nastajajočim plemstvom posebno značilna. Plemiški svet je najprej omejil kraljevsko oblast na desetletno dobo, nato pa jo je napravil dostopno vsem plemiškim rodovom. Končno jo je tako razkosal, da jo je vršilo devet na leto dni voljenih uradnikov, arhontov.* Eden izmed njih, arhon basileus,** je ohranil kraljevsko ime, toda opravljal je samo duhovniške posle. Arhon polemarchos*** je bil najvišji vojni gospod, arhon eponimos† pa najvišji vodja uprave in nekaj predsednik atenske republike. Ostala šestorica, tesmoteti,†† je imela sodstvo. Toda krvno sodstvo je bilo pridržano areopagu, sodnemu zboru, ki so ga tvorili nekdanji arhonti in je zasedal na Aresovem griču. Areopag je imel hkrati nadzorstvo nad vso državno upravo, tako da je bil v resnici najvišje oblastvo.

Arhonti

Bolj kakor drugje na Grškem se je v Atenah poostrilo socialno nasprotje med plemstvom in ljudstvom. Dovoz žita iz pontskih dežel je znižal dohodke manjših kmetov, tako da so se morali zadolževati pri bogatejših plemičih; a ker zaradi visokih obresti dolgov niso mogli odplačevati,

Socialno nasprotje

* gr. árchon = vladar, vodja.

** gr. basiléus = kralj.

*** gr. polémarchos = vojskovodja.

† gr. epónymos = prvi na seznamu.

†† gr. thesmothétes = zakonodavec.

so postajali nevoljniki svojih dolžnikov in ti so jih lahko prodajali v tujino.

Drakon,
621

Pri tem so se dogajale velike svojevolsnosti; da bi v bodoče ne bile več možne, je ljudstvo zahtevalo pisanih zakonov. Plemstvo se je uklonilo in arhon **D r a k o n** je l. 621. dobil nalogo, da zakone napiše. Drakon jo je izvršil tako, da je zapisal pravna pravila ali norme, ki so se že ustalile v običaju. Drakonovi zakoni so bili v resnici zelo strogi in, ko so pozneje zavladali blažji pravni običaji, so jih imeli za surove in neusmiljene (»drakonski« zakoni).

594/593

Solonove reforme. Z Drakontovimi zakoni ljudstvo ni moglo biti zadovoljno; zategadelj je zahtevalo reform, ki bi mu trajno in temeljito koristile. Plemstvo se je zopet moralo ukloniti in je za l. 594./593. izvolilo za arhonta **S o l o n a**, pesnika, modrijana in izkušenega plemiča, ter mu poverilo nalogo, naj bi s primernimi ukrepi pomiril sprti stranki.

Sejsahteja

Solon je najprej pomogel trpečemu ljudstvu s tem, da je odpravil vse kmečke dolgove, osvobodil nevoljnike in odkupil v tujino prodane dolžnike. Te odredbe so znane pod imenom »sejsahteja« — odprava bremen. Da bi se stare razmere več ne ponovile, je Solon prepovedal vsako posojilo na račun osebne svobode.

Politične reforme

Nato je izvedel politično reformo. Določil je, naj v bodočnosti državljske pravice ne izvirajo več iz rojstva državljanov, ampak iz premoženja. S tem je prevrgel politični sistem. Aristokracijo, vlado plemstva, je nadomestil s **t i m o k r a c i j o**, vlado premožnih.

To je Solon dosegel tako, da je vse prebivalstvo razdelil v štiri premoženjske razrede. V prvi razred so prišli tisti, ki so pridelali najmanj 500 m e r a l i m e d i m n o v* žita oziroma ustrežajočo količino olja ali vina, v drugi razred tisti, ki so pridelali vsaj 300 medimnov žita oziroma ustrezno količino olja ali vina, v tretji razred tisti, ki so pridelali najmanj 150 m e d i m n o v žita oziroma ustrezno količino olja ali vina; državljanji, ki niso imeli nič ali so pridelali m a n j k o 150 m e d i m n o v žita oziroma ustrežajočo količino olja

* médimnos = 52¹/₂ l.

ali vina, so pripadali četrtemu razredu, dninarjem ali tetom. Tudi obrtnike, trgovce in denarnike je Solon uvrstil v navedene razrede, ne vemo pa, na kateri osnovi.

Največje politične pravice so imeli člani prvega razreda, zakaž samo iz njihovih vrst so se volili arhonti. Nižja upravna mesta in pa članstvo v svetu (bule) so bila dostopna članom prvih treh razredov. Svet je štel 400 voljenih članov in je imel nalogo, v vseh važnih zadevah pomagati arhontom z nasvetom. Člani četrtega razreda pa so se smeli udeleževati samo skupščine ali eklezije; tu so odločali o vojni in miru, glasovali o zakonih, sprejemali poročila uradnikov in jih volili.

Solon je uvedel tudi posebno ljudsko sodišče ali heliajo; tej so se državljani pritoževali, ako z uradnimi odločitvami niso bili zadovoljni, sicer je pa sodstvo še nadalje ostalo v rokah arhontov tesmotetov in areopaga; temu je Solon pustil tudi prejšnjo pravico nadzorovanja vse državne uprave.

Ker pravih davkov ni bilo, je bila vojna služba edino veliko breme, kajti vojskovanje je bilo pogosto in vsakdo se je moral opraviti in hraniti sam. Višji razredi so zanjo več žrtvovali ko nižji. Člani prvega in drugega razreda so namreč služili v vojski kot kónjiki, člani tretjega razreda, ki so tvorili sicer večino kmečkega ljudstva, kot težko oboroženi ali hopliti. Teti so bili vojaščine prosti in so jih šele (za perzijskih vojn) začeli uporabljati za lahko oborožene in za moštvo na ladjah.

Solon je napraval Atenam še veliko zunanjepolitično uslugo. Z orožjem je iztrgal Megari otok Salamin, od koder je zavidna soseda dotlej ovirala atensko trgovino, ki je postajala za gibčno prebivalstvo tako važna.

Končno je Solon izdal še nekaj odredb o zasebnem življenju, n. pr. o vzgoji mladine, nato pa se je napotil v svet.

Tiranstvo. Po Solonovem odhodu so se začeli iznova prepiri. Plemiči so preprečili izvedbo sejsahteje in s tem ljudstvo silno razburili. Med srditimi boji je eden izmed plemičev, Pejzistratos, prestopil k ljudstvu, se polastil Akropole, atenskega gradu, in postal samovladar

Vojska

Osvojitvev
Salamine

Pejzistratos

(560—527) ali tiran (560). Nasprotniki so ga pozneje sicer pregnali, pa se je vrnil in ostal do smrti atenski tiran (527).

Pejzistratos je vladal modro in je popolnoma izvedel Solonove reforme; pazil je samo na to, da so vsa uradna mesta zavzemali njegovi pristaši in da je bila moč plemstva čim manjša. Vrh tega je povečal ladjevje, pospeševal obrt in trgovino, gradil ceste in vodovode, podpiral pesnike, skrbel za sijajne praznike in okrasil Atene z lepimi stavbami. Zunanja moč Aten je bila večja kakor kadar koli pred njim.

Hipias
in Hiparhos

Pejzistratu sta sledila njegova dva sinova Hipias in Hiparhos in vladala izprva v očetovem duhu. Ko pa sta Hiparha l. 514. iz osebne mržnje ubila dva plemiča, je Hipias postal nezaupljiv in začel neusmiljeno preganjati nasprotnike. Nezadovoljnost je rasla. Naposled so se v Beotiji pod Klejstenovim vodstvom zbrali atenski begunci, napadli tirana in ga pregnali (510).

510

Ostrakizem

Klejstenove reforme. Klejstenes je nekoliko spremenil Solonove ustavne uredbe v demokratičnem smislu. Arhonti so lahko postali poslej tudi člani drugega razreda. Članstvo sveta je povečal na 500, število heliastov, članov heliaje, na 5000; vendar je pri svetu in pri heliaji uradovala vedno samo desetina članov, tako da so se v enem letu zvrstili vsi. Klejstenes je izvedel novo razdelitev prebivalstva; po njej so prihajali v svet in heliajo v enaki meri zastopniki vseh slojev prebivalstva, meščanov, mornarjev, kmetov in pastirjev, prevladujoči vpliv plemstva pa je popolnoma prestal. Klejstenu se prisoja tudi uvedba ostrakizma.* Kadar je postal vpliv kakega moža tako velik, da bi se mu bilo mogoče povzpeti do tiranske oblasti, tedaj je skupščina tajno glasovala o tem, ali naj se na deset let izžene, ne da bi trpel škodo na premoženju in časti. Vendar je verjetno, da je bil ostrakizem uveden šele dobrih dvajset let pozneje, ko je bilo prvo glasovanje te vrste. Za izgon je moralo glasovati 6000 članov skupščine.

* Črepineko sodišče; ostrakon = črepina ubite posode; nanje so zapisovali pri glasovanju imena mož, ki naj bi se izgnali.

Perzijske vojske

Jonski upor v Mali Aziji. Perzijska država je bila v svojem bistvu imperialistična, njene osvojevalne težnje so presegle celo prizadevanja prednjeazijskih predhodnic. To se je v največji meri pokazalo za Dareja, ki je na pohodu proti Skitom prekoračil Helespont in došel v današnjo južno Rusijo. Moral se je sicer vrniti, ali na balkanskih tleh je zasedel obalo Makedonije in Trakije in grška mesta ob Helespontu. To je bilo dovolj, da so mogli Grki spoznati perzijske politične težnje. Toda Darejev neuspeh na daljnih stopnjah jim je hkrati pokazal, da Perzijci niso nepremagljivi.

Iz tega spoznanja se je pri maloazijskih Grkih zbudila želja po svobodi, ki je bila tolikšna, da se je na klic Aristagora, miletskega tirana, vzdignila vsa Jonija in se uprla (499). Iz vseh

mest so pregnali perzijskemu kralju vdane tirane in uvedli demokratično vladavino. Prosili so pomoči tudi svoje rojake v grški domovini. Toda slušali so jih samo Atenci in Eretrijci, prvi so poslali 20, drugi pa 5 ladij. Pri obojih je odločala jonska plemenska sorodnost, pri Atencih tudi dejstvo, da so Perzijci obvladovali pomorsko pot, po kateri je prihajalo v mesto žito s črnomoških obrežij.

Jonci so se izprva srečno bojevali. Zavzeli so Sarde in jih zažgali. Toda med njimi ni bilo prave sloge in, ko

Pohod proti
Skitom

Miltiades.

je perzijsko ladjevje pri otočju L a d a h uničilo grške ladje (494), je bila odločena tudi usoda Mileta. Moral se je vdati. Perzijci so se hudo maščevali. Milet so razdejali, pa tudi druga mesta so ostro kaznovali in uvedli še trše podložništvo, kakor so ga Grki prenašali pred uporom.

Prva Darejeva vojna (492). Hoteč si osvojiti nova ozemlja in se maščevati nad Atenci in Eretrijci, je Darej začel vojno proti Grkom. Leta 492. je poslal proti njim svojega zeta M a r d o n i j a. S kopno vojsko je Mardonios korakal ob traški in macedonski obali, spremljalo ga je pa brodovje. Toda traško prebivalstvo je njegove čete napadalo in vihar mu je razbil brodovje ob A t o š k e m r t u. Mardonios se je zato vrnil, ne da bi bil kaj opravil.

Druga Darejeva vojna (490). Darej se je pripravljal za novo vojno. Zbiral je čete in, preden so odšle, poslal v Grčijo poslanca, da so v znamenje pokorščine zahtevali prsti in vodé. Skoraj vse grške države so se prestrašile in so zahtevi ugodile, samo Atenci in Špartanci so odrekli poslušnost in poslanca baje celo usmrtili.

Darej je poveljstvo nad vojsko poveril D a t i s u in A r t a f e r n u; ta sta v kilikijskih pristaniščih vkrcala čete ter se odpravila na pot preko morja.

Egejski otoki so se vdali brez odpora. Nato pa so Perzijci napadli Eretrijo in jo razrušili. Potem so se napotili proti Atenam in se izkrcali na vzhodni obali Atike. Toda Atenci so jim pod vodstvom M i l t i a d o v i m zaprli pot, ki drži z M a r a t o n s k e g a p o l j a preko gora v Atene. Na ozkem polju se perzijska konjenica ni mogla razviti, lahko oboroženi pešci pa se niso mogli z uspehom upirati atenskim hoplitom, ki so navalili nanje z nezmagljivo silo. Tako so Atenci zmagali, še preden so se pojavili na pomoč hiteči Špartanci. Premagani Perzijci so se vkrcali in hoteli z naglo vožnjo okoli rta Sunija presenetiti nezavarovane Atene. Toda Miltiades je spoznal njihovo nakano, prihitel z vojsko in rešil mesto.

Miltiades
Maratonsko
polje

Atenci so izvršili sijajno delo, njihova zmaga je bila zmaga okretnega in bistrega evropskega duha nad neokretnim in težkim duhom azijskim, osebne svobode nad despotizmom.

Grki in Perzijci se pripravljajo na nove boje (490 do 480). Stari Darej se je takoj začel pripravljati za novo vojno. A preden je končal, je nastal v Egiptu upor in trajal več let. Potlačil ga je šele Darejev sin in naslednik Kserks (485—465) ter nato nadaljeval pripravo za vojno proti Grkom.

V Atenah so vedeli, da jim znova preti nevarnost, toda niso bili edini v tem, kaj naj store, da se rešijo. V glavnem so se glede tega cepili v dve stranki. Ena je sledila

Maratonska gomila (soros)
v njej je pokopanih 192 padlih Atencev

Temistokleju, nadarjenemu in odločnemu možu, ki je vedel, da je mogoče zavriniti sovražnika samo na morju, druga pa je poslušala Aristeida, ki je bil za to, da se sovražniku postavijo po robu na kopnem.

**Temistokles
in Aristeides**

Spor je imel v resnici važno politično ozadje. Po Temistoklejevem načrtu naj bi se utrdil Pirej v močno pristanišče, namesto dotedanjih 50 ladij pa naj bi se zgradilo veliko brodovje, sestojee iz trier, ladij, ki so imele po tri vrste vesel. Za novo ladjevje bi bilo treba moštvo vzeti iz vrst tetov; zato pa bi jim bilo treba dati tudi več političnih pravic, tako da bi se država še bolj demokratizirala. Zmagal je Temistokles; Aristeides je bil z ostrakizmom pregnan, Atene so dobile brodovje, kakršnega na Grškem

Pirej

še niso videli, in Pirej je postal trdnjava, ki je varovala Atene in ladje.

Tej notranji zmagi je sledila tudi delna izprememba ustave. Arhontov poslej niso več volili, ampak jih določali z žrebom. V zvezi s tem je arhon polemarchos izgubil vrhovno poveljstvo nad četami. Poslej so namreč v ta namen volili 10 strategov;* med njimi je bil eden prvi strateg, ki mu je pripadala najvišja vojna moč. Položaj strategov je bil izredno važen in vplivni narodni vodje ali demagogi** so se zanj potegovali. Temistokles sam je postal prvi strateg. Pomen arhontov je pa istočasno padel, zlasti zaradi tega, ker je žreb zadel pogosto nezmožne ljudi.

Kserksova vojna (480—479). Spomladi l. 480. se je Kserksova vojska napotila iz Azije v Evropo. Kopne čete so štejele nad 60.000 mož in so na dveh mostovih prekorale Helespont. Korakale so ob obali. Na morju jih je pa spremljalo okrog 1000 ladij. Kserks je dal zanje prekopati polotok Atos, da bi se izognil viharjem ob njegovem rtu. Vrhovno poveljstvo je imel sam.

Grki v svoji domovini še nikdar niso videli tako velike vojske. Zato je severnim plemenom in Beotičanom upadel pogum. Celotno delfsko preročišče je nasvetovalo, naj bi se države prostovoljno vdale. Toda Atenci in Špartanci so bili za odpor, njihovo stališče je zmagalo na skupščini, ki se je sestala na Istmu.

Prvotno so se Grki nameravali postaviti Perzijcem po robu v dolini Tempih, toda zaradi omahljivosti Tesalcev so to namero opustili. Odločili so se, da zastavijo Perzijcem pot v Termopilah,*** ozkem prehodu, ki ga je pobočje pogorja Ojete tvorilo z morskim bregom. Z vojsko, ki je štela okrog 7000 hoplitov, je špartanski kralj Leonidas zasedel sotesko in dva dni uspešno odbijal perzijske napade. Toda sovražniki so po gorski stezici prišli Grkom za hrbet. Ko je Leonidas to videl, je odpustil vse čete, izvzemši svojih 300 Špartancev in 700 Tespijejcev; vsi ti so padli v junaškem boju (avgusta 480).

Termopile

Leonidas

Avgusta 480

* gr. strategós = vojskovodja.

** gr. démos = ljudstvo; ágo = vodim.

*** gr. thermós = topel; pýle = vrata.

Medtem je grško ladjevje na višini Termopil pri rtu Artemiziju zadrževalo perzijske ladje. Ob novici o termopilski nesreči je odplulo proti jugu in se zateklo v zaliv, ki loči otok Salamina od celine. Za Atence je bil zdaj dragocena moč Temistokles. Po njegovem nasvetu so spravili starce, žene in otroke na Peloponez, na Salamina in Ajgino, pokrajino in mesto so pa prepustili brez obrambe Perzijcem; ti so ju res izropali. Temistokles je namreč

Artemizlon

Salamina

Leonidas

hotel, naj bi se vojna odločila v Salaminskem zalivu. Z zvijačo je Perzijce pridobil za boj na neugodnem mestu, kjer se njihove velike ladje niso mogle tako naglo sukati ko manjše grške. Perzijski poraz je bil popoln (septembra 480).

Septembra

480

Po porazu se je Kserks vrnil v domovino in prepustil poveljstvo na Grškem Mardoniju, ta se je umaknil v Tesalijo, v naslednjem letu pa je znova poskusil srečo. Prediral je proti jugu in še enkrat oplenil

Atene. Toda že je prišla grška vojska pod poveljstvom špartanskega regenta Pavzanija. Pred njo se je Mardonios umaknil do Plateje v Beotiji; tu ga je Pavzanijs prisilil, da je sprejel boj. Bil je poražen in je sam padel (479). Ostanki njegovih čet so zbežali preko Makedonije v Azijo.

Plateje

479

Grki so pa tudi na morju poiskali Perzijce. Dohiteli so jih pri rtu Mikali v Mali Aziji in jim brodovje popolnoma razbili (479).

Mikale

479

Grki v Evropi so bili rešeni perzijske nevarnosti. Zmagala je njihova svoboda nad azijskim despotizmom.

Poraz Kartazanov in Etruščanov. Grško zmagoslavje je bilo tem bolj upravičeno, ker so istočasno na svojem zapadnem področju odbili enako veliko nevarnost. Perzijci so bili pregovorili Kartazane, da so napadli Grke na Siciliji. Toda sirakuški tiran Gelon jih je ob reki Himeri tako temeljito pobil, da so se zopet zadovoljili s posestjo skrajnega zapadnega konca otoka, ki so ga imeli že dotlej (480). Nekaj let pozneje pa so Etruščani napadli Kime, najsevernejšo grško postojanko na italjskih tleh. Toda mestu je prišlo na pomoč sirakuško brodovje in združeni Grki so uničili etruščansko pomorsko silo (474).

Himera,
480

Kime,
474

Atenska zveza

V zmagovitem zanosu so Atenci silno hitro zacelili rane, ki so jim jih v vojni zadali Perzijci. Pod Temistoklejevim vodstvom so obnovili mesto in ga utrdili. Njihov ugled v grških očeh je močno zrasel. Čeprav so imeli Špartanci vrhovno vodstvo, so vendar Atenci pokazali največjo požrtvovalnost. Špartanski regent Pavzanias se je vrh tega Grkom zameril radi svoje ošabnosti. Tako se je ustvarilo razpoloženje, ki je Atencem omogočilo, da so prevzeli vodstvo v nadaljnjem vojskovanju.

477

Delos

Vse osvobojene egejske državnice so se jim pridružile. Z njimi so Atenci l. 477. sklenili pomorsko zvezo; ta je imela nalogo ohraniti svobodo in jo razširiti na mesta, ki še niso bila svobodna. Zavezniki so pomagali nekaj z ladjami, nekaj z denarjem. Zvezna blagajna je bila v Apolonovem svetišču na otoku Delu; radi tega se je zveza imenovala delska zveza. Bremena je izredno pravično razdelil med posamezne člane zveze pošteni in nesebični Aristeides, ki se je med vojno smel vrniti v domovino.

470

Kimon
Evrimedon

Na čelu nove zveze so Atenci nadaljevali boj s Perzijci. V nekaj letih so opravili delo. Perzijci se dolgo niso mogli odločiti za pravi odpor. Šele l. 470. so poslali proti Grkom večjo vojsko in znatno ladjevje. Toda atenski vojskovodja Kimon jih je pri izlivu Evrimedonta v Pamfiliji premagal na kopnem in na morju. S tem je bilo vojsko-

vanje za daljšo dobo zaključeno. Atenska zveza je zdaj obsegala skoraj vse egejske otoke in vsa maloazijska in propontska grška mesta tja do Bizanca.

Temistokles in Kimon. Medtem sta se v Atenah zopet ostreje izoblikovali dve stranki. Prvi je bil na čelu Temistokles, drugi Kimon. Temistokles je bil demokrat; menil je, da je nadaljevanje vojne s Perziji nepotrebno, ker so Grki že dosegli svoj cilj. Pač pa bi se Atenci morali pripraviti na obračun s Špartanci, da bi prevzeli med Grki vodstvo tudi na polotoku. Kimon je bil aristokrat, zato si je želel sloge z aristokratsko Šparto, pač pa naj bi se nadaljevalo vojskovanje s Perziji.

Zmagal je Kimon. Temistokles je bil z ostrakizmom obsojen na pregnanstvo. Kmalu je pa prišlo nadenj še večje zlo. Spartanski regent Pavzanijs je hotel postati kralj, v ta namen je nameraval naščuvati helote k upor in si dobiti pomoč pri Perzijcih. Špartanci pa so njegove načrte odkrili, pobegniti je moral v svetišče in tu je od lakote umrl. Zdaj so Špartanci udarili še po Temistokleju. Obdolžili so ga zveze s Pavzanijem, nato so ga sovražniki v Atenah kot izdajalca obsodili na smrt. Da bi ne prišel Atencem v roke, je pobegnil k perzijskemu kralju Artakserksu I. (465—424), ta pa mu je izročil v upravo maloazijsko Magnezijo. Tam je rešitelj Grkov umrl kot perzijski tiran.

Temistoklejeva usoda

Po Temistoklejevem pregnanstvu je imel v Atenah glavno besedo Kimon. Toda tudi njemu so bili Špartanci v nesrečo. Ko so se jim l. 465. uprli heloti, so prosili Kimona, naj jim pomaga zavzeti gorsko trdnjavo Itomo, kamor so se bili heloti zatekli. Kimon je prišel, toda ker ni bilo takoj uspeha, so mu Špartanci rekli, da lahko odide. Atenci so bili radi tega užaljeni in so z ostrakizmom pregnali Kimona, posrednega povzročitelja sramote. Po njegovem odhodu je v Atenah definitivno zmagala demokracija. Vodja ji je kmalu postal **P e r i k l e s**.

Kimonovo pregnanstvo

Periklejeva notranja in zunanja politika

Zunanja politika. Perikles se je odlikoval po značaju in po izobrazbi in je tri desetletja vodil atensko zunanjo in notranjo politiko. Mnogo let je zavzemal mesto prvega stratega. Perikles se je čutil dovolj močnega, da bi se boril hkrati s Špartanci (oziroma peloponeško zvezo) in s Perziji.

Tridesetletno
premirje

Peloponeški zvezi so pomagali v boju še neki drugi Grki, posebno Tebanci. Vojskovanje je bilo neodločeno in ga je Perikles zaključil s tem, da je l. 445. sklenil s Šparto tridesetletno premirje, ki je dalo vsaki strani svoje.

Prav tako je nadaljeval vojskovanje s Perzijci. Poslal je ladje in čete v Egipt, kjer je proti Perzijcem nastal hud upor. Toda v oddaljeni deželi ni bilo uspeha. Tedaj je Perikles poklical v domovino najboljšega atenskega vojskovodjo Kimona in ga poslal proti Perzijcem na Kiper. Kimon je med vojskovanjem umrl, njegova vojska je pa pri Salamini zmagala na kopnem in na morju. Zdaj je bil sklenjen mir (448), ki je prepustil Kiper Perzijcem, maloazijskim Grkom pa ohranil svobodo. Tako so se končale perzijske vojne.

Salamina
na Kipru

448

Periklej

Notranja politika. Za Perikleja je bil končan demokratični razvoj atenske ustave. Areopag je izgubil vso nadzorno oblast in ostal samo krvno sodišče. Arhonti so lahko zdaj postali tudi člani tretjega razreda. Na škodo areopaga in arhontov je bila povečana oblast skupščine in heliaje, tako da so o najvažnejših stvareh odločali najširši sloji naroda. Da bi se tudi ubožni Atenci lahko udeleževali državnega življenja, so poslej dobivali plačo za udeležbo pri delu v skupščini in pri heliaji. Končno so jim plačevali celo vstopnino k svečanostim, dramatičnim in glasbenim predstavam.

Ker širši sloji niso dovolj razumeli o politiki, so imeli poslej še več besede narodni vodje, ki so se kakor že prej dajali voliti za stratege. Medtem so Atenci spremenili tudi značaj atenske zveze. Posamezne njene članice so rajši prispevale denar kakor ladje. Plačujoče zaveznike pa so Atenci začeli imeti za svoje podložnike in klicati njihove državljane v težjih slučajih pred svoje ljudsko sodišče. Tu in tam je proti temu nastal odpor. Atenci so ga povsod strli z orožjem, zaplenili zemljišča in naselili na njih svoje državljane, k l e r u h e. V potlačenih občinah je zavladalo veliko sovraštvo do Atencev.

Razmerje do
atenske zveze

Družabno in gospodarsko življenje

Družba. Zmagovite perzijske vojne so ugodno vplivale tudi na atensko prebivalstvo. V sto letih se je njegovo število večkratno pomnožilo.

Glavni del prebivalstva so tvorili državljani, ki so uživali javne pravice. Njihove dečke so dobro vzgajali, in sicer telesno in duševno. V prvih letih so se učili branja, pisanja, računanja, petja in godbe, poleg tega so telovadili v palestrah. Za glavno učno knjigo se je od petega stoletja rabil Homer. Ko so dečki odrasli, so se pa urili v javnih telovadnicah, v gimnazijah. Po osemnajstem letu so opravljali vojno službo v notranjosti, z dvajsetim letom so pa imeli vse pravice in dolžnosti atenskih državljanov. Za žensko vzgojo se Atenci niso prida menili. Ženske so bile sploh večinoma doma. Perikles in njegova izobrazena žena *A s p a z i j a* sta se sicer trudila, da bi izboljšala njihov javni položaj, vendar se jima ni posrečilo.

Vzgoja

Aspazija

Ker se Atenci niso radi ukvarjali z delom za druge, so se zlasti za Perikleja v Atenah naseljevali *m e t o j k i*, tujci, ki so se bavili s trgovino in obrtjo. Bili so svobodni, toda javnih pravic niso imeli.

Metojki

Končno pa je bilo v Atenah mnogo sužnjev, ki so jih uporabljali nekaj za domače posle, nekaj za opravila v delavnicah in prodajalnah, redkeje za veslanje na ladjah. V splošnem so Atenci s sužnji milo ravnali. Delo s sužnji

Sužnji

jim je dajalo časa, da so se mogli posvečati državnim poslom, znanosti in umetnosti.

Za Perikleja so imele Atene okrog 250.000 prebivalcev. Med njimi je na sto meščanov prišlo 75 metojkov in 125 sužnjev.

Gospodarstvo. V Atenah kakor drugod na Grškem domači poljedelski pridelki že davno niso več zadoščali vsem potrebam prebivalstva; zato so morali žito uvažati v velikih količinah s Sicilije, iz pontskih dežel in Egipta. Pač pa se je razvila živahna obrt, saj je lahko delala s cenenimi suženjskimi silami. Lastniki industrije, velikih trgovskih, mornarskih in denarnih podjetij so polagoma obogateli, vtem ko široke vrste svobodnega prebivalstva niso imele premoženja. Imetje največjih bogatašev je znašalo 50—60 talentov (300 do 350 tisoč predvojnih din).

Pirej

V Pireju, atenskem pristanišču, je bilo silo živahno življenje. V njem ni zamrl promet niti za časa vojne, zakaj Perikles je dovršil že pred njim začetni dvojni zid, ki je varoval cesto od utrjenega pirejskega pristanišča do prav tako utrjenih Aten.

Znanost in filozofija

Znanost. Za perzijskih vojn so Atene postale glavno torišče grškega znanstvenega dela.

Herodot

Najlepši sad je rodilo zgodovinopisje. Herodot, doma iz Male Azije, je v Atenah popisal boje med Grki in Perzijci in jih označil za borbo med grško svobodoljubnostjo in orientalskim despotizmom. Njegovo pripovedovanje je epsko in sijajno; vanje vpleta navedbe o narodih in običajih daljnih dežel, ki jih je sam prepotoval, in o bogovih, ki so posezali v razvoj dogodkov.

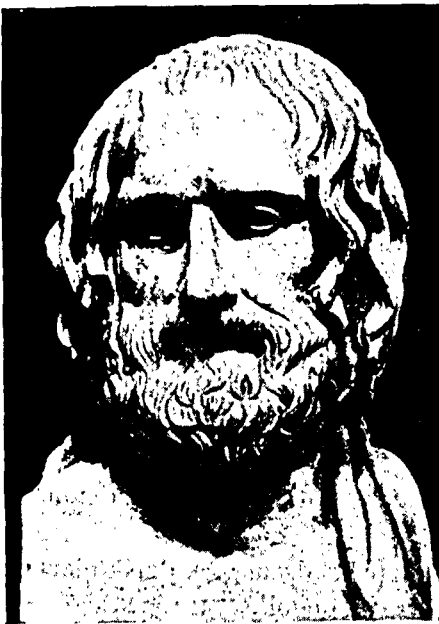
Tukidides

Herodotovo delo je nadaljeval Atenec Tukidides ter popisal zgodovino prvih dvajsetih let peloponeške vojne. Tukidides je pravi zgodovinar; išče resnico in razlaga dogodke iz značaja nastopajočih oseb.

Poznavanje narave pa je močno zaostajalo za zgodovinskim poznavanjem. Razvijalo se je večinoma v zvezi z medicino, ki je lepo napredovala, zakaj v telovadnicah je bilo dovolj prilike za študij človeškega telesa, pa

Sofokles

Evrripides

tudi radi mnogih vojn je bila potreba zdravljenja prav velika. Najimnitnejši grški zdravnik je bil Hipokrates; pripadal je zdravniški šoli na otoku Kiosu in je mnogo potoval. Ohranjenih je nekoliko zdravniških spisov, ki jih pripisujejo njemu.

Hipokrates

Naraslo je astronomsko znanje. Bolj in bolj se je širil nazor, da je zemlja okrogla. Filolaos, pristaš pitagorejske šole, je učil, da se zemeljska kroglja, sonce in planeti sučejo okrog nekega osrednjega ognja, in sicer tako, da je naseljena zemeljska stran obrnjena vedno od njega.

Filolaos

Filozofija. Vprašanje o bistvu duha je misleče duhove še vedno zanimalo. Reševali so ga na stari način, vendar nekoliko poglobljeno, čeprav je še nadalje škodovalo spoznavanju pomanjkljivo poznavanje stvarnih dejstev v naravi. Em-

Empedokles

Anaksagoras pedokles iz Akraganta na Siciliji je učil, da je svet nastal iz štirih prvin, iz zraka, zemlje, vode in ognja, privlačnost in odbojnost pa sta iz njih napravili razne predmete. Periklejev prijatelj **Anaksagoras** je bil mnenja, da je neskončna množina prvin, iz katerih sestoji svet, drži pa da jih v medsebojni zvezi Um; tako je Anaksagoras prvi učil, da je svet dualističen, sestavljen iz snovi in razuma. Nasprotno stališče je zagovarjal **Demokritos** iz Abdere; ta je mislil, da sestoji svet iz neskončnega števila neuničljivih telesc (atomov), ki po zakonu težnosti tvorijo telesa.

Dvomi Toda proti koncu Periklejeve dobe se že javljajo prvi dvomi, je li človeku mogoče spoznati pravo bistvo sveta in predmetov.

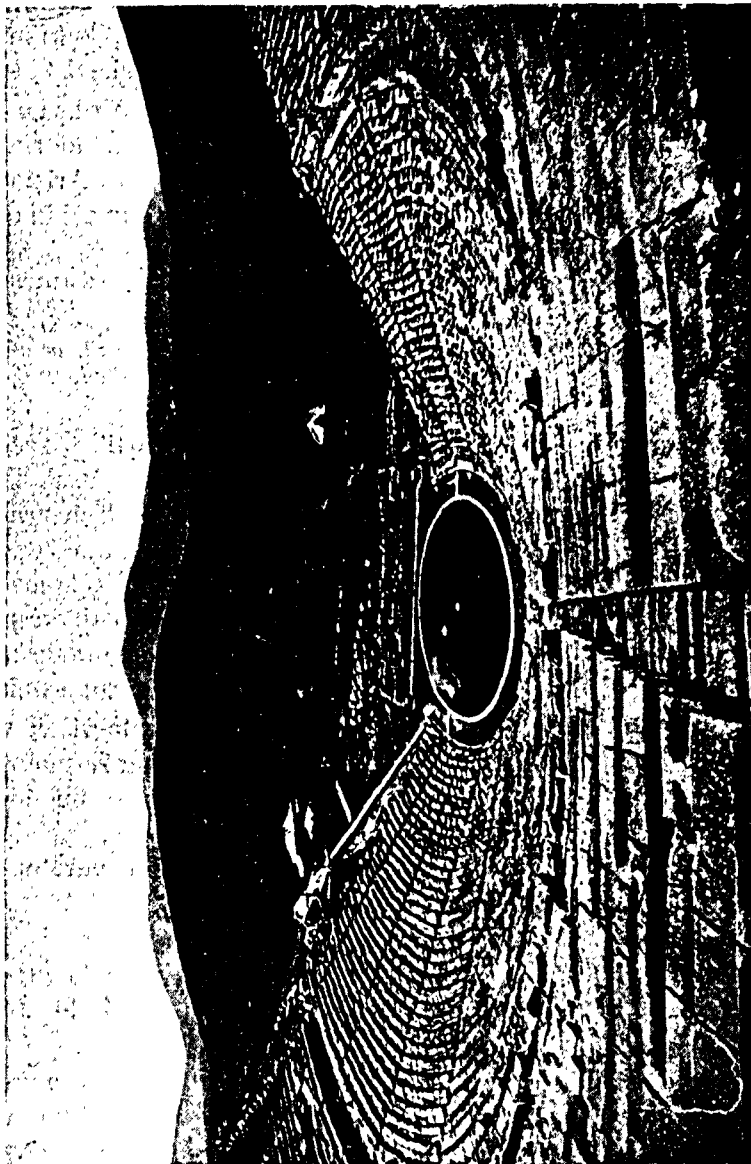
Književnost in umetnost

Nikjer se ni v tolikšni meri pokazal velik narodni zanos kakor v književnosti in umetnosti, ki sta plod najbolj občutljivih duševnih sil, čustva in domišljije. V tej dobi se je razvila tista pesniška vrsta, ki najstvarneje predstavlja aktivno življenje, dramatika.

Tespis Grška drama je nastala v Atenah iz ditirambov, ki jih je zbor pel ob slavnostih na čast bogu Dionizu. Prehod iz ditiramba se pripisuje pesniku **Tespiju**, ki je dal zboru prvega igralca, odgovarjajočega mu na petje. Kmalu sta se razvili dve dramatični vrsti, tragedija in komedija, prva je nastala iz resnih, druga iz šaljivih prvin Dionizovega češčenja.

Ajshilos Za perzijskih vojn je **Ajshilos** ustvaril prvo dramo s tem, da je dodal še drugega igralca ter tako omogočil dialog in razvijanje dejanja. Ajshilos je pisal veličastne tragedije, v katerih nastopajo poleg bogov ljudje kot heroji. Izmed njegovih del se najbolj odlikuje **Orestea**, trilogija, skupina treh v medsebojni zvezi stoječih dramatičnih del.

Sofokles Višek pa je dosegla atenska drama za Periklejevega prijatelja **Sofokleja**; ta je dodal še tretjega igralca. Tudi pri Sofokleju še nastopajo bogovi, poleg njih pa se

Gledališče v Epidavru,
za okrog 15.000 ljudi

bore ljudje, ki jih Sofokles predstavlja takšne, kakršni bi morali biti. Glavna Sofoklejeva tragedija je *Antigona*.

Evripides

Tretji dramatik je *Evripides*; ta sega v globine človeške duše in predstavlja poleg bogov ljudi, kakršni so. Izmed njegovih tragedij je posebno znana *Medea*.

Aristofanes

Komedija je imela največjega zastopnika v *Aristofanu*, ki je v svojih delih z žgočo zajedljivostjo udarjal po družabnih napakah in po slabostih velikih mož. Aristofanes je predstavnik tako zvane *stare komedije*.

Grška gledališča so bila pod milim nebom. V ospredju je bil oder, njegova stena je večinoma predstavljala palačo. Pred odrom je bil okrogel, pozneje polkrožen prostor, orhestra, kjer je nastopal pevski zbor; za orhestro so se dvigali kamnitni sedeži. Igralci so na odru nastopali v visokih čevljih ali koturnih, na obrazih pa so imeli maske, tragične ali komične; lahko so jih menjavali, tako da je isti igralec predstavljal več oseb.

**Tetralogije,
trilogije,
satirske igre**

Drame so se predstavljele o velikih Dionizovih svečanostih, pri katerih so tekmovali po trije pesniki. Vsak je predložil po eno tetralogijo, sestaječo iz treh tragedij (trilogija) in iz zaključne šaljive satirske igre. Pozneje je država prirejevala tudi tekmovanje s komedijami. Grški dramatik so bili hkrati komponisti, kajti pevske točke, ki so se kot bistveni, sestavni in organski del tragedije izvajale med dejanji, so komponirali sami.

Polignotos

Umetnost. Grška likovna umetnost je dosegla višek v Atenah. Že Kimon se je poleg utrditve brigal tudi za umetniški okras mesta. Na trgu je dal zgraditi tržnico, imenovano »pisana lopa«,* slikar Polignotos pa jo je okrasil s slovečimi slikami, predstavljajočimi maratonsko bitko, ne da bi bil uporabljal perspektivo.

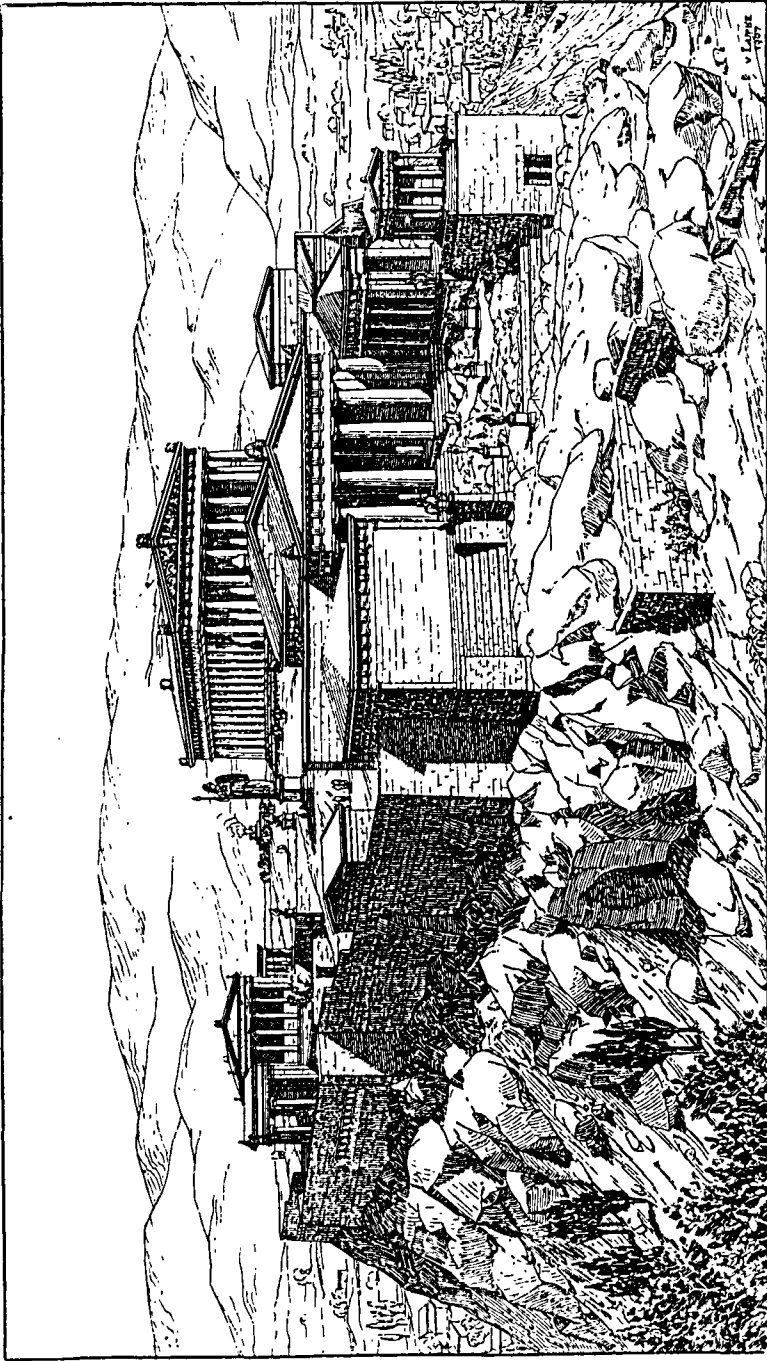
Največ zaslug za atensko likovno umetnost pa si je pridobil Perikles. Po njegovem prizadevanju je bila preizidana in okrašena atenska Akropolis. Delo so opravljali najboljši grški umetniki.

**Mnezikles in
propileje**

Na zahodni strani griča je Mnezikles nad marmornatimi stopnicami zgradil propileje, veliko v dorskem slogu zgrajeno stebrišče, vhod na planoto. Na južni strani sta Iktinos in Kalikrates postavila dorski tempelj Partenon, posvečen Paladi Ateni.

**Iktinos
in Kalikrates —
Partenon**

* gr. stoà poikíle.

Obnovljeni pogled na atensko Akropolis
V ospredju propileje, na dvorišču kip Atenin, v ozadju na desni Partenon, na levi Erehteion

Erehteon

Njemu nasproti je dal Perikles sezidati prekrasen tempelj, jonski Erehteon; tu je bil shranjen leseni kip boginje Atene, ki je bil nekoč padel z neba, poleg njega sta še bila tu oljčno drevo in solni izvirek, ki sta ju Atena in Pozejdon pri nekem prepiru radi atiške zemlje pričarala na dan.

Tezejon

Na severni strani Akropole so Atene v isti dobi dobile Tezejon, dorsko, Hefajstu posvečeno svetišče, ki se je neporušeno ohranilo do današnjega dne.

V tej dobi je nastalo več lepih templjev tudi drugod: Atenino svetišče na Ajgini, Zevsovo v Olimpiji, še ohranjeno Pozejdonovo v južnoitalskem mestu Pestu.

Izmed drugih stavb so pomembna samo gledališča, na hiše pa Grki niso mnogo dali, ker so bili vsaj moški večinoma zdomá.

Najvišjo stopnjo v razvoju je doseglo tudi kiparstvo, ki je ustvarilo idealno podobo grških bogov. Najimenitnejši kipar je bil Periklejev prijatelj Fejdias; njegovi božanski kipi imajo značaj »plemenite preprostosti in mirne veličine«, Fejdias je ustvaril kip boginje Atene na akropolski planoti med templji; bil je tako velik, da so mornarji že od Sunijskega rtiča videli njegovo svetlo sulico. Drugo imenitno Fejdijevo delo je bil kip boga Zevsa, ki je krasil notranjost Zevsovega svetišča v Olimpiji.

Atena Partenonska

Fejdias

govo svetlo sulico. Drugo imenitno Fejdijevo delo je bil kip boga Zevsa, ki je krasil notranjost Zevsovega svetišča v Olimpiji.

Izmed drugih pomembnih mojstrov je Polikleitos deloval v Argu in klesal kipe, ki se odlikujejo po strogih proporcijah in telesni krepkosti, Miron je pa v Atenah izdeloval izredno žive umetnine.

Polikleitos

Miron

Peloponeška vojna

(431—404)

Metalec diska (diskobolos)
po Mironu

Za Perikleja sta se na Grškem končno ustalili dve državni zvezi, peloponeška in atenska. Tridesetletni mir, ki ga je bil s Šparto sklenil Perikles, ni bil trajen, kajti za dve veliki sili je bila Grčija premajhna. Izmed obeh zvez je bila peloponeška močna na kopnem, atenska pa na morju.

Povod za vojno se je tikal Šparte samo posredno. Korinčani so imeli neki spor s svojo kolonijo Korkiro, ta pa je poklicala Atence na pomoč. Korinčani so se radi tega pritožili pri peloponeški zvezi, češ da so Atenci prekršili tridesetletni mir. Skupščina peloponeške zveze je napovedala Atencem vojno. Tako se je leta 431. začela peloponeška vojna.

Korkira in
Korint

Prva leta so potekala v medsebojnem pustošenju, Špartanci so uničevali Atiko, Atenci pa pokrajine na obali Peloponeza. V Atenah se je atiško prebivalstvo zateklo med obzidje ter si ob obeh zidovih, vodečih k Pireju, naredilo zasilna bivališča. Toda med množico je

429

nastala kuga in l. 429. pobrala tudi Perikleja. To je bil velik udarec za Atence, saj mu niso imeli nadomestila. Vodstvo je prevzel strojar Kleon, pošten, toda neizkušen mož. Bojna sreča je bila neodločna. Po smrti bojevitega Kleona je v Atenah prevladala miroljubna stranka, ki ji je bil na čelu Nikias; ta je sklenila l. 421. petdesetletni mir, ki je obnovil predvojno stanje.

Kleon

Petdesetletni
mir, 421

Kljub miru pa med Šparto in Atenami ni bilo zaupanja; ne ena ne druga stranka ni mirovnih pogojev popolnoma izvedla. L. 415. se je po krivdi Atencev vojna obnovila. Med njimi si je poleg miroljubnega Nikija pridobil vpliv Alkibiades kot vodja demokratske stranke. Ko je sicilsko mesto Segesta prosilo Atence pomoči proti Sirakuzam, je Alkibiades predložil

415

Alkibiades

sodržavljanom stvar kot ugodno priložnost, da si na Siciliji pridobe novih oporišč in tako zavladajo grškemu svetu tudi na zapadnem krilu. Alkibiades je bil eden izmed poveljnikov, ki so jih poslali z vojsko. Toda še preden je vojska dospela na Sicilijo, so njegovi nasprotniki v Atenah dosegli, da je bil odpoklican, češ da se mora zagovarjati radi nekega verskega prestopka. Ker Atenci v takih stvareh niso poznali šale, je Alkibiades pobegnil k Špartancem.

Doriforos (nosilec kopja)
po Polikleitu

Takoj je Špartance pregovoril, da so poslali na Sicilijo svoje ladje in čete, in te so v zvezi s sirakuško vojno silo Atence popolnoma uničile. Alkibiades je Špartance pripravil tudi do tega, da so na atiški meji zasedli mestece **D e k e l e j o** ter poslej stalno ogrožali Atene. Vrh tega je pri satrapu v Sardah izprosil za Špartance perzijsko pomoč v denarju.

Dekeleja

Te nesreče so povzročile v Atenah prevrat. Oligarhi so s silo izpremenili ustavo v svojem smislu. Toda brodovje te spremembe ni priznalo in je poklicalo Alkibiada kot rešitelja. Pod njegovim vodstvom je brodovje pri **K i z i k u** Špartance sijajno premagalo in Alkibiades se je v triumfu vrnil v Atene. Toda ko je špartanski vojskovodja **L i z a n d r o s** pobil v pomorski bitki nekega njegovega podpoveljnika, je znova zgubil poveljstvo. Šel je prostovoljno v pregnanstvo. Atenska moč se je krhala na vseh straneh. Ko je **Lizandros** l. 405. pri **A j g o s p o t a m u** uničil atensko brodovje, je bil atenski odpor strt. Špartanci so nato oblegali Atene in jih po petih mescih zavzeli. Atenci so morali sprejeti trde mirovne pogoje: izročili so vse ladje razen dvanajstih, podrli so utrdbe, se odpovedali zunanji posesti in poklicali domov vse izgnance (404).

Alkibiadov
povratek
LizandrosAjgospotamos,
405

Tako se je končala usodna bratomorna vojna, ki je škodovala Grkom v vsakem pogledu: oslabilo jih je nasproti Perzijcem in Kartazanom, duhovnemu delu, ki je bilo po perzijskih vojnah tako živo, je pa vtisnila neke mračne in obupne poteze. Pot se je začela spuščati navzdol.

Doba razkroja

Špartanska hegemonija in grški Zahod

Šparta in grške države. Z zmago nad Atenci so Špartanci svoj politični vpliv razširili na vse območje bivše atenske zveze. Toda ta vpliv je bil usoden. Špartanci so v vseh državah odpravili demokratsko vladavino in jo nadomestili z oligarhično. Da bi bili vladajoči oligarhi varni pred množico, so jih Špartanci varovali z vojaškimi posadkami, tem pa so poveljevali njihovi pooblaščenici: **h a r m o s t i**.

Harmosti

Vlada
30 tiranov

Zlasti važna je bila izpremembra v Atenah. Tu je s špartansko pomočjo prevzelo vlado 30 tiranov, oligarhov. Ti so pustili javne pravice samo 3000 državljanom, ki so jih imeli za zanesljive. Nasprotnike pa so izganjali ali jih radi njihovega premoženja ubijali. Med tirani je imel največjo moč okrutni Kritias, ki je dal usmrčiti tudi zmernejšega tovariša Teramena.

Trazibulos

Begunci so končno Atence rešili strahovlade. Pod vodstvom večšega Trazibula so se zbrali v neki atiški gorski vasi, napadli Atene in jih zavzeli. Kritias je padel v boju, zmagovalci pa so obnovili demokracijo. Špartanci so sicer prišli z vojsko, ali njihovo posredovanje ni prevrglo novega demokratičnega reda (403).

Kunaksa

Kirov bojni pohod in povratek Grkov. Za peloponeške vojne in pozneje je bil satrap v Sardah kraljevski princ Kir. Podpirajoč Špartance, si je ustvaril dobre zveze z Grki. Te je hotel izkoristiti, ko je sklenil, da se upre starejšemu bratu Artakserksu II. (405—362), trdeč, da ima do prestola večjo pravico ko on. Da bi izvedel načrt, si je s tihim privoljenjem Špartancev najel nad 10.000 Grkov ter odkorakal proti središču države. Pri Kunaksih blizu Babilona se je vnel boj; Grki so zmagali, toda Kir je padel. Grške poveljnike so perzijski velikaši zahrbtno pobili na sestanku, kamor so jih bili pozvali. Vodstvo najemnikov je prevzel Ksenofon. Po velikih naporih jih je preko armenskih gora srečno privedel do obale Črnega morja, odkoder so se vrnil domov.

Ksenofon

Agezilaos

Špartansko-perzijska vojna. Pohod desetih tisočev je Špartancem pokazal notranjo slabost perzijske države. Zato so ustregli prošnji maloazijskih Grkov, katere so bili po peloponeški vojni molče prepustili Perzijcem, naj jih zopet osvobodijo. Pod vodstvom kralja Agezilaosa so se v Mali Aziji uspešno bojevali. Toda Perzijci so jim povzročili neprilike na Grškem.

Beotsko-korintska vojna. Na perzijsko pobudo so se uprle špartanski nadvladi največje grške občine Tebe, Atene, Korint in Argos ter začele vojno. Borbe so se vršile večinoma v Beotiji in v okolici Korinta. Vojna se zato označuje kot beotsko-korintska vojna. Špartanci so se dobro držali in vojskovanje ni imelo ne

konca ne kraja, čeprav je bilo špartansko brodovje pri Knidu uničeno.

Knidos

Toda Perzijci so dosegli svoj smoter, Špartanci so umaknili čete iz Male Azije in grška mesta je zasedla perzijska vojska. Vrh tega so Perzijci imeli še vedno stare simpatije do Špartancev in niso želeli njihovim nasprotnikom pravega uspeha. Zato so radi sprejeli mir, ki jim ga je ponudil špartanski odposlanec Antalkidas. Mirovne pogoje je narekoval perzijski kralj (Antalkidov ali kraljevski mir, 386).

**Antalkidov
(kraljevski)
mir**

Maloazijska grška mesta so pripadla Perziji. Na Grškem so postale vse občine (države) svobodne. Šparta pa je dobila pravico, da nadzoruje izvedbo mirovnih pogojev.

Sirakuška država. Zmedo, ki jo je povzročila med Grki peleponeška vojna, so izkoristili Kartažani in so kakor za perzijskih vojn napadli Sirakužane. Izprva so zmagovali, toda v Sirakuzah se je drzni častnik Dionizij polastil oblasti in kot tiran (405—367) v zmagovitih bojih prisilil Kartažane, da so se še nadalje zadovoljili s skrajnim zahodnim delom otoka. Dionizij je posegel tudi na italsko celino ter v Adriji in Ankoni na jadranski obali naselil sirakuške koloniste. Dionizija so Špartanci vedno podpirali.

**Dionizios
(405—367)**

Po tiranovi smrti pa ni bilo nikogar, ki bi bil mogel ohraniti njegovo delo. Mesta so postala zopet samostojna in na zapadu otoka so napredovali Kartažani. Tako so imeli Grki skoraj v istem času znatno izgubo na obeh kraljih, v Mali Aziji in na Siciliji.

Tebanska hegemonija in druga atenska zveza

Tebanska hegemonija. Špartanci so pa kmalu nenadoma zasedli tebanski grad Kadmejo in prelomili tako kraljevski mir. Pod vodstvom hrabrega Pelopide so se Tebanci uprli in pregnali špartansko posadko. Sledilo je dolgotrajno vojskovanje, ki je za nekaj let spravilo Tebe na čelo vse Grčije. Glavno tebansko vodstvo je prešlo v roke plemenitega Epaminonda, ki je obnovil nekdanjo beotsko zvezo.

**Pelopidas in
Epaminondas**

Levktra, 371

Špartanska vojska je pridrla v Beotijo. Toda Epaminonda jo je pri Levktrih popolnoma uničil (371). Pri tem se je poslužil tako zvanega poševnega bojnega reda: levo krilo je silno okrepil in zdrobil najprej sovražno desno krilo, nato pa napadel njegovo središče.

Mantineja, 362

Zdaj se je razšla poleponeška zveza; dvignili so se celo mesenski heloti in niso poslej nikdar več priznali špartanske oblasti. Na klic novih zaveznikov je Epaminonda pridrl v Peloponez. Pri Mantineji se je vnela bitka, pa je ostala neodločena (362). Epaminonda je padel in tebanske prevlade je bilo konec. Izkazalo se je znova, da si nobena grška država ne more ustvariti trajno hegemonijo nad vso Grčijo.

Zavezniška
vojna
(357—355)

Druga ateuska pomorska zveza. Tebam so se izprva pridružile tudi Atene in po njihovem vzorcu obnovile nekdanjo zvezo. Z državami, ki so ji pristopile, so sklenile pravično pogodbo, tako da je bila zajamčena avtonomija in onemogočeno izkoriščanje. Toda Atenci so se kmalu izpozabili in zopet pošiljali kleruhe v zvezne države. Iz tega je nastala tako zvana zavezniška vojna (357—355); njen nasledek je bil razpad zveze, pri Atenah so ostali samo Evboja, Samos, Lemnos in nekateri manjši otoki.

Atene pa so si zopet opomogle in obnovile celo obzidje.

Hegemonija makedonskega kralja Filipa II.

Začetki Makedonije. Makedonci so bili grško pleme, ki pa je dolgo živelo preprosto življenje. Jedro ljudstva so bili kmetje in pastirji, ki so živeli pod oblastjo plemičev. Kralji so bili iz rodu Heraklidov in so se imeli za Zevsove sinove.

Arhelaos
(413—399)

Središče države je bilo ob dolnjem Vardarju (Aksiju) in Strumi (Strimonu). Kralj Arhelaos (413—399) je prvi začel uvajati v deželo grško kulturo in klical na dvor grške pesnike in umetnike.

Filip II. (359—336). Filip II. je pa svojo državo popolnoma vklenil v grško življenje in si nad Grki pridobil hegemonijo v času, ko so bili propadli vsi poizkusi, da si

katera izmed grških držav pridobi vodstvo nad grškim svetom. Z njegovo zmago se je monarhična ideja izkazala kot močnejša, kakor je bila republikanska.

Mladost je Filip II. preživel kot talec v Tebah; tu je imel priložnost, spoznati vse grške vrline in slabosti. Kot kralj je najprej organiziral dobro vojsko. V pehoti so mu služili kmetje. V boju so nastopali v tako zvanih *falan-gah*, t. j. v skupinah, sestojecih iz šestnajstih vrst, izmed katerih je prvih šest molilo proti sovražniku dolge sulice, poslednje pa so stale v rezervi in so se lahko obrnile tudi nazaj. Njegovo dobro konjenico pa so tvorili plemiški bojavniki.

Filipove osvojitve ob obali. Filipu II. je bilo neprijetno, da so mu grška mesta ob obali zapirala pot do morja. Zato jih je začel osvajati. Pri tem so mu prišli v roke tudi zlati rudniki pogorja *Pangaja* in mu omogočili, da si je lahko zgradil brodovje. Po osvojitvi *Amfipolide*, *Pidne* in *Potideje* se je lotil *Olinta* na polotoku *Halkidiki*, ki je bil malo prej sklenil zvezo z Atenami. Tedaj je v Atenah z vso strastjo nastopal proti Filipu mladi govornik *Demosten* in rojakom predočeval potrebo, da podpro svoje *halkidiške* zaveznike. Toda Filip je imel v Atenah dva dobra pristaša, *Ajschina* in *Izokrata*, ki sta v interesu grške veličine zagovarjala zvezo s Filipom II.

Olint je končno padel in *Atenci* so morali skleniti s kraljem mir (346).

Nekaj let pozneje (341) je Filip osvojil *Trakijo*; lotil se je tudi važnega *Bizanca*, pa ga ni mogel zavzeti, ker ga je *atensko* brodovje prisililo, da se je umaknil.

Filipovo poseganje v grške razmere. Medtem je Filip posegal tudi v razmere *Grčije* same. Prvo priložnost za to mu je dal spor, ki so ga *Fokidci* imeli s *Tebanci* in *Tesalci*. *Fokidci* so si bili prilastili neka zemljišča *delfskega* svetišča in *amfiktionija* jim je napovedala »sveto vojno«, ki so jo izvrševali *Tebanci* in *Tesalci*. Toda *Fokidci* so izropali *Apolonovo* svetišče, si uredili veliko najemniško vojsko pa zadajali svojim nasprotnikom hude udarce. *Tesalci* so prosili *Filipa II.* pomoči. Kralj je prispel in *Fokidce* premagal (352). Za plačilo je bil sprejet v *delfsko*

Falange

Olint

Demosten

346

341

Fokis

»Sveta vojna«

Demosten,
rimska kopija grškega kipa iz III. stoletja

amfiktionijo, Tesalci so si ga pa vrh tega izvolili za vojvodo.

Kot član amfiktionije je Filip dobil priliko, da je še enkrat posegel v grške zadeve. Na seji so obtožili Lokre iz Amfise, da so si vzeli v okolici mesta nekaj Apolonovemu svetišču pripadajoče zemlje in jo obdelali, čeprav bi bila po stari določbi morala ostati neobdelana, in sicer za kaznen, ker so nekdanj napadali romarje, prihajajoče k Apolonu. Obtožbi je sledila napoved »druge svete vojne«. Makedonskemu kralju Filipu je bilo naročeno, naj sklep izvrši. Filip je pripravil vojsko, ni pa šel z njo nad Amfiso, ampak je prekoračil Termopile in zasedel mestece Elatejo, ležeče ob cesti, ki je skozi Beotijo vodila v Atene. Njegovi pravi cilji so postali jasni. Da bi jih preprečili, so se na Demostenovo prigovarjanje združili Atenci in Tebanci ter pri Hajroneji Filipu zastavili pot. Toda kralj je zmagal (338). Grčija je postala njegova.

Amfisa

»**Druga sveta vojna**«

Hajroneja,
338

Kongres v Korintu

Proti koncu istega leta je Filip zopet sklical grški kongres v Korintu. Na njem sta bila sprejeta dva važna sklepa: ustvarjena je bila skupna vojska pod poveljstvom makedonskega kralja in razglašena sveta vojna proti Perziji. Politično zedinjeni grški narod je bil zdaj pred veliko svetovnozgodovinsko nalogo.

Znanost in filozofija (izza peloponeške vojne)

V znanosti je zavzemala prvo mesto zgodovina, njen najboljši predstavnik je bil Ksenofon. V lepem jeziku je napisal več zgodovinskih del; v enem izmed njih obravnava grško zgodovino od l. 411.—362., v drugem pa poroča o povratku 10.000 Grkov.

Ksenofon

Med realnimi znanostmi si je matematika z geometrijo lotevala težjih problemov, kvadrature kroga, stožčevih prerezov, trisekcije voglov in podvojitve kocke. V astronomiji se je še utrdil nazor o okroglosti zemlje, pač pa je izgubljal veljavo nauk o njenem gibanju.

Matematika z geometrijo in astronomija

Mnogo večji je bil napredek v filozofiji, toda njen predmet se je spremenil. Opustila je razmišljanja o bistvu sveta in se lotila razmišljanj o človeških dejanjih. Nastala

Sofisti

je posebna družba mož, ki so za denar poučevali o vprašanih življenja. Ti možje so bili sofisti. Ker je bilo takrat javno nastopanje jako važno, so sofisti združevali svoje znanstvene razlage z navodili, kako naj govornik v javnosti govori, da doseže čim večji učinek. Poleg filozofije so torej tudi učili nauk o govorništvu ali retoriko.

Problem
spoznavanja

Sofisti so tudi načeli vprašanje, ali je mogoče, da človek sploh spozna pravo bistvo sveta in predmetov. Našli so odgovor, ki se je ujema z dobo, v kateri je narod v medsebojnem boju samega sebe uničeval. Tako je sofist Protagoras iz Abdere učil, da je svet takšen, kakršnega si poedini človek predstavlja: človek je merilo vseh stvari. Gorgias je pa trdil, da ničesar ni, in ako bi kaj bilo, bi tega ne mogli prav spoznati, in ako bi bilo spoznavanje pravilno, bi ga drugim ne mogli razodeti.

Sokrat,
iz III. stoletja

Etika

Ti nauki še niso bili nevarni, dokler so se tikali spoznavanja samega. Toda sofisti so načeli tudi vprašanje etičnega ali npravstvenega življenja. Začeli so trditi, da tudi za npravstvenost človek nima objektivnega ali stvarnega merila, in da zato lahko vsakdo dela, kakor mu narekuje lastna korist. To je bilo nevarno za redni obstoj družbe. Zato je v Atenah proti sofistom nastopil Sokrat.

Sokrat

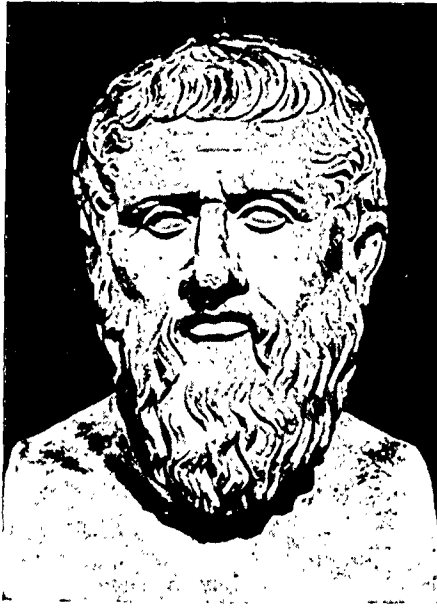
Sokrat je bil po poklicu kamnosek. Mnogo je premišljeval, se razgovarjal s pametnimi ljudmi in si tako

pridobil znanje o življenju. Sokrat je v nasprotju do sofistov učil, da je resnico mogoče spoznati, treba se je v predmet samo poglobiti. Najvažnejši predmet spoznavanja pa je čednost, to je dobro. Dobro je hkrati koristno, ako že ne posamezniku, pa vsaj človeštvu, kdor dobro pozna, tisti ne more grešiti.

Sokrat je učil brezplačno in je imel krog sebe kmalu vdano družbo mladih ljudi, med njimi sta bila tudi Alkiades in Nikias. Posebna je bila Sokratova metoda. Delal se je od kraja, kakor da sam nič ne ve, pa je s primernimi vprašanji človeka privedel do pravega spoznanja.

V verska vprašanja se Sokrat ni spuščal, trdil je samo, da čuti vsak človek v sebi glas, ki je glas boga. V stare bogove ni veroval. Toda javnost ni znala ločiti njegovih nauk od nauka sofistov. Vrh tega mu je po padcu tridesetih tiranov očitala Alkiada in Nikija. Tako je prišel l. 399. pred sodišče, češ da pohujšuje mladino. Bil je obsojen na smrt. Pred smrtjo so ga prijatelji hoteli rešiti, toda Sokrat je ponudbo odklonil, rekel je, da je treba poslušati zakone domovine.

Sokratovi nauki so nam znani samo iz zapiskov dveh njegovih učencev, Platona in Ksenofonta. Nekateri izmed učencev so pa Sokratov nauk slabo razumeli. Tako so kiniki učili, da se mora človek ogibati vsega, kar ni nujno potrebno za življenje. Kinik najskrajnejše vrste je bil Diogenes.

Platon,
iz IV. stoletja

399

Kiniki

Diogenes

Platon

Visoko je dvignil grško filozofsko misel Platon, najimenitnejši Sokratov učenec.

Platonovo spoznavanje je globlje od Sokratovega. Poleg snovnega sveta obstaja še duhovni svet. Ko človek v snovnem svetu odkrije pojme (t. j. splošno predstavo, n. pr. drevesa), tedaj se uvede v duhovni svet. Pojme je v snovne predmete vložilo božanstvo, ki biva v vsem

Aristotel,
iz IV. stoletja

stvarstvu. Ko je to delalo, so ostali pri njem nekaki praliki pojmov ali ideje. Od božanstva izhaja tudi človeška duša, ki pojme v predmetih vidi samo radi tega, ker je že pred svojo utelesitvijo opazovala pri božanstvu njihov pralik. Duša sama teži k božanstvu (»platonska ljubezen«) in mu služi tako, da dela dobro. Božanstvo samo je čisto in popolnoma dobro. Tudi z javnim delom je treba služiti božanstvu, zato mora politično delovanje temeljiti na nrvstvenosti.

Idealizem

Platon je s svojim naukom o božanstvu in idejah začetnik filozofskega idealizma; z njim je vplival na mišljenje vseh poznejših dob. Učil je v gaju poleg gimnazije, posvečenem heroju Akademu. Njegova šola je dobila zato ime Akademijska.

Aristotel

Nič manjši ni bil svetovnozgodovinski vpliv Platonovega učenca Aristotela, največjega učenjaka starega veka. Njemu pojmi ali ideje niso resnična bitja, so samo oblika, v kateri se javlja snov. Tudi duša je oblika, in sicer oblika telesa. Združitev snovi in oblike je izvedlo bitje,

ki je čista oblika, to je Bog. Aristotelov Bog je čisti razum, ki mu mora človek služiti z umstvenim delom. Svet spoznava človek tako, da opazuje posamezne pojave in si iz opazovanj polagoma ustvarja splošne predstave, t. j. pojme. Aristotel je imel obširno znanje in je ustvaril podlago za mnoge znanosti. Poleg duhovnih znanosti, logike, poetike, etike, politike, je gojil že tudi posamezne prirodne znanosti.

Radi poudarjanja stvarnosti ali realnosti snovi, s katero se združuje oblika, da bi se ustvarila resnična bitja, je Aristotel oče filozofskega realizma. Učil je v lopi (peripatos) blizu Likeja, Apolonu Likeju posvečene gimnazije. Tu so pozneje učili tudi njegovi učenci in so se zato imenovali peripatetiki; gojili so predvsem prirodne znanosti.

Realizem

Književnost in umetnost. Filozofija je v tej dobi popolnoma zasenčila lepo književnost, ki je ustvarjala sicer številna, toda slabša dela. Najbolj se je gojila dramatika, zakaj poleg Aten in Sirakuz so zdaj tudi mnoga manjša mesta dobila gledališča. Tragedijo je po svojem zgodovinskem pomenu prekosila komedija. Glavni pisec komedije je Menander; ta sicer ni smel več žmikati in lužiti javne delavce, pač pa je z veliko spretnostjo podajal značaje iz zasebnega življenja. Menandrova komedija je tip tako zvane nove komedije.

Menander

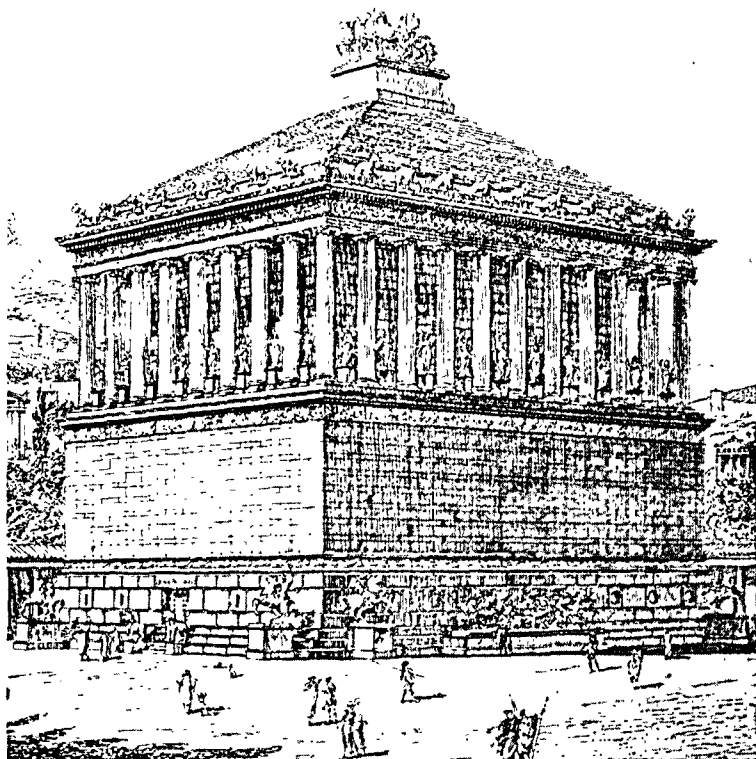
Likovna umetnost je pa ustvarjala v nezmanjšani meri. V stavbarstvu se je pojavljal korintski slog, ki se od jonskega loči samo v tem, da ima na oglavjih razen zavrtkov tudi akantove liste. Stavbarsko delo je postalo raznovrstnejše, zakaj poleg svetišč so gradili tudi posvetne stavbe, zlasti mnoga gledališča. Svojevrstna stavba je bila grobnica, ki jo je vdova karskega satrapa Mavzola zgradila svojemu možu (»mavzolej«).

Korintski slog

Večjo mnogovrstnost opazamo tudi pri kiparstvu. Zdaj se je udomačila navada, da so postavljali zaslužnim možem spomenike na javnih krajih. V večjem številu so naročali nagrobne spomenike. Tehnika kiparskih del je močno napredovala, ali namesto idealistične vzvišenosti in stvar-

nosti prejšnje dobe se izraža v njih nekaka mehka udobnost. Najiminenitnejša mojstra sta bila Skopas in Praksiteles.

Slikarstvo ni bilo več samo pomožna panoga kiparstva, zakaj slikarji so slikali zdaj tudi na deske. Tehnični

Mavzolej v Halikarnasu

napredek je bil velik, barve so postale bolj žive in slikarji so uporabljali perspektivo. Odlična slikarja sta bila Zevksis in Parazios. Toda nobeno slikarsko delo se nam ni ohranilo. Medlo predstavo o slikarstvu nam dajejo samo poslikane vaze.

Helenistična doba

Aleksander Veliki

Aleksandrovi začetki. Filip II. je že poslal prednje čete v Malo Azijo, ko je nenadoma umrl. Pri poroki njegove hčere ga je zabodel neki osebni sovražnik.

Ob očetovi smrti je bilo Aleksandru Velikemu šele dvajset let, vendar je bil že ovenčan z bojno slavo, ker je v bitki pri Hajroneji vodil makedonske konjike. Ko je prevzel prestol, je pripravil vse potrebno za izvedbo velikega očetovega načrta. Da bi balkanski sosedje dali med pohodom mir, jih je hotel preplašiti, zato je udaril po Tračanih, prekoračil celó Donavo, nato pa premagal še Ilire.

Na Grškem se je medtem raznesel glas, da je Aleksander padel v bojih z barbari in pod tebanskim vodstvom so se Grki uprli. Toda Aleksander je naglo prihitel, razdejal Tebe, prodal prebivalstvo v sužnost, drugim Grkom pa modro odpustil.

Tebe

Aleksandrov pohod proti Oricutu. Dve leti po očetovi smrti je bilo za pohod vse pripravljeno. Aleksandru je bila dobro znana notranja slabost velikanske perzijske države, o njej so pričali pogosti upori v posameznih pokrajinah, ki so bili včasih delo posameznih satrapov, včasih so pa ustrezali narodni težnji po svobodi, n. pr. v Egiptu. Kmalu po nastopu Aleksandrove vlade je vrh tega v Perziji nastal hud boj za prestol; zmagal je Darej III. Kodoman, član stranske linije kraljevskega rodu. Darej III. je torej postal Aleksandrov nasprotnik.

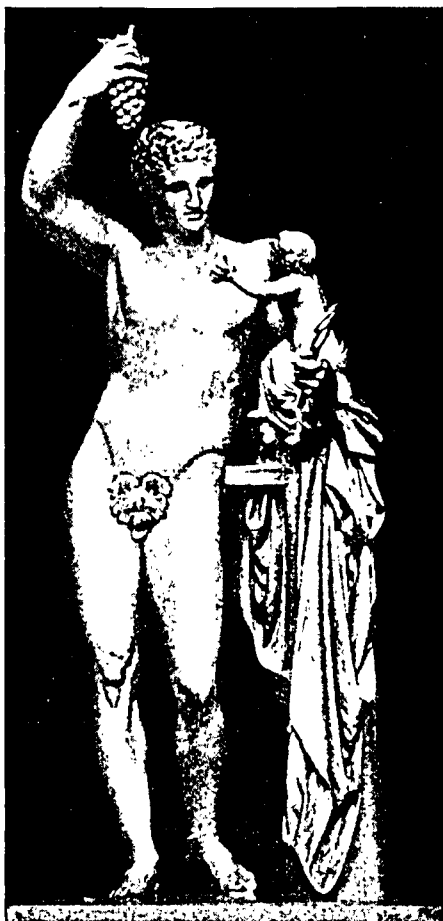
Spomladi l. 334. je Aleksander prekoračil Helespont in pri Graniku s svojimi konjiki strl odpor maloazijskih satrapov; prezimil je v sredini Male Azije v mestu Gordiju.

**334
Granikus**

V naslednji pomladi, l. 333., je pohod nadaljeval ter se obrnil proti obali Kilikije, da bi perzijski mornarici, ki ji sicer ni mogel do živega, iztrgal oporišča. Ko je prekoračil gorska slemena in se spustil v Kilikijsko ravnino, se mu je za hrbtom pojavil sam Darej III. z veliko vojsko. Aleksander se je pa s svojimi obrnil in pri Isusu sovražnika temeljito porazil; pri tem si je pridobil velik plen.

Isus, 333

Tirus, 332

Egipt

Praksitelov Hermes

Nato je prediral proti jugu in se ob sirski obali polastil fenikijskih mest. — Ustavljaj se mu je samo Tir, a po sedemmesečnem obleganju, ki je zanje uporabljaj vsa tehniška sredstva, je mesto padlo. Aleksandru so pomagale rodske, kiperske in feničanske ladje, ki so prestopile na njegovo stran (leta 332).

Še istega leta se je Aleksander napotil v Egipt; tu so ga sprejeli kot osvoboditelja. V Egiptu je prezimil. Šel je tudi v Amonovo oazo, kjer so ga duhovniki razglasili za Amonovega naslednika; tako je postal v Egiptu zakonit vladar. Ob zahodnem rokavu Nilove

delte je ustanovil Aleksandrijo, ki jo je v bližnji prihodnosti čakala važna vloga.

331

Gavgamela,

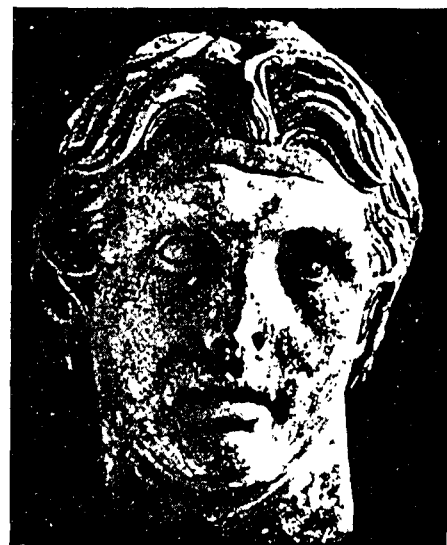
Spomladi l. 331. se je Aleksander napotil z vojsko proti osrčju perzijske države. Darej ga je pričakoval pri Gavgamelih ne daleč od ninivskih razvalin s četami vzhodnih satrapij. Aleksander ga je popolnoma porazil in Darej je zbežal prek iranskih step. Aleksander pa si je brez boja osvojil njegova glavna mesta Babilon, Suza in Perzepolis; dal je zažgati kraljevo palačo v znamenje, da je prenehala vlada Ahajmenidov. V teh mestih si je Aleksander nagrabil velikanskih zakladov. Spomladi leta

330. se je napotil še v gorska Egbatana. Darej je medtem skušal zbrati novo vojsko, toda satrapi so se mu uprli in eden izmed njih, Besos, ga je dal zavratno umoriti.

Aleksander se je zdaj imel za pravnega naslednika perzijskih kraljev in je Besa preganjal kot kraljevega morilca. Dohitel ga je v Baktriji in ga dal po perzijskem običaju križati. Medtem mu je vojska premagovala velike

terenske težkoče in bojevala trde boje s hrabrimi baktrijskimi plemeni; vdala so se šele po dveletnih bojih. V Baktriji je Aleksander ujel hčer tamkajšnjega satrapa Roksano in jo vzel za ženo.

Ko je bila Baktrija osvojena, se je Aleksander leta 326. napotil še v Indijo, ki je bila njemu in njegovim vojakom znana kot čudežna dežela. V hudem boju je premagal P o r a , kralja najbližje

Aleksander Veliki,
kopija po Lisipu

države v Pendžabu, in po napornem pohodu došel do reke Hifazisa, petega izmed Indovih pritokov. Tu se mu je uprla vojska, ker ji je bilo dovolj naporov. Aleksander se je vdal in se odločil za vrnitev. Dal je napraviti ladje ter prepeljal vojsko do Indovega izliva. Krečanu N e a r h u je naročil, naj se z ladjami ob obali vrne domov, da zopet odkrije že pozabljeno pot med Indovim in Evratovim izlivom. Sam pa je z vojsko korakal skozi neizrečeno pusto Gedrozijsko puščavo in došel po silnih naporih v Suza (324). Tudi Nearhos je izvršil svojo nalogo.

Veliki napori Aleksandra niso strli. Snoval je nove, velike načrte. Ali preden jih je mogel izvršiti, ga je leta 323. pobrala mrzlica, ko mu je bilo komaj 33 let.

Egbatana,
330

Indija,
326

Aleksandrova
smrt, 323

Aleksandrov mozaik iz Pompejev,
predstavljajoč moment iz bitke pri Isu

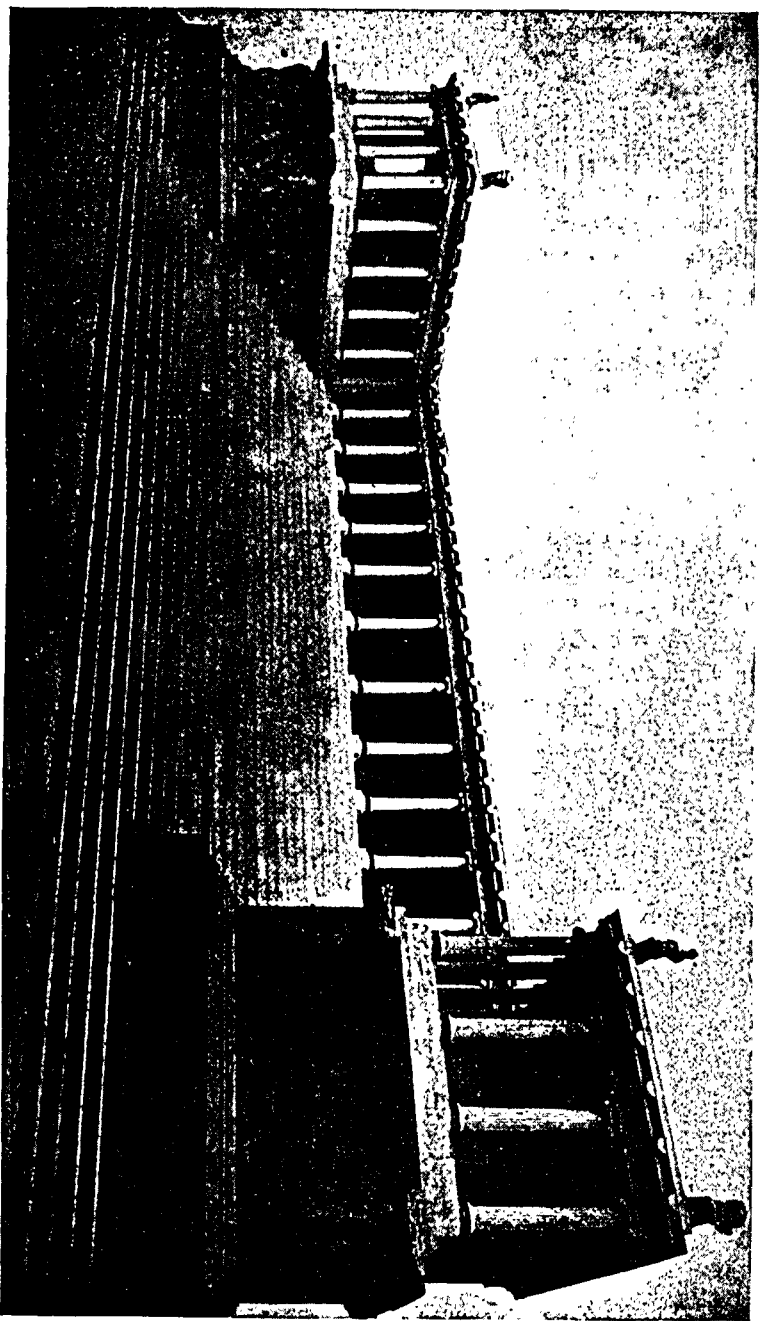
Aleksandrova osebnost. Aleksander je v svojem kratkem življenju imel več uspehov kakor katera koli druga zgodovinska osebnost. Ti uspehi so bili v znatni meri nasledek raznih okoliščin, izvirajočih iz slabosti perzijske države in iz združitve makedonskih in grških sil pod enotno oblast. Ali Aleksandru gre zasluga, da je te okoliščine ocenil in izkoristil. Bistri duh mu je povedal, da je čas za borbo ugoden. Silna fantazija mu je kazala bližnje in daljne cilje. Častihlepnost ga je prikovala na načrte. Volja mu ni nikdar omahovala, drznost mu je spričo nasprotnikove neokretnosti često pomogla do uspeha.

Aleksander si je znal najti tudi spretnih sotrudnikov, ki so mu bili sorodni po težnjah in energiji. Toda ni jim bil vedno pravičen. Zlasti si jih je odtujil, ko je v Orientu opustil demokratske makedonsko-grške navade in si začel prisvajati božansko dostojanstvo. V navalu strasti je segel tudi po življenju svojih najbolj zaslužnih sotrudnikov. Sijajni Aleksandrov lik se je tako vtisnil v dušo narodov, da je njegov spomin preživel razpad starega veka ter prešel v pripovedke kristjanov in mohamedancev.

Aleksandrovi cilji in njih izvedba. Aleksander je hotel združiti evropski in azijski svet v enotni kulturi in pod enotnim vodstvom. Ta kultura je bila grško-orientalska in se je imenovala helenistična, ker so ji Grki ali Heleni vsaj izpočetka dali glavne poteze. V njenem imenu je Aleksander v daljnem svetu ustanavljal grško-makedonske kolonije, ki so vse nosile njegovo ime; v teh kolonijah se je naseljeval prebitek evropskega prebivalstva, tu je vladal grški jezik, od tod se je tudi širil vpliv grškega obrtnega in trgovskega dela. Grščina je bila na vzhodu tudi uradni jezik.

Vtem ko so Aleksandrovi sobojevniki hoteli, da bi bili v Orientu samo zmagovalci, si je Aleksander zastavil drug cilj; hotel je Orientalce vključiti v helenistično kulturo in je v ta namen sprejel tiste njihove ustanove, ki so se z njo dale združiti. Ohranil je staro razdelitev v satrapije, sprejemal je Orientalce v svojo vojsko, pripuščal je orientalske običaje in vere, predvsem pa je sprejel orientalsko pojmovanje vladarskega božanstvenega dostojanstva, s tem da je

Zevsov oltar v Pergamonu

uvedel tiaro ali krono in proskinesis, t. j. padanje na kolena. Višek združitve orientskega in evropskega sveta je bila velika poroka, ki jo je po svojem povratku iz Indije obhajal v Suzih; sam se je oženil s hčerjo kralja Dareja in nad 10.000 njegovih častnikov in vojakov se je poročilo z mladimi Peržankami.

Usoda Aleksandrove države, diadohi. Bilo je usodno, da Aleksander ni zapustil sposobnega naslednika. Prestol sta podedovala Aleksandrov slaboumni brat Filip Aridaos in po očetovi smrti rojeni sin Aleksander. Odločilno moč je v takih razmerah imela vojska; ta je izvolila za upravitelja države poveljnika osebne straže Perdika.

Po zgodnji Perdikovi smrti je nastal polom. Vojskovodje, ki so upravljali posamezne province in so jih Grki imenovali *diadohe**, so se razglašali za kralje ter se med seboj borili za oblast. Med boji so iztrebili vso Aleksandrovo rodbino. Okrog l. 300. se je končno država razdelila v tri manjše države, katerih meje pa dolgo niso bile ustaljene.

Prva izmed njih je bila *Makedonija z Grčijo*, kjer si je po daljših homatijah pridobil kraljevsko oblast rod *Antigonidov*. Ob Aleksandrovi smrti so Grki zopet mislili na svojo svobodo in Atenci so se uprli. Toda makedonska vojska je kmalu napravila red. Mesto je za vedno izgubilo nekdanji pomen, vendar je še ostalo manjše gospodarsko in važno kulturno središče. Zato pa je Šparta postala malopomembna kmečka občina. Staro svobodo so si pod Makedonijo ohranili le gorski prebivalci Ajtolije in Ahaje. Prvi so se združili v *ajtolski*, drugi pa v *ahajski zvezi*. Silno nesrečo je Makedonija doživela l. 279., ko so preko Podonavja vdrli vanjo *Kelti ali Galci*. Na srečo so končno zapustili Evropo in se naselili v središču Male Azije, v pokrajini, ki se je po njih imenovala *Galatija*.

Druga država je bil *Egipt*; tu so si pribojevali kraljevsko oblast *Ptolomajevci*. Egipt je bil izmed vseh držav kulturno in gospodarsko najpomembnejši in je tudi politično svobodo ohranil najdalje.

* gr. *diádochos* = naslednik.

300

**Makedonija
z Grčijo
Antigonidi**

**Egipt,
Ptolomajevci**

Sirija in
prednjeazijske
države
Selevkidi

Tretja država je bila Sirija; zavladali so ji Selevkidi. Sirija je obsegala prvotno vse azijske pokrajine. Vendar so se tudi od nje odcepile na zapadu bitinjska, kapadokijska, pontska in pergamonjska država. Tudi nekatere grške občine so bile samostojne. Najpomembnejši med njimi je bil Rodos, važno trgovsko središče. Najdaljnosežnejši pa je bil odpad vzhodnih provinc, ki so se osamosvojile pod vodstvom nomadskih Partov. Njihov načelnik Arsakes si je na Iranu osnoval veliko državo, ki je na zahodu segala do Mezopotamije. Tu je bila poslej vzhodna meja helenističnega sveta.

Parti

Helenizem

Država. Helenistična država je po svojem značaju orientska. Na čelu ji stoji vladar, čigar moč je absolutna in ki uživa božjo čast. Ta tip države je sicer najbolj ustrezal potrebam azijskih narodov, navajenim despotizma. Helenistično pojmovanje vladarjeve oblasti in časti je imelo v poznejši zgodovini daljnosežen vpliv in se je ohranilo preko vekov do sodobnih dni.

Vladarjeva moč se je opirala na dobro organizirano vojsko, na uradništvo in na dovršen davčni sistem. Kakor v prejšnjih azijskih despotijah, tako je sčasoma tudi v helenističnih državah začela popuščati notranja organizacija; to jim je jemalo pravo moč. Pogosto so razpadanje zakrivili nezmožni vladarji. Slabo je vplival tudi prepad med Grki in domačini, ker ga kljub vzajemnemu vplivanju ni bilo mogoče popolnoma premostiti.

Gospodarstvo. Helenistična doba je rodila novo grško preseljevanje, ki je imelo za nasledek ustanovitev mnogih grških mest v daljnih pokrajinah Orienta, celo v Baktriji. Naseljenci so bili pridni obrtniki in trgovci. Zaplemba silnega kraljevskega bogastva, ki jo je izvedel Aleksander Veliki, je omogočila kovanje velikih količin denarja in te so silo poživile gospodarsko življenje. Obrtno in trgovsko središče helenizma se je premaknilo proti vzhodu. Prvo mesto v obrti in trgovini je pripadalo Aleksandriji, ki je ob koncu drugega stoletja štela okrog pol milijona

Središča
Aleksandrija

Atena Giustiniani

prebivalcev. Poleg Aleksandrije sta cvela še Antiohija in Rodos. Na samem Grškem so ohranile neki pomen Atene in Korint.

Znanost. Znanost se je v helenistični dobi sijajno razvila, zakaj nabralo se je mnogo novega gradiva. Vtem ko je bil Aristotel še vesoljni (univerzalni) znanstvenik, je zdaj že stopila delitev dela (specializacija) v

ospredje. Za razvoj znanosti so si pridobili veliko zaslug vladarji, ki so ustanavljali potrebne zavode. Najpomembnejši izmed njih je bil muzej v Aleksandriji. Muzej je bil nastanjen v kraljevski palači. V njem je bila velika knjižnica in velikanska zbirka študijskih predmetov. Učenjaki, ki jih je preživiljal kralj, so v muzeju predavali, tako da je bil hkrati visoka šola.

Aleksandrijski učenjaki so imeli možnost, da so lahko mnogo in plodno delali. Sestavljajoč kataloge, so študirali spise po obliki in vsebini, na ta način so utemeljili dve prej neznanosti, jezikoslovje in zgodovino. Aleksandrov pohod je silno razširil geografsko obzorje v vzhodni smeri, vrh tega je v tistem času Piteas iz Masilje došel do Anglije in do izliva Labe pa prinesel s seboj novih opazovanj. Na osnovi dognanj je Eratostenes narisal zemljevid in poskušal določiti zemeljski obseg. Hiparhos pa je uvedel v znanost pojem zemljepisne dolžine in širine. V astronomiji je Aristarhos učil, da se zemlja vrti okrog svoje osi in okrog sonca, čeprav ta nazor (heliocentrični sistem) ni mogel izpodriniti dotlej splošno veljavni geocentrični sistem. V matematiki se je odlikoval Sirakuzanec Arhimedes, ki je bil tudi sloveč fizik. Evklides je pa geometrično znanje strnil v sistem. Zoologija in botanika sta imeli na voljo nove živali in rastline, medicina v Aleksandriji se je pa že bavila z raztelesenjem mrličev. Zgodovini se je prav tako odprl nov svet v pravilnejši obliki. V tem času so Judje prevedli na grški jezik sv. pismo, kar je bilo velikega pomena, ker so se tako med Grki pripravljala tla za krščanstvo.

Pergamon

Poleg Aleksandrije je bilo važno središče znanosti tudi v Pergamonu. Tamkajšnji vladarji so ustanovili veliko knjižnico kot središče znanstvenega in šolskega dela. Vtem ko so se v Aleksandriji za pisanje posluževali rastlinskega papirja, so v Pergamu pisali večinoma na živalske kože. Od tod izraz pergament.

Atene

Tretje znanstveno središče so bile Atene; te so slovele po svojih filozofskih šolah.

Epikurejci in stoiki

V filozofiji sta prevladovali dve šoli. Prva, Epikurejci, je učila, naj se človek ogiblje zla in išče ugodje,

najde ga pa samo v dušnem miru, nasledku čednostnega življenja. Druga je bila šola stoikov, ki jo je ustvaril Zenon. Po njegovem nauku mora človek služiti Bogu s čistim, etičnim življenjem. Vrh tega je Zenon učil, da med ljudmi ni razlike; tako je začela stoična šola prva širiti idejo vsečlovečanstva, humanitete ali kozmopolitizma; tudi njej je bila v korist Aleksandrova helenistična državna tvorba.

Vera. Učenjaki so si vero nadomeščali s filozofijo, preprosti svet je pa prevzel mnoge orientalske bogove, zlasti take, ki so ustrezali ljudski potrebi po čudežih in odrešenju. Tako se je udomačil tudi med Grki kult egipčanskih božanstev Izide in Ozirisa, feničanskega Adonisa, maloazijske Kibeles in iranskega Mitre. To mešanje ene vere z drugo se imenuje verski sinkretizem.

Melska Afrodita

Sinkretizem

Književnost. V tej dobi je kakovost književnih del padla. Nekateri pesniki so opevali kralje in ustvarjali dvorsko poezijo, drugi so v svojih delih poučevali, njihova poezija je didaktična. Najlepši pesniški plodi so idile, kakršne je pisal Sirakuzanec Teokritos,

Apolon Belvederski

epigrami in elegije. Svojevrsna dela so nekaki romani v verzih.

Likovna umetnost je imela mnogo dela pri graditvi novih mest, ki se je vršila po pravilnih načrtih. Stavbe v teh mestih so bile razmeroma lepe. Templji so bili večji. Sijajne so bile kraljevske palače. Izmed drugih javnih poslopij so znane bazilike, ki so rabile sodnim namenom.

Artemis Versaillska

Kiparstvo je izgubilo svoj idealistični značaj in podaja človeka bolj realistično, toda dovršeno. Večina ohranjenih grških kiparskih del je iz helenistične dobe, med njimi so kipi in skupine iz mitologije, nagrobniki, reliefi in portreti. Najiminitnejši kiparski šoli sta bili na Rodu in v Pergamonu. Na Rodu je pozneje nastala Laokoontova skupina, največje pergamonsko delo pa je

sloveči *Zevsov oltar*. Izmed kiparjev si je pridobil največjo slavo *Lizipos*, ki je edini smel upodabljati Aleksandra Velikega.

Slikarstvo je doseglo visoko stopnjo tehniške dovršenosti in se je snovno razširilo tudi na pokrajinstvo. Najimenitnejši slikar je bil *Apel*, ki je delal na Aleksandrovem dvoru.

V tej dobi so se tudi začeli brigati za notranji okras prostorov; to je močno pospešilo razvoj raznih panog umetne obrti. Novost so bili *mozaiki*, iz kamenčkov sestavljeni okraski in slike, s katerimi so v tretjem stoletju začeli krasiti tla.

Vpliv grške kulture na jugoslovanske pokrajine

Grška kultura je neposredno vplivala na naše jadransko primorje, ki so v njegovem zaledju bivala takrat plemena indoevropskih *Ilirov*. Sem so najprej prihajali Grki jonske skupine kot trgovci. S seboj so prinašali izdelke svoje obrti ter jih zamenjavali za ilirske surovine, za rude, kože, živino, sužnje, na severu pa jim je prihajal v roke jantar.

V početku četrtega stoletja so se pa Grki začeli pri nas trajno naseljevati. Dorci so ustanovili več kolonij na otokih in celini, pri čemer jih je krepko podpiral siraški tiran *Dionizij*.

Na otokih so se naselili najprej. Tako se omenjajo njihove kolonije na *Visu* — *Issa*, na Hvaru — *Pharos*, na Korčuli — *Korkyra Melaina*. Z otokov so pa prešli na kopno, kjer se omenjajo kolonije *Epetion* — *Stobreč* pri Splitu, *Tragurion* — *Trogir*, *Asseria* — *Benkovac*, *Varvaria* — *Bribir*, *Narona* — ob izlivu Neretve. Grška ustanova je najbrž tudi *Epidauron* — *Cavtat*. *Dionizij* je bil vrhovni gospodar tem kolonijam. Po njegovi smrti so bile kolonije samostojne. Najvažnejši izmed njih, *Visu*, je pripadalo samo nekako glavno vodstvo. Za *Visom* je bil najpomembnejši Hvar.

Laokoontova skupina,

Laokoont in njegova sinova umorita kači, ki ju je poslal Apolon, ker je Laokoont nasvetoval Trojancem, naj ne puste v mesto lesenega konja

Poleg poročil pričajo o grškem življenju na naših tleh tudi različne izkopine, napisi na kamnitih spomenikih, glinasti kipi in posebno raznovrstne posode. Te izkopanine so celo starejše od naselbin, nekatere segajo še v grški srednji vek. Nekatere grške kolonije našega primorja so kovale tudi denar; grški denar so imele celo nekatere ilirske občine.

Časi pa so bili nevarni. Ilirci so bili bojevit in plena željni ter so Grke često napadali. Grki so si v obrambo proti njim zidali utrdbe iz velikih neobdelanih kamnov; te so se deloma ohranile še do današnjih dni. Že za Dionizija je veliko ilirsko brodovje, na katerem je bilo

10.000 ljudi, napadlo Hvar. Dionizij je prišel koloniji na pomoč ter je Ilire popolnoma porazil. V tretjem stoletju je bila stiska najhujša, ker so bili ilirski napadi posebno močni. Grke so rešili Rimljani, ko so jim po svoji prvi zmagi nad Iliri zagotovili avtonomno življenje in varnost pred nadaljnji napadi.

Naše Povardarje pa je v svojem nižjem delu bilo del makedonske države in je v zvezo z grškim kulturnim življenjem stopilo šele pozneje. V poslednjih letih izkopani grobovi nam odkrivajo posebnosti makedonskega življenja.

Rimljani

Pokrajina in prebivalci

Apeninski polotok je z jugovzhodnim delom segal v bližino grškega sveta. Zato ga je pritegnil nase. S tem je usmeril k sebi kulturni tok. Toda italški živelj je prevzemal novo kulturo le polagoma. Tako je stara kulturna dediščina preko Grkov prehajala k Italikom. Orientski svet je pa tudi neposredno segal v italško sosesčino: v Kartažanih, ki so predstavljali surovejšo obliko njegove kulture. Dotikanje se je vršilo na Siciliji, Sardiniji in Korziki. S tem, da so Rimljani Kartažane odbili, so omogočili razvijanje naši kulturi v smeri, ki so jo bili določili Grki.

Prenos kulture

Nilova skupina,
predstavljajoča veletok Nil in njegovih šestnajst igrajočih se otrok,
t. j. šestnajst laktov, za kolikor njegova voda vsako leto naraste

Prebivalstvo Italije ob začetku zgodovinske dobe nikakor ni bilo enotno. Na polotoku je živelo več narodov.

Ligurijci

Najstarejša narodna plast so bili pač menda Ligurijci, izredno preprosti ljudje, ki so v začetku zgo-

Etruščanski vojak

vinske dobe bivali v ozadju Genuškega zaliva. Prvotno so bili Ligurijci gospodarji vse Italije. Iz njenega večjega dela so jih izpodrinili Italiki, Indoevropci, ki so se odcepili od skupnega indoevropskega debla okrog l. 2000 pr. Kr. O njihovi poti v Italijo ne vemo nič. Italiki so se delili v več plemen. Najimenoitnejši so bili Latini; ti

Italiki

so prebivali v Laciju, južno od dolnje Tibere. Latini so postali ustanovitelji rimske države in izgraditelji prevzete kulture. Drugo pleme so bili *Umbri*, prebivalci pokrajine vzhodno od Tibere, tretje *Samniti*, ki so si našli novo domovino v divjih Abruzzih.

Za Italiki so se usmerila v Italijo še druga indoevropska plemena, pripadajoča sorodnim *Ilir*om, katerih glavnina se je bila naselila v pokrajinah vzhodno od Jadranskega morja ter je bržkone segala globoko v alpski svet. V Italiji so *Iliri* zavzeli obe jadranski krili, kajti njihovega rodu so bili *Veneti* v Benečiji in *Japigi* v Apuliji.

Iliri

Poseben narodni element Italije so bili *Etruščani*; ti so zavzemali pas zemlje od Alp do Tibere, njihovo središče je bilo v današnji Toskani. Etruščani niso bili Indoevropci, njihovo poreklo ni popolnoma ugotovljeno, čeprav se misli, da so bili v sorodu s prebivalci Male Azije, od koder so na nekak način dospeli v Italijo.

Etruščani

Etruščani niso bili politično enotni, zakaj vsako mesto je živelo zase in imelo svojega kralja. Samo v veliki nevarnosti so se mesta začasno združila.

Etruščani so imeli znatno gmotno kulturo. Bili so vešči zidarji in so že znali zidati oboke. Izvrševali so tudi znamenita kovaška in lončarska dela. Njihova vera je bila neprijazna in mračna; učila je, da je ves svet poln duhov. Etruščani so imeli tudi precejšno duševno izobrazbo. Od Grkov so prevzeli pismo; v njem je ohranjenih mnogo etruščanskih napisov; lahko jih beremo, toda ne moremo jih razumeti.

Etruščani so s svojo gmotno in duhovno kulturo močno vplivali na Rimljane, zakaj mnogo rimskih ustanov je etruščanskega izvora.

Ob času največje moči so Etruščani hoteli razširiti oblast preko dolnje Tibere v Lacij in Kampanijo. A tu so zadeli na močnega nasprotnika, na Grke; ti so jih končno zavrnil z zmago pri Kímah (474). Ta poraz je oslabil etruščansko moč. Pripomogel je tudi Latinom, da so se rešili etruščanske oblasti.

Klímé,
474

Niti Etruščanom niti Grkom ni bilo usojeno, da bi bili postali gospodarji polotoka. Ta naloga je pripadla v sredi med njimi bivajočim latinskim *Rimljanom*.

Začetki Rima, doba kraljev

Mesto. Latini so prej bivali južno od dolence Tibere v deloma gorati, deloma ravni pokrajini, imenovani *Lacij* (Latium). Bili so večinoma kmetje in so živeli v občinah, ki so bile v notranjem življenju nezavisne (avtonomne).

Alba longa

Med njimi je bila oddavnej najuglednejša *Alba longa*; tu je bilo največje latinsko svetišče, posvečeno bogu Jupitru. *Alba longa* je imela v rokah bojno in politično vodstvo vseh latinskih občin. Toda okrog l. 600. pr. Kr. je *Alba longa* izpodrinil Rim in osvojil oblast nad latinskimi občinami. S tem je nastopil veliko zgodovinsko pot.

Prvotni Rim je bil majhna občina na *Palatinu*, griču, ki se strmo spušča proti Tiberi. To je bila tako zvana *Roma quadrata*. Kasneje se je mesto razširilo še na sosedne griče. To je bilo *Mesto na sedmih gričih* — *Septimontium*. Na bližnjem Kapitolu je pa nastal trden grad.

Roma quadrata

Septimontium

Nekatere ugodne okolnosti so povzročile, da je mesto nastalo prav na tem mestu. Tu sta se križali dve važni cesti, *Via salaria* (Solna cesta) in pa cesta iz Kampanije, južne sosede Lacija, v Etrurijo, domovino Etruščanov. Mesto je bilo 25 km oddaljeno od izliva Tibere, tako da so do njega še lahko prihajale takratne pomorske ladje, vendar je bilo po utrjeni legi zavarovano pred napadi morskimi razbojnikov.

Trgovski pomen mesta je hitro rasel, zato je že zgodaj ob morju nastalo pristanišče *Ostia*.

Ostia

Družba. Prebivalstvo Rima v socialnem oziru ni bilo več enotno. Delilo se je v tri različne sloje. Prvo mesto je pripadalo plemstvu ali *patricijem*. Posamezne plemiške rodbine so tvorile rodove (*gentes*), zveze rodov pa nekaka bratstva (*curiae*). Plemiči so imeli podložnike, ki so se imenovali *klienti*.

Patriciji

Klienti

Klienti niso nikjer nastopali sami, vedno, celo pred sodiščem, so jih zastopali plemiški gospodje. Tretji sloj so bili majhni svobodni posestniki zemljišč in obrtniki; imenovali so se *plebejci* (*plebs*). Nekdaj jih je bilo mnogo in so tvorili jedro naroda, ob začetku zgodovine pa jih je

Plebejci

bilo manj in razen osebne svobode niso imeli nikakih javnih pravic.

Osnovna družabna celica je bila *rodbina*; v njej je imel oče oblast nad življenjem, smrtjo in premoženjem vseh članov, žene, otrok, sužnjev, osvobožencev in klientov. Oče je bil *pater familias*.

Pater familias
Kralj, senat,

Država. Na čelu rimske občine je bil *kralj*, hkrati najvišji vojskovodja, duhovnik in sodnik; njegovo latinsko ime *rex* pomenja vodnika. Vladarjevo oblast je omejeval odbor plemiških starešin ali *senat*. V važnih zadevah je kralj klical na posvetovanje vse plemiče. Ker so se zbirali v kurijah, so se zborovanja imenovala *comitia curiata*.

Comitia curiata

Kralji so bili izprva domačega rodu. V začetku VI. stoletja pa so si Rim osvojili Etruščani, v mestu je zavladata etruščanska dinastija. To je bila doba razcveta, etruščanski kralji so okrasili mesto s kamnitimi stavbami in utrdili Kapitolij. Proti koncu VI. stoletja se je pa ljudstvo tuji dinastiji uprlo in jo pregnalo; po izročilu se je to zgodilo l. 510. S tem je v Rimu padla tudi kraljevska oblast in plemiški rodovi so si uredili republikansko vlado.

Etruščanski kralji v Rimu

510

Vera. Rimska vera je bila prvotno preprosta; ustrezala je skromnim potrebam kmečkega naroda. Šele vpliv Etruščanov in Grkov je verske predstave poglobil in povečal število bogov.

Bogovi

Glavni rimski bog je bil *Jupiter*, zavetnik države; primerjati se dá indoevropskemu bogu nebes, Djavsu. Med boginjami je imela prvo mesto *Juno*, prvotno boginja lune. Domače ognjišče je varovala *Vesta*; *Mars* in *Kvirinus* sta bila bogova vojne. *Saturnus* je bil bog setve, *Favnus* bog čred, *Vulkanus* bog ognja, *Neptunus* bog morja, *Janus* bog mestnih vrat, začetka in konca, *Diana* pa boginja lova.

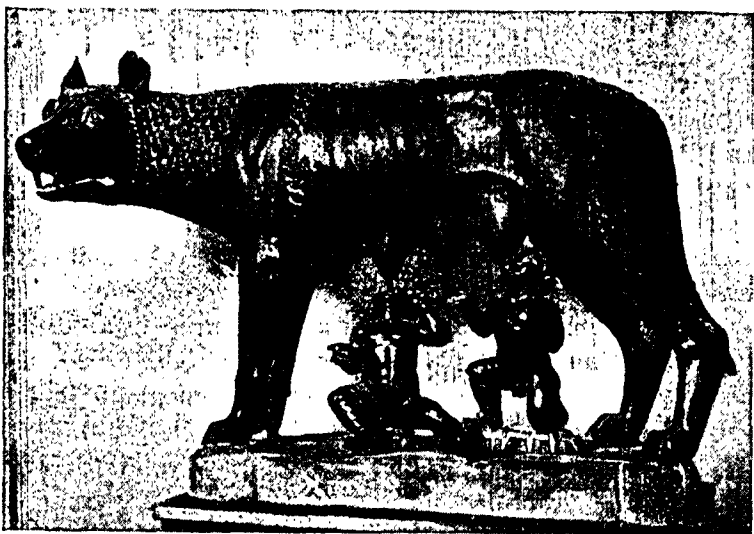
Sicer so pa verovali Rimljani še v mnogo manjših božanstev. *Geniji* so čuvali nad posameznimi ljudmi, *Lari* nad družino, *penati* nad shrambo. Tem božanstvom podobni duhovi so bile tudi duše umrlih, *manes*.

Rimljani si bogov niso predstavljali v človeški podobi in niso poznali nikakih bajk. Svoje razmerje do njih so imeli za pravno zvezo. Darovali so jim vestno, toda bili so

Češčenje bogov

mnenja, da so bogovi dolžni izkazovati jim uslugo za uslugo; tak je smisel latinske besede *religio*.

Žrtvoval je za občino kralj, za družino pa oče. Duhovnikom so v bogoslužju pripadale posebne naloge. Tako so pontifiki določali red praznikov in s tem koledar, feciali so opravljali obrede pri mednarodnih dogodkih, pri sklepanju zvez, pri izbruhu vojne in sklepanju miru; vestalke so kurile sveti ogenj na ognjišču boginje Veste. Posebno nalogo so imeli avguri in haruspici; napovedovali so bodočnost, prvi iz leta ptic (avspicije), drugi iz oblike živalskega droba (haruspicine).

Rimska volkulja, iz bronca
Romul in Rem dodana v XVI. stoletju

Narodna tradicija. V poznejših stoletjih so Rimljani svojo najstarejšo preteklost zavili v množino pripovedk, ki naj bi začetek njihove zgodovine spravile v zvezo s slavno grško preteklostjo. Eneja, trojanski begunec, je po mnogih blodnjah dospel na obrežje Lacija in njegov sin je ustanovil Albo Longo. Dva njegovih potomcev, Romul in Rem, ki ju je kot dojenčka hranila volkulja s svojim mlekom, sta ustanovila mesto Rim, baje l. 753. V prepiru je Romul brata ubil in zavladal sam.

753

Rimskih kraljev je bilo baje sedem in vsakteri izmed njih je izvršil veliko delo. Romul je ustanovil mesto, Numa Pompilij je uredil verstvo, Tul Hostilij

je razdejal Albo Longo in preselil prebivalstvo v Rim, An k Marcij je ustanovil pristanišče Ostijo, podredil Rimu latinske občine in del njihovega prebivalstva preselil v Rim, Tarkvinij Prisk, Etruščan, je postavil Jupitrovo svetišče na Kapitoliju in osušil dolino med rimskimi griči ali kloakami. Servij Tulij je obdal mesto z obzidjem in razdelil prebivalstvo po premoženju v razrede, podobno kakor Solon v Atenah. Tarkvinij Ošabni (Superbus), junaški in nasilen vladar, je Rimljane tako razdražil, da so ga pregnali in odpravili kraljestvo; priložnost za to je baje dal kraljev sin, ker je hudo razžalil plemenito Rimljanko Lukrecijo.

Prvi izmed kraljev so izmišljeni, poslednji trije, Etruščani, so morda zgodovinske osebnosti, toda vse podrobnosti o njih so plod domišljije. Zadnjega kralja so pregnali ne morda zaradi osebne nasilnosti, ampak zato, ker se je rimski živelj uprl etruščanskemu. Na podoben način so Rimljani zmaličili tudi usodne dogodke sledečih stoletij svoje zgodovine.

Osvojevanje Italije

Ponovna zavrnitev Etruščanov. Etruščani niso mogli mirno prenesti neuspeha, ki so ga doživeli, ko so Rimljani pregnali kralja njihovega rodu. Njihova moč je bila takrat še znatna, zato so Rim znova napadli. Izročilo pravi, da je vladar etruščanskega mesta Kluzija, kralj Porzena, pridrl nad Rim, toda bil je odbit. Nevarnost pa je bila odstranjena šele, ko so Grki pri Kimah Etruščane do kraja porazili.

Porzena

Obnovitev latinske zveze. Burni dogodki za odprave kraljestva so zrahljali tudi staro latinsko zvezo. Toda Rimu se je posrečilo, da jo je obnovil in okreпил.

Ta združitev sil je bila potrebna, zakaj v V. stoletju je bilo treba odbijati napade bojevitih latinskih sosedov, Volskov na jugu in Ekvov na severovzhodu.

Prediranje na etruščanska tla. Tudi boji z Etruščani niso popolnoma mirovali, ali Rimljani, oprti na latinske zaveznike, so ob koncu V. stoletja prešli v napad. Navalili so na sosedne etruščanke Veje ter jih po desetletnem

Veje

(406—396)

obleganju (406—396) zavzeli in porušili. Vse vejsko ozemlje so zaplenili ter ga razdelili med svoje meščane in Latine.

Po teh bojih je med Rimljani in Etruščani nastal mir, zakaj njihova pozornost se je obrnila na novega, skupnega sovražnika. Ta sovražnik so bili Kelti, ki so jih Rimljani imenovali *G a l c e*.

Keltski napad. Kelti so bili indoevropski narod, ki je v neznani dobi zapustil skupno indoevropsko domovino ter preko današnje Nemčije polagoma došel v *G a l i j o*, današnjo Francijo. Kelti so bili precej izobraženi, pisave še niso imeli, toda njihova materialna kultura, ki jo poznamo kot laténsko kulturo, je bila znatna. Proti koncu V. stoletja so vzhodna keltska plemena zapuščala svojo novo galsko domovino ter preko Alp prihajala na eni strani v Podonavje, na drugi v Padsko nižino. V Padski nižini so zadela na Etruščane in jih potisnila proti jugu. Njihovi deli so dospeli prav do Ankone, kjer so se jim umaknili italški Umbri.

Zdaj so se začeli keltski napadi na srednjo Italijo. Nevarnost so izprevideli tudi Rimljani in so šli Keltom naproti. Toda pri rečici *A l i j i* so doživeli tak poraz, da je dies *Alliensis* (18. julij l. 386.) Rimljanom za vedno ostal v spominu kot dan nesreče. Po porazu se je rimska vojska razpršila na vse strani in Kelti so brez boja zasedli Rim. Ustavljala se jim je samo posadka na Kapitoliju, pa še ta se jim je morala po nekaj mesecih odkupiti z zlatom.

Nadaljevanje prediranja na etruščanska tla. Rimljani so se od silnega udarca precej hitro opomogli. Teže je bilo Etruščanom; ti so morali pretrpeti še več, zakaj bili so keltskim udarcem bliže. Njihovo stisko so uporabili Rimljani; zasedli so mnogo novega etruščanskega ozemlja ter naseljevali na njem svoje ljudi.

Latinska vojna (340—338). Medtem so Rimljani spremenili svoje razmerje do Latinov. V svoji rastoči samozavesti jih niso več imeli za zaveznike, ampak so jim bolj in bolj vsiljevali svojo voljo. Latinski zavezniki so se končno uprli, toda Rimljani so jih v dveletni vojni porazili. S tem so postali pravi gospodarji latinski pokrajini.

Allija,
18. julij 386

Uklonitev Volskov in Ekvov. Po zmagi nad Latini so postali Rimljani neposredni sosede Volskov in Ekvov, s katerimi so imeli kot latinski zavezniki že toliko otepanja. Napadli so jih torej in prisilili k pokorščini, najprej Volske, nekoliko pozneje Ekve.

Prva in druga samnitska vojna. Ko so bili Rimljani gospodarji vsega Lacija in sosednih gora, so postali sosede Samnitov, pogumnega kmečkega plemena, ki je prebivalo

Pir

na goratem ozemlju srednjih Apeninov. Njihova dežela je bila zelo siromašna, zato so se posamezni samnitski rodovi že dolgo selili v rodovitno Kampanijo, pomorsko ravnino južno od Lacija. Toda v Kampaniji so jim Rimljani po latinski vojni zastavili pot s tem, da so sprejeli v zvezo najprej Kapuo in nato še Neapelj.

V skrbeh za svojo bodočnost so Samniti začeli vojno. Ker sta bili obe stranki enako močni, se je zelo zavlekla (328—304);

naposled so zmagali Rimljani in Samniti so se morali opovedati dohodu do morja.

Toda rimska zmaga še ni bila dokončna. Samniti so se zvezali z Etruščani, z Umbri in keltskimi Senoni. Nastala je druga samnitska vojna (299—284). A vojna sreča je bila mila Rimljanom; pri Sentinu v Umbriji so združene nasprotnike popolnoma porazili (295). Vojna se je sicer še vlekla, a odločitev se ni dala več spremeniti. Zavezniki so se vdali drug za drugim.

Kapua in Neapolis

Prva samnitska vojna

(328—304)

Druga samnitska vojna (299—284) Sentinum, 295

Tarent Osvojitve južne Italije. Po zmagi v drugi samnitski vojni so postali Rimljani sosedje južne Italije. Tu so bile razmere prav žalostne. Italska plemena preprostih **L u k a n o v** in **B r u t i j c e v** so napadala grška obrežna mesta, ta pa se sama niso mogla braniti ter so si iskala rimskega varstva. Izjema je bil samo silni **T a r e n t**, ki se je predirajočemu rimskemu vplivu uprl. Ko so plule nekoč rimske ladje v Jadransko morje, so se zatele v tarensko pristanišče. Tarentinci pa so jih napadli ter jih nekaj osvojili, nekaj uničili. Rimljani so odgovorili z vojno.

Pir Na tarenski strani so bili Lukani in Brutijci, toda njihove sile so bile prešibke in Tarentci so poklicali na pomoč pustolovskega kralja **P i r a**, gospodarja Epira. **Pir** je v dveh bitkah, pri **H e r a k l e j i** (280) in **A v s k u l u** (278), premagal Rimljane, tako da so bili že pripravljeni na mir. Tedaj so se pojavili Kartażani, obljubili Rimljanom pomoč in jih pregovorili, da v mir niso privolili. Kartażani so namreč hoteli **Pira** odvrniti od Sicilije. **Pir** se je kljub temu napotil na Sicilijo, da bi pomagal tamkajšnjim Grkom. Ker pa so bili Grki nesložni, se je vrnil v Italijo; tu so ga Rimljani pri **B e n e v e n t u** premagali (275). Nato je odšel v domovino, ker si je obetal makedonski prestol, kmalu pa je padel v nekem pouličnem boju.

Beneventum,
275

272

Po Pirovi smrti se je **Tarent** vdal (272).

Prva punska vojna (264—241). Ko so si Rimljani osvojili južno Italijo, so postali velesila; na vsem zahodu so imeli poslej samo enega sebi enakega nasprotnika, **K a r t a ž a n e**, ki so jih sami imenovali **P u n c e**. Dotlej so živeli v miru z njimi, zdaj se je pa razmerje spremenilo. Ker se Rimljani v želji po širjenju ob Mesinskem prelivu niso mogli ustaviti, je prišlo med Rimom in Kartagino do krvavega obračuna; to je bil hkrati boj med dvema državama različnega gospodarskega ustroja — Rim je bil poljedelska država, Kartago pa trgovsko - kapitalistična.

Mamertinci

Povod za vojno so dali **M a m e r t i n c i**, vojni najemniki iz Kampanije. Ko so bili odpuščeni iz sirakuške službe, so zasedli mesto **M e s a n o**, od tod pa hodili ropat po sirakuški zemlji. Sirakuški kralj **H i e r o n** je udaril

nanje z vojsko. V stiski so Mamertinci prosili pomoči Kartażane, a tudi Rimljane. Kartażanska pomoč je prihitela prej. Ko pa so pozneje prišli še Rimljani, so iz Mesane pregnali kartażansko posadko. Tako se je začela prva punska vojna.

Rimljani so si takoj v začetku pridobili zavezništvo sirakuškega kralja Hierona ter iztrgali Kartażanom Akragas, da jim je služil poslej za vojno oporišče. Zgradili so si tudi brodovje in opravili ladje s padajočimi mostovi; te so v boju metali na sovražne ladje in jih priklepali, tako da se je pomorski boj spremenil v boj na kopnem; v tem pa so bili Rimljani spretnejši od Kartażanov. S takimi ladjami je konzul Duilij izvojeval pri Milah prvo rimsko pomorsko zmago (260). Ta uspeh je Rimljane močno navdušil. Zasedli so Korziko in sklenili napasti sovražnika v njegovi deželi. Konzula Atilija Regula so l. 256. poslali v Afriko. Bil pa je premagan.

Mile, 260
Korzika

Nato so se vojskovali zopet samo na Siciliji. Kartażanski poveljnik Hamilkar Barkas se je utrdil na zahodnem koncu Sicilije, a tu mu Rimljani niso mogli do živega.

Do odločitve je prišlo končno na morju. Iz prostovoljnih prispevkov so si Rimljani zgradili novo ladjevje in konzul Lutacij Kátul je l. 241. pri Egatskih otokih porazil Kartażane.

Egatski otoki,
241

Sklenjen je bil mir. Kartażani so izročili Rimljanom vso Sicilijo in plačali znatno vojno odškodnino.

Po vojni je doletela Kartażane nova nesreča. Uprli so se vojni najemniki, ker niso dobili plače. Kartażani so potrebovali tri leta, da so upor potlačili. Rimljani so izkoristili težki položaj nasprotnika in nenadoma zasedli Sardinijo (338). Kartażani so se ji morali odreči.

Sardinija,
338

Osvojitve severne Italije (225—222). Kelti v severni Italiji so se z bali velikega napredka rimske moči in so poskusili Rimljane prehiteti. Toda bili so premagani in Rimljani so si osvojili vse gornjeitalske keltske pokrajine.

Prvi boji z Iliri. Medtem so bili Rimljani posegli že preko Jadranskega morja. Tam so živeli Iliri in delali

preglavice ne samo grškim kolonistom, ampak tudi rimskim ladjam. Ilirsko središče je bilo v Boki Kotorski. Rimljani so poslali nad Ilire svoje ladje z vojsko ter jih prisilili, da so omejili plovo po morju in prepustili grške kolonije na obali in otokih Rimljanom (228).

Izgraditev republikanske ureditve

Konzula Najstarejše republikanske uredbe. Nova republikanska ureditev se je od prejšnje kraljevske ločila samo v tem, da sta na mesto kralja stopila dva konzula (izprva imenovana pretorja). Konzula sta se volila na leto dni, v službi sta se vrstila mesec za mescem in imela pravico, drug drugemu ovreči vsak ukrep. Konzula sta bila najvišja vojskovodji in sodnika, dopolnjevala sta senat z novimi člani, sklicevala narod na skupščino in upravljala javno premoženje. Nista pa imela duhovniške oblasti prejšnjih kraljev. Ta je pripadala posebnemu uradniku, ki se je imenoval »rex sacrorum« in so ga volili dosmrtno. Vrhovno vodstvo bogoslužja pa je imel najvišji duhovnik, imenovan pontifex maximus, ki so ga dosmrtno volili duhovniški zbori.

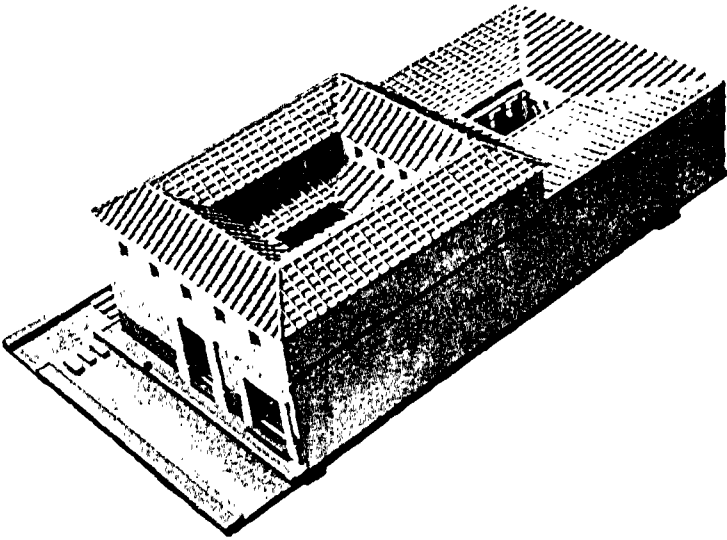
Diktator V času velike nevarnosti, ko je bilo potrebno enotno vodstvo, je vsa oblast prešla v roke diktatorja, ki ga je na predlog senata imenoval eden izmed konzulov. Diktatorjeva oblast je bila omejena na šest mescev, kolikor je trajalo poletno vojevanje.

Senat Konzuloma je stal ob strani senat; ta je štel 300 dosmrtnih članov, načelnikov plemiških rodov in bivših konzulov. Senat je imel velik ugled in veliko moč, zakaj potrjeval je sklepe skupščine (patrum auctoritas) in dajal navodila konzuloma (senatus consultum); ta sta tem rajši poslušala, ker sta po preteku službene dobe za svoje uradovanje odgovarjala.

Narodna skupščina Narodna skupščina je bila v bistvu samo volilni in glasovalni organ, kajti o predlogih, ki so jih stavili konzuli, je smela razpravljati samo na predhodnih zborovanjih.

Nastanek stanovske borbe. V začetku republike je bila vsa javna oblast v rokah plemstva, plebejci so bili

brez besede. Med obema stanovoma pa je bila tudi velika premoženjska razlika. Patriciji so imeli večjo posest in so dobivali od države še javna zemljišča, ki jih je bilo radi zmagovitih vojn obilo. Plebejcem pa so vojne prinašale samo škodo; ne samo, da so jih odtegovale od poletnega poljskega dela, često so jih celo silile, da so se zadolževali pri patricijih. Toda v Rimu je vladalo isto dolžno pravo ko v zgodnji dobi pri Grkih: kdor ni o pravem času plačal

Italska hiša,

na levi glavni vhod, ki vodi v dvorano, atrij, imajoč v strehi odprtino za dež in svetlobo, impluvij, v ozadju peristil, dvorišče s stebriščem in često z nasadi, ki se je pridružil hiši po grškem vplivu, sobe ob straneh.

dolga, je postal nevoljnik, ali pa je bil za sužnja prodan v tujino. Bilo je še drugih krivic — plebejci se niso smeli ženiti med patriciji in sodišča so jim često krivično krojila pravdo.

Da bi si izboljšali položaj, so se plebejci takoj po uvedbi republike začeli vztrajno boriti. V boju jim je pomagalo dejstvo, da so bili radi mnogih vojn patricijskim vodjem države potrebni; tako so, čeprav polagoma, napredovali od uspeha do uspeha.

Ljudski tribunal. Prvi uspeh, ki so ga plebejci v stanovski borbi dosegli, je bila uvedba posebnih ljudskih

zastopnikov (474). Imenovali so se ljudski tribuni (tribuni plebis) in so si jih plebejci sami volili na svojih skupščinah.

Takrat se je mesto delilo na štiri okraje (tribus) in vsak okraj je imel svojega tribuna. Kasneje je bilo v Rimu deset ljudskih tribunov.

Tribuni so branili plebejce pred sodiščem (i u s a u x i l i i), s protestom so lahko onemogočili vsak sklep oblasti, če so mislili, da bi škodoval plebejcem (pri tem so uporabljali izraz v e t o — prepovedujem) in smeli so klicati plebejce na posvetovanja (c o n c i l i a p l e b i s). Na teh posvetovanjih sprejeti sklepi so se imenovali plebisciti.

Zakon dvanajstih plošč. Za veliko pomanjkljivost so imeli plebejci dejstvo, da zakoni niso bili zapisani in da so si patricijski oblastniki običajne pravne norme svojevoljno razlagali. Da bi se to v bodoče ne moglo več dogajati, so tribuni dosegli, da so se zakoni zapisali. V ta namen za l. 450. niso bili izvoljeni ne konzuli ne tribuni, ampak je bila vsa oblast poverjena komisiji desetih mož (d e c e m - v i r i); njej je bilo naročeno, naj zapišejo obstoječe pravo. Ker komisija v enem letu dela ni dovršila, ji je bila oblast podaljšana še za l. 449. Tako je nastal z a k o n d v a - n a j s t i h p l o š č (leges duodecim tabularum), ki je bil v duhu tedanje dobe strog, vendar je postal osnova za ves bodoči rimski zasebnopravni razvoj. Zakon so postavili na trgu (foru) in dolga stoletja je rabil za učno knjigo, iz katere so se mladi Rimljani učili pravnega pojmovanja.

Osvoboditev klientov. Plebejci so se začeli boriti tudi za usodo klientov, ki je bila še slabša od njihove. Patriciji so se končno vdali in jih osvobodili. To se je zgodilo kmalu po zapisu zakona dvanajstih plošč. Na patricije je vplivala potreba po večji vojski, zakaj vojno službo so lahko opravljali samo svobodni državljani. Klienti so bili kmetje in so bivali izven dotedanjih štirih mestnih okrajev. Zato je bila potrebna ureditev novih okrajev. K temu je silil še drug vzrok: po zmagovitih vojnah so redno zaplenjali novo ozemlje in naseljevali na njem svoje ljudi.

Končno je imel Rim p e t i n t r i d e s e t o k r a j e v. Stari štirje okraji so bili mestni, ostali pa kmečki. Osvobo-

ditev klientov je seveda povečala število plebejcev in znatno dvignila njih pomen.

Soudeležba pri zakonodaji in volitvah. Plebejci so tvorili poslej jedro rimske vojske. Takrat se je moral vsak bojevnik oborožiti sam. Od oborožitve je pa bila odvisna bojna sposobnost vojske. Da bi se nihče ne oborožil slabše, kakor mu je dopuščalo premoženje, je bila v zgodnji dobi uvedena razdelitev prebivalstva po premoženju: v viteze in pet razredov.

**Razdelitev
prebivalstva
v viteze in pet
razredov**

Med viteze so prišli veleposestniki, izprva izključno patriciji. Pripadniki ostalih razredov pa so imeli: v prvem razredu po celo kmetijo, v drugem tri četrtine, v tretjem polovico, v četrtem četrtino in v petem osmino kmetije ali primerno premoženje v denarju. Izven razredov so bili tisti, ki so imeli še manj premoženja, ali pa so bili popolnoma siromašni.

Vitezi so bili kónjiki. Pripadniki prvega razreda so služili kot težkooboroženci, iz drugega do petega razreda so bili lahkooboroženci, še ubožnejši so pa služili v vojski samo kot rokodelci in godbeniki.

Vojska

Vsa rimska vojska se je po tej razdelitvi delila na 193 stotnij (centurij); konjikov in težkooborožencev je bilo malo nad polovico.

Največje vojne enote so bile legije. Za kraljev je bila vsega skupaj samo ena, za republike je imel izprva vsak konzul po eno legijo, pozneje se je pa njihovo število pomnožilo. Cela legija je nastopala kot gmota, sestojča iz šestih vrst. Ob bokih so bili konjiki; glavno orožje sta bila meč (gladius) in sulica (hasta).

Pred odhodom v boj in pred vajami se je oboroženo ljudstvo po stotnijah zbiralo na Martovem polju poleg mesta. Tu je glasovalo o vojni in vojaških zadevah, kmalu pa tudi o zakonih in volitvah. Glasovanje se je vršilo po centurijah. Četudi so premožni, vitezi in pripadniki prvega razreda, redno preglasovali ubožnejše, je bil s tem vendar ves narod pripuščen k odločanju o javnih zadevah. Te skupščine so se imenovale centuriatne skupščine ali komicije (comitia centuriata).

**Centuriatne
komicije**

Nekako v dobi samnitskih vojn so pa Rimljani izpremenili organizacijo svoje vojske. Poslej so dajali vojakom

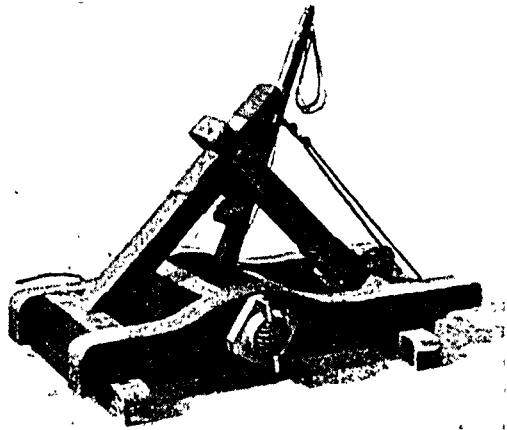
**Reorganizacija
vojske**

plačo, ki je izvirala deloma iz davkov (*tributum*), deloma iz vojnega plena. Razdelitev po premoženju ni bila več potrebna in jo je nadomestila razdelitev po starosti in izurjenosti. Popolnoma siromašni pa so bili iz vojske izključeni.

Legija je štela poslej okrog 5000 mož. V bojnem redu je tvorilo moštvo tri linije (glede na oborožitev): v prvi so bili *hastati*, v drugi *principes* in v tretji *triarii*. Vsaka linija je štela 10 manipulov, ki so imeli v globino po šest vrst. Vsak manipul se je delil v dve centuriji.

V legijah so služili samo rimski državljani. Zavezniki nedržavljanji so se vojaskovali na obeh krilih; tu je bila tudi kónjica. Čete na krilih so bile približno tako močne ko legije same.

**Zavezniški
bojevnik**

Onager,
oblegovalna priprava za metanje kamnov

Ta izprememba v vojni organizaciji je prišla prav plebejcem v njihovi stanovski borbi. Ker stara razdelitev v razrede in centurije ni mogla več služiti za vojsko, je postala nepotrebna tudi za politično glasovanje. Tako so polagoma poleg centuriatnih komicij stopale v veljavo skupščine, sestavljene na osnovi pripadnosti k okrajem (*tribus*). Te skupščine so se imenovale **tributne komicije** (*comitia tributa*). Ker v posameznih okrajih patriciji in bogataši niso imeli večine, je bilo v tributnih komicijah izključeno preglasovanje manj premožnih.

**Tributne
komicije**

Ker so se zbirala in glasovala po tribih tudi *concilia*, ki so jih sklicevali tribuni, je nanje prešel naziv **tributne komicije**. Te plebejske tributne komicije so se sčasoma zlele z navadnimi, tako da je Rim končno imel eno po-

membno skupščino: tributne komicije, čeprav niti centuriatne niti kuriatne komicije niso popolnoma prenehale.

Soudeležba pri uradih. Plebejci so se zgodaj začeli boriti tudi za to, da bi se jim priznala pravica soudeležbe pri najvišjem uradu. Potegovali so se za pripustitev h konzulatu in posredno tudi k senatu. Patriciji so se jim korak za korakom umikali, toda pri vsakem popustu so od najvišje oblasti odcepili kak nov urad ter ga pridržali sebi. Seveda so morali končno popustiti tudi pri novih uradih.

V tej stvari so patriciji prvič nekoliko popustili leta 445. Konzulata sicer niso dali iz rok, ampak so samo privolili v to, da so se namesto konzulov smeli poslej voliti vojaški tribuni (trije do šest) s konzularno oblastjo (tribuni militum consulari potestate), ki so bili lahko tudi plebejci. Toda iz konzularne oblasti so tedaj izločili urad dveh cenzorjev, ki sta precenjevala občane po premoženju in jih dodeljevala razredom, se brigala za državno posest, vodila javna dela in nadzorovala nravno življenje. Ker se je precenjevanje premoženja vršilo vsakih pet let, so se tudi cenzorji volili za to dobo.

Malo prej se je od konzulata odcepil urad dveh kvestorjev za upravljanje državne blagajne.

Plebejci pa niso mirovali. Ko sta l. 367. tribuna Licinij Stolo in Sekstij Lateran zahtevala, da se morajo poslej zopet redno voliti konzuli in da mora eden biti plebejec, so se patriciji vdali, vendar so si odcepili od konzulata dva nova urada. Prvi je bil urad pretorja, ki je vršil civilno sodstvo, drugi pa urad dveh edilov, ki sta skrbela za tržno in cestno policijo in za javne igre.

Pozneje se je uvedel še drugi pretor, ki je razsojal o sporih med Rimljani in tujci ter med tujci samimi.

Toda plebejci se še niso ustavili. Kmalu so si pridobili pristop tudi do ostalih uradov, do kvesture, cenzure, preture in edilitete. Prav tako do senata.

Najdalje so jih patriciji zadrževali od duhovniških uradov, ali l. 300. so si priborili plebejci dostop do kolegijev avgurov in pontifikov in samo nekaj častnih ali dejansko brezpomembnih duhovniških mest je ostalo za vedno pridržanih patricijem.

445

Vojaški tribuni

Dva cenzorja

Dva kvestorja

367

Pretor

Dva edila

Drugi pretor

300

Duhovniški uradi

Pravni in socialni uspehi plebejcev. Plebejci so dosegli tudi nekaj pomembnih pravnih in socialnih uspehov.

Rimski ponos je bil zakon Lex Valeria de provocatione iz l. 300; ta določa, da se rimski državljani, obsojeni na smrt ali na telesno kazen, lahko pritožijo pri centuriatnih komitacijah, vendar samo, če je bila sodba izrečena na mestnem ozemlju, zakaj zunaj mesta so uradi še nadalje ohranili popolno moč.

Lex Valeria
de provocatione.

300

Rimljan

v togli, pod njo nosi tuniko

Že prej je bila dovoljena medsebojna ženitev patricijev in plebejcev in odpravljeno nevoljništvo radi dolgov.

Glede državne zemlje se je vsaj načeloma odločilo, da ima do nje pravico vsak državljani, čeprav se to ni dalo izvesti.

Značaj rimske državne ureditve ob koncu stanovske borbe. Ob koncu stanovske borbe so imeli plebejci enake pravice ko patriciji. Toda dejanska razlika je ostala, samo da se je nekoliko premaknila na plebejsko plat. Vsi javni uradi (s senatom in tribunatom vred) so bili častni, zato

so se mogli zanje potegovati samo bogati, ti pa so bili večinoma patriciji. Plebejci, ki so obogateli, so se svojemu sloju odtujili in se začeli s patriciji šteti za nov, poseben sloj, kot *nobiliteta* (*optimati*). Nobiliteta je bila razmeroma maloštevilna in je skrbno pazila, da se ni kak nepoklican novinec kot *homo novus* vrnil v njene vrste.

**Nobiliteta
(optimati)**

Zlasti velik je bil ugled senata, zakaj njegovi člani so kot bivši uradniki imeli veliko izkušnjo, vrh tega so se radi svoje dosmrtnosti imeli za element stalnosti, vtem ko so uradniki uradovali samo po eno leto in jih je senat po preteku poslovne dobe lahko klical na odgovornost.

Senat

Nasproti uradom in senatu je bila narodna skupščina brez prave veljave. Res je volila in glasovala, ali predlagala ni sama ničesar, to so delali uradniki. Tako politični uspeh plebejcev ni bil posebno velik. Saj niti tribunat ni bil vedno trden, zakaj tudi zanj so se dejansko lahko potegovali samo optimati; vrh tega pa je bilo tribunov več in je bilo navadno vedno mogoče katerega izmed njih pridobiti, da je nasprotoval svojemu tovarišu.

**Narodna
skupščina**

Organizacija rimskih osvojitvev. Vsa rimska državna ureditev je bila hkrati državna in mestna, kajti uradi za mestno in državno upravo so bili isti. Tako je bil Rim hkrati občina in država.

Vendar je državno ozemlje tako zelo preraslo rimski okoliš, da je bila potrebna neka krajevna uprava. Rimljani so jo uredili tako, da so rimsko mestno upravo v malem prenesli na osvojitve; povsod je mestom pripadala okolica, segajoča do okolice drugega mesta, tako da je bila vsaka pokrajina sestavljena iz mestnih okolišev.

Razmerje mest do Rima pa je bilo različno. V najboljšem položaju so bila tista mesta, ki so imela samoupravo (avtonomijo) in katerih prebivalci so imeli politične pravice tudi v Rimu: *civitates cum suffragio*.

**Civitates
cum suffragio**

V podobnem položaju so bile kolonije, le da je v njih pripadalo popolno državljansko pravo samo rimskim kolonistom, ostali meščani so imeli pa kvečjemu avtonomne pravice.

Kolonije

Municipia —
civitates sine
suffragio

Zavezniška
mesta

Nadaljnjo skupino so tvorila mesta, katerih državljani so pač imeli doma avtonomne pravice, v Rimu pa so bili brez političnih pravic. To so bila municipia ali civitates sine suffragio.

Na poslednjem mestu so bila zavezniška mesta (civitates foederatae); njihovi prebivalci (socii) so bili v notranjih zadevah avtonomni, njihovo razmerje do Rima pa je slonelo na posebni pogodbi.

Latinska in grška mesta južne Italije so bila taka zavezniška mesta; med seboj niso smela imeti nikakih zvez, Rimljanom pa so morala v vojni pomagati s četami in ladjami.

Razcvèt republike pod oblastjo senata

Uklonitev Zahoda v drugi punski vojni

Kartažani v Španiji. Izgubo Sicilije, Sardinije in Korzičke so Kartažani zelo težko prenašali. Zato so se odločili, da si jo nadomestijo v Španiji. Na tem polotoku so živeli tedaj Iberi, praprebivalci zahodne Evrope, ki so se na severu pomešali s Kelti v Keltibere.

Kartažani so poslali v Španijo vojskovodjo Hamilkarja Barka. Ta si je podvrgel nekatera iberska plemena, po njegovi junaški smrti pa je prevzel vrhovno poveljstvo njegov zet Hazdrubal. Hazdrubal je ustanovil Novo Kartagino za oporišče ter razširil kartažanske osvojitve do Ebra. Na Španskem so našli Kartažani velike zaklade srebra; ti so jim pomagali, da so si kmalu dobro opomogli. Ker so imeli Rimljani v tistem času opravka s Kelti v severni Italiji in z Iliri, se kartažanskim osvojitvam niso upirali, privolili so celo v dogovor, v katerem je Hazdrubal obljubil, da preko Ebra ne bo posegal, z mestom Saguntom ob Ebru pa so sklenili obrambno zvezo.

Saguntum

Hanibal

Ko je bil Hazdrubal umorjen, je prevzel poveljstvo šestindvajsetletni Hamilkarjev sin Hanibal, zaklet sovražnik Rimljanov. Hanibal je brez pomisleka začel oblegati Sagunt in ga zavzel. Medtem so bili Rimljani za-

ključili bojevanje s Kelti in Iliri pa so zahtevali izročitev Hanibala. Ker so Kartażani zahtevo odbili, so jim Rimljani napovedali vojno.

Hanibalov pohod — druga punska vojna. Hanibal se je odločil, da Rimljane prehititi. Pustil je na Španskem brata **Hazdrubala**, prekoračil Ebro in Pireneje in Rhono. Nato pa je najbrž preko Malega Sv. Bernarda na splošno začudenje dospel še iste jeseni v Gornjo Italijo; tu so Kelti stopali trumoma v njegovo vojsko in nadomestili tako velike izgube, ki jih je prizadel težavni prehod. Takoj nato je Hanibal zavrnil rimski napad pri **Ticinu** in nato še pri **Trebiji** (218).

218

V sledeči pomladi je Hanibal krenil proti jugu ter razbil vojsko konzula **Flaminija** pri **Trazimenskem jezeru** (217). Rim je bil preplašen in **Fabij Maksim** je postal diktator, da bi rešil Rim. Vendar je Hanibal mesto obšel, ker mu je bilo preveč utrjeno, in se je napotil v južno Italijo, da bi si tam pridobil zaveznikov. Diktator mu je sledil, ogibal se je velikim bitkam in Hanibalu škodoval samo s tem, da je nepričakovano napadal njegove oddelke in oviral prehrano vojske. Radi te taktike, ki je Rimu v resnici rešila vojsko, je dobil pridevek **Cunctator** (Obotavljavec).

**Trazimensko
jezero,
217**

Rimljani so se naveličali diktatorjeve taktike in za sledeče leto zopet izvolili dva konzula, **Emilija Pavla** in **Terencija Varona**. Z veliko vojsko osmih legij sta poiskala Hanibala v Apuliji, a v bitki, ki se je vnela pri **Kanah** (216), je Hanibal rimsko vojsko popolnoma premagal s tem, da je obrnil krili v bok rimskim legijam, ki so se bile pognale proti njegovemu središču. **Emilij Pavel** je padel v boju.

**Kane,
216**

Nasledki Hanibalove zmage so se takoj pokazali. Južnoitalska plemena so se pridružila zmagovalcu, vrh tega je stopila na njegovo stran **Kapua**; **Sirakuze** in **Makedonija** so sklenile z njim zvezo. Rim je nesrečo prebolel. Večina italskih plemen mu je ostala zvesta, omejeval se je samo na manjše boje ter polagoma uničeval Hanibalove čete. Pri tem je bil kartażanski vojskovodja prepuščen samemu sebi; iz Španije ni bilo pomoči, ker so Rimljani zapirali pot, vlada rodnega mesta mu pa iz kratkovidnosti

ni hotela pomagati, pa tudi mogla ne, zakaj na morju so bili Rimljani močnejši od sovražnika.

Kapua,
211
Sirakuze,
212

Tako so Rimljani dosegli uspehe, ki so končno privedli v stisko samega Hanibala. Kapuo so prisilili k predaji (211) in zavzeli Sirakuze (212); tu je padel matematik Arhimedes, ki je vodil tehnično stran obrambe. Makedonska vojska pa sploh ni mogla v Italijo, ker so Rimljani naščuvali proti Makedoncem Grke, da so

Arhimedova smrt

Prva makedon-
ska vojna
(215—205)

Metavrus, 207

10 let prelivali kri za rimske koristi (p r v a m a k e d o n - s k a v o j n a : 215—205). Končno se je Hanibalovemu bratu Hazdrubalu posrečilo, da je privedel iz Španije v Italijo svojo vojsko. Toda preden se je mogel združiti z bratom, so ga Rimljani pri Metavru porazili in ubili (207). Španijo, ki je bila zdaj brez obrambe, so zasedli Rimljani, Hanibal pa je z ostankom čet ždel še nepremagan na skrajnem jugu Italije.

Kornelij Scipio

Da bi privedli vojno do odločitve, Rimljani niso napadli njega, ampak so poslali z vojsko v Afriko Kornelija Scipiona; ta je spraval Kartazane v tako stisko,

da so poklicali Hanibala domov. Pri Z a m i sta se pome- rila vélika nasprotnika. Zmagal je Scipio (202), ki mu je pomagal tudi numidijski kralj M a z i n i s a , hud sovraž- nik Kartazanov.

Zama,
202

Premagani Kartazani so morali sprejeti težke pogoje. Prepustili so Rimljanom Španijo, priznali Maziniso za numidijskega kralja, izročili vse bojne slone in vse ladje razen desetih, plačali veliko vojno odškodnino ter se obvezali, da brez dovoljenja Rimljanov ne bodo začeli nobene vojne.

Mirovni
pogoji

Kartagina je bila na tleh, Rimljani so v Španiji ustanovili dve novi provinci. Vsekakor so pa občutili tudi hude posledke vojne, zakaj zemlja je bila strašno opustošena in se z domačimi sredstvi ni več mogla preživljati, tako da je bila posledaj navezana na uvoz.

Osvojitvev Vzhoda

Druga makedonska vojna (200—197). Rimljani so močno zamerili makedonskemu kralju Filipu V., da je bil zaveznik Hanibalov, vrh tega so že s svojimi boji, ki so jih imeli z Iliri, pokazali, da je tudi Balkan stopil v območje njihovega zanimanja. Brez pomena tudi ni bilo navdušenje za grško kulturo, ki se je pojavilo v enem delu rimskih izobražencev.

Prepiri med naslednimi državami Aleksandra Velikega so omogočili Rimljanom vmešavanje. Tako je Filip V. ogrožal P e r g a m o n in R o d o s. Obe državi sta prosili Rimljane pomoči. Ti so priliko izkoristili in napovedali Filipu V. vojno. Poveljstvo so izročili K v i n k c i j u F l a m i n i j u in ta je s svojimi oddelki premagal makedonske falange pri K i n o s k e f a l a h (197).

Kinoskefale,
197

Filip je moral skleniti mir in se odreči nadvladi nad Grki in vsem vojnam. Nato pa je Flaminij pri istmiških tekmah naznanil vriskajočim Grkom svobodo. Slavili so ga kot boga. Ali kmalu so Grki spoznali, da rimsko go- spodstvo ni lahko.

Vojna s Sirijo (192—189). Sirski kralj Antioh III. je hotel obnoviti nekdanjo moč sirske države s tem, da bi spravil pod oblast vso Malo Azijo in tudi evropsko Tra- kijo. Pergamon in Rodos sta zopet prosila Rimljane pomoči.

Magnezija,
190

Antioh je bil pridrl z vojsko na Grško. Toda Rimljani so jo pregnali. Nato pa so poslali v Malo Azijo samega Scipiona Afrikanca in ta je premagal Antioha pri Magneziji (190). Porazeni kralj se je moral odreči vsemu ozemlju zahodno od Tavrusa, Rimljani pa so ga podarili Pergamonu in Rodu.

Dve vzhodni velesili sta bili s tem uničeni. Položaj na vzhodu je postal podoben položaju na zahodu. Hanibal se je dobro zavedal, da sta usoda Zahoda in Vzhoda v medsebojni zvezi. Ko je radi rimske zahteve moral zapustiti rodno mesto, se je odpravil k Antiohu in mu predlagal za borbo proti Rimljanom koalicijo z Makedonijo. Toda Antioh se ni menil za njegove nasvete. Po sirskega porazu je Hanibal pobegnul v Bitinijo; tu se je l. 183. zastrupil, da bi ne prišel Rimljanom v roke. Istega leta je umrl tudi njegov in Antiohov zmagovalec Scipio Afrikanec v prostovoljnem pregnanstvu, kamor je odšel, ker so ga v Rimu iz političnih vzrokov obdolžili poneverbe državnega denarja.

Hanibalova
in Scipionova
smrt

Popolna utrditev rimske svetovne oblasti

Kato

Uničenje Kartagine. Kartagina si je polagoma opomogla in Rimljani so mislili, da bi zopet mogla postati nevarna njihovim koristim. Stari in spoštovani Kato je ob vsaki priliki zatrjeval, da je treba Kartagino uničiti: Ceterum censeo Carthaginem esse delendam.

Priložnost se je kmalu ponudila. Numidijski kralj Mazinisa je stalno napadal kartažansko ozemlje, tako da so Kartažani morali končno seči po orožju. S tem so razdrli dogovor iz l. 201. Da bi potolažili Rimljane, so se jim naposled vdali na milost in nemilost. Toda Rimljani so zahtevali, naj zapuste svoje mesto in se nasele vsaj 80 stadijev (15 km) od obale. To je bilo preveč. Saj bi se bilo trgovsko mesto moralo odreči glavnemu pogoju svojega obstanka. Kartažani so se zato obupno pripravljali na obrambo in se nato tri leta hrabro branili v obleganem mestu. Šele Scipio Emilijan ga je zavzel (146). Zmagovalec ni poznal usmiljenja. Mesto je popolnoma porušil in iz obrežnih delov bivše kartažanske države napravil provinco Afriko, notranjost pa je dobil Mazinisa v plačilo za zvesto zavezništvo. Rim je prevzel tudi trgovsko dediščino Kartagine.

Padec
Kartagine,
146

Boji v Španiji. Medtem so imeli Rimljani hude boje tudi na Španskem. V drugi punski vojni so bili osvojili

samo obrežne pokrajine polotoka, za osvojitve notranjosti pa je bilo treba še trdih bojev z junaškimi domačini. Posebno pogumno so se ustavljali Luzitanci na sedanjem Portugalskem. Šele ko so Rimljani zavratno spravili s sveta njihovega junaškega vodjo Viriata, je bil odpor strt (139). Nenavadno hrabro so se upirali tudi Keltiberi ob gorenjem Ebru. Najtrdneje se je držalo mesto Numancija, ki ga je po sijajni obrambi osvojil Scipio Emilian I. 133.

Tako so bili Rimljani popolni gospodarji Zahoda.

Uničenje Makedonije in Grčije. Tudi Makedonija si je opomogla po velikem porazu pri Kinoskefalah. Za Filipovega naslednika Perzeja je bila država zopet močna. Tudi Grki so bili na njeni strani. Rimljani so se odločili, da stro napredujočo državo in so z Makedonijo začeli vojno. Njihov vojskovodja Emilij Pavel je zmagal pri Pidni (168). Perzej je bil ujet in je moral korakati v zmagovalčevem triumfu.

Makedonijo je zadela trda usoda. Rimljani so jo razdelili v štiri republike, ki niso smele imeti med seboj nič skupnega. Nič manj bridka ni bila usoda Grkov. Na tisoče resničnih ali domnevnih makedonskih pristašev so Rimljani odpeljali v ujetništvo, še več pa so jih prodali v

Polibios

Polibios

suženjstvo. Med ujetniki, odpeljanimi v Rim, je bil tudi sloveči zgodovinar Polibios. Celo Rimljanom vedno prijateljski Rodos je bil hudo kaznovan, ker je hotel posredovati. Rimljani so mu vzeli azijsko posest in ustanovili na otoku Delu svobodno pristanišče, ki je škodovalo rodski trgovini.

Tudi Ilirijo, ki je bila prava makedonska zaveznica, je doletela nesreča: Rimljani so jo razdelili v tri med seboj popolnoma ločene republike.

148 Toda rimska objestnost je povzročila v Makedoniji in
146 Grčiji upor, a so ga Rimljani potlačili v Makedoniji l. 148.,
na Grškem l. 146. Dušo grškega odpora, Korint, so raz-
dejali.

Makedonijo so Rimljani spremenili v svojo
provincio in združili z njo tudi Grčijo.

133 Utrditev v Mali Aziji. Kmalu nato so se Rimljani zasi-
drali tudi v Mali Aziji. Pergamski kralj Atalos III. jim je
l. 133. volil svojo državo; iz nje so si Rimljani naredili
provincio Azijo.

Notranji preobrat kot nasledek svetovne oblasti

Popolna osvojitve Zahoda in Vzhoda, ki je dala Rimu svetovno oblast, je bila veliko delo in je zahtevala mnogo politične uvidenosti. Te pa ni moglo imeti ljudstvo, ki je odločalo v komicijah, pač pa jo je imel senat: njegovi člani niso bili samo osebno izkušeni možje, ampak so izhajali tudi iz rodbin, ki so se že od nekdanj batile z visoko politiko. Tako je pravo komicij postalo v stvarnem političnem dogajanju manj pomembno, glavne odločitve so pripadale senatu.

Vojška in mornarica. Narod pa je za svetovno oblast krvavel. Pogosto je bilo treba zbrati vse narodne sile, da se je odbila nevarnost in dosegel uspeh. Tako se je pri Kanah borilo na rimski strani 80.000 mož. Vrh tega so čete ostale leta in leta pod orožjem, često v daljnih deželah. Vojna obveznost je bila še vedno splošna in pehota je tvorila glavno moč rimskih legij. Konjiki Rimljani niso bili posebni, zato so v njihovi konjici služili zavezniki.

Toda tudi italški zavezniki se niso bolje izkazali, tako da so Rimljani zelo zgodaj sprejemali tujce v konjiške oddelke. Ker so vojaki služili dolgo, je bila rimska vojska dobro izurjena.

Brodovju pa Rimljani niti v bojih za svetovno oblast niso posvečali posebne pozornosti. Kadar so ga potrebovali, so si ga zgradili, potem so ga zopet zanemarili. Glavni boji so se namreč vedno vršili na kopnem, čeprav so se vodile vojne tudi za gospodstvo nad Sredozemskim morjem. Toda nebrižnost za ladjevje je napravljala pot po morju nevarno, zakaj pomorsko roparstvo se je silno razpaslo in mu morska policija ni mogla do živega.

Pač pa so Rimljani mnogo storili za gibljivost vojske na kopnem, velike ceste so bile v prvi vrsti vojne ceste.

Uprava provinc. Prva punska vojna je prinesla Rimljanom prvi dve provinci, Sicilijo in Sardinijo s Korziko. Pozneje so se jima pridružile še druge: obe Španiji, Afrika, Makedonija z Grčijo in Azija.

Province so bile toliko oddaljene od Rima, da jih stari rimski uradi niso mogli neposredno upravljati. Zato so vsako leto volili poleg rimskega pretorja in pretorja za tujce še več drugih pretorjev, da so odhajali v province ter jih upravljali. Za pomočnike so imeli kvestorje.

Krajevna uprava pa je bila tudi v provincah samo mestna.

Upravniki provinc so bili samostojni gospodje, tem večji, ker so razmere zahtevale, da so jim včasih službeno dobo podaljšali. Imeli so mnogo priložnosti za izkoriščanje provincialov. Da bi se to ne dogajalo, je bilo l. 149. ustanovljeno posebno sodišče, *de repetundis*; na žalost so bili njegovi člani sami senatorji in ti so svojim tovarišem v provincialni upravi radi spregledovali prestopke.

De repetundis,
149

Trgovina in podjetništvo. Stara rimska država je bila v prvi vrsti poljedelska in je bilo trgovine v njej malo. Saj so Rimljani šele v IV. stoletju začeli uporabljati kovani denar iz bakra. Srebrni denar so pa uvedli šele v III. stol. Enota je bil *denarius* (v vrednosti predvojnega dinarja); delil se je na štiri srebrne *sestercije* in na deset (kasneje 16) bakrenih *asov*.

Denar

Z ustvaritvijo svetovne oblasti se je začel stekati v Rim denar. Prinašali so ga senatorski provincialni urad-

niki. Toda province so izkoriščali tudi razni podjetniki, ki so pripadali denarnemu plemstvu. V njih so bili rudniki, gozdovi itd.; vendar jih država ni izkoriščala sama, ampak jih je dajala za velike vsote v najem družbam bogatih mož (societates publicanorum). Isto je delala z davki in carinami. Ti možje so bili večidel viteškega stanu (equites), zakaj uradniška nobiliteta se neposredno ni smela baviti z denarnimi posli.

Rim je zdaj lahko postal važno središče trgovine, ki je mnogo več uvažala nego izvažala, kajti treba je bilo žita, sužnjev in gizdavnih izdelkov, Italija pa je imela za izvoz samo olje in vino. Z živahno trgovino se je razvilo tudi denarništvo.

Kmetijstvo. Kmetijstvo pa je imelo silno škodo. Hannibalova vojna je Italijo tako opustošila, da se škoda ni dala popraviti. Vrh tega so morali tedaj in pozneje kmetje zapuščati posestva za dolgo dobo in, ko so se vračali domov, niso imeli sredstev, da bi obnavljali gospodarstvo. Rajši so zemljo prodajali optimatskim veleposestnikom; ti so jo brez posebnih stroškov obdelovali s sužnji ter se konkurenci z uvoženim žitom odtegovali s tem, da so gojili oljko in vinsko trto, izpreminjali zemljo v pašnike in z maloštevilnim osebjem pasli živino.

Tudi država je pospeševala veleposestva s tem, da je državno zemljo za skromno nagrado dajala optimatom, kajti siromaki niso imeli sredstev, da bi jo bili obdelovali. Okrog leta 200. je sicer Licinijev zakon prepovedal, da bi imel kdo več ko 500 oralov državne zemlje, a tega zakona se ni nihče držal.

Proletariat. Kmetje, ki so izgubili zemljo, so se naseljevali v Rimu in tvorili proletariat. Volilno pravo v komicijah so pa imeli in so redno glasovali za tistega, ki jim je storil za to največjo uslugo. V mestu so se jim pridružili mnogi osvobojenci, bivši sužnji, imenovani libertini.

Pohelenjenje Rima

Grčija je z nezmagljivo silo vplivala na Rimljane. Pod grškim vplivom je Rim polagoma dobival značaj sodobnih grških mest in v domovih se je začelo naseljevati razkošje.

Zlasti močan pa je bil grški vpliv na kulturno življenje. Grški duh je sploh premagal rimskega.

Tako so Rimljani svoje bogove vzporedili z grškimi bogovi. Jupiter je postal enak Zevsu, Minerva Ateni, Neptun Pozejdonu itd. Hkrati pa so v Rimu prevzemali razne tajne orientalske kulte in misterije.

Z vso dušo so rimski izobraženci sprejemali grško filozofijo, da jim je nadomeščala izgubljačo se vero. Rimljanom je najbolj prijal nauk grških stoikov, ki je poudarjal človeško skupnost in s tem nekako upravičeval rimsko svetovno oblast.

Po grškem vzoru se je med Rimljani razvila tudi literatura. Najprej je vzevelà rimska komedija. Ustvarila sta jo Plavt in Terencij. Enij je po Homerjevem vzoru v svojem delu Annales opeval rimsko zgodovino. Porcij Kato, nasprotnik grških običajev, je napisal prvo zgodovino v latinskem jeziku in objavil tudi nekaj senatskih govorov; velja za utemeljitelja latinske proze.

Tudi vzgoja je že začela dobivati grškega duha; premožnejši ljudje so jo prepuščali izobraženim grškim sužnjem ali pa plačanim govornikom ali retorjem.

Početki rimske
literature

Začetki razpadanja

V tej dobi so se pojavile v rimskem življenju klice razpadanja. Na eni strani je bilo veliko bogastvo, ki se je družilo z zapravljanjem in nemoralnostjo, na drugi strani pa je naraščal proletariat, ki ni imel ničesar. V bodočnosti je moralo priti do borbe, tem hujše, ker so se oglašali za svoje pravice tudi Italiki; saj niso imeli deleža ne na rimski državni upravi ne na državnih posestvih.

Razpad republike

Reformni poizkusi bratov Grakhov

Med Rimljani je bilo več mož, ki so spoznali, da je republika zaradi nezdravih socialnih in političnih razmer v veliki nevarnosti. A vedeli niso, kako bi ji pomagali,

in tudi moči niso imeli za to. Šele brata Grakha, sinova plemenite Kornelije, hčere Scipiona Afrikanca, sta imela toliko poguma, da sta se lotila potrebnih reform. Opirala sta se na pravice ljudskih tribunov, deloma sta se pa oklenila tudi nezakonitosti.

**Tiberij
Sempronij
Grakh,
133**

Starejši izmed bratov, Tiberij Sempronij Grakh, je bil ljudski tribun l. 133. Želeč preskrbeti proletariatu zemljo, je na osnovi Licinijevega zakona stavil komicijam predlog, da noben državljan ne sme sam imeti več ko 500 oralov državne zemlje, za vsaka dva sinova je sme imeti še po 250 oralov, ali v celoti ne več ko tisoč oralov. Kar ima kdo več, naj vrne in iz vrnjenih zemljišč naj se oblikujejo posestva po 30 oralov in podele ubogim občanom za majhno letno odškodnino v dedno in neprodajno last.

Ljudstvo je Grakhov predlog z veseljem pozdravilo, optimati pa so bili silno razburjeni. Pridobili so na svojo stran tribuna Oktavija in ta je proti predlogu svojega tovariša vložil veto. Tedaj je Grakh šel do skrajnosti. Na nezakonit način je odstavil Oktavija, češ da je ravnal proti koristim ljudstva, in je pomagal svojemu predlogu do zmage. Ustanovila se je komisija treh članov, ki naj bi zakon izvedla.

Delo komisije

Delo komisije pa je bilo zelo težko. Često se ni dalo določiti, katera zemljišča so bila zasebna last optimatskih veleposestnikov in katera državna, mnoga so bila že večkrat prodana in tudi senat je delal različne zapreke. Da bi delo ne prenehalo, se je Grakh potegoval za tribunat tudi za leto 132. Toda pri volitvah so optimati napadli njega in njegove tovariše ter ga ubili. Zaporedna dvoletna izvolitev za tribuna po tedanjem zakonu ni bila dovoljena. Agrarni zakon ni bil preklican, vendar so komisijo kmalu razpustili in agrarna reforma je ostala brez večjega uspeha.

**Neuspeh
starejšega
Grakha**

Mlajši Gaj Sempronij Grakh je postal tribun l. 123. in v sledečem letu mu je bil tribunat podaljšan. On je reformno delo svojega brata poglobil in razširil.

Gaj Sempronij Grakh je najprej hotel streti moč senata. V ta namen se je poslužil viteškega sloja. Senatskemu stanu je namreč odvzel sodišče, ki je raz-

**Gaj Sempronij
Grakh,
123/122**

sojalo po porotnikih o krivicah, storjenih v provincah, ter ga izročil vitezom, vrh tega jim je pa prepustil v izkoriščanje provinco Azijo. S tem je hotel ustvariti trajno nasprotje med vitezi in optimati in oslabiti moč uradniškega plemstva.

Nadalje je odredil, naj se siromašnemu ljudstvu v Rimu brezplačno deli žito. Obnovil je tudi bratov zakon o agrarni reformi. Poleg tega je povzročil zakon, naj se ustanavljajo kolonije rimskih državljanov tudi zunaj Italije; to je bilo takrat nekaj novega.

Gaj Sempronij Grakh pa je mislil tudi na Italike in stavil predlog, naj bi dobili rimsko državljanstvo. Toda narod je bil kratkoviden in mu ni sledil. Tudi za tribuna ga tretjič ni več volil. Grakh je šel nato v Afriko, da bi vodil dela pri ustanavljanju kolonije Junonije na mestu nekdanje Kartagine. Med njegovo odsotnostjo je senat začel strastno in nepošteno gonjo proti njemu, hoteč odpraviti vse njegove reforme. Da bi jih rešil, se je Grakh vrnil domov in je svoje pristaše pripravljal na odpor. Toda med nemiri, ki so se razvili, so optimati s svojimi ljudmi pobili mnogo njegovih zvestih, on sam pa je pobegnil in se dal po sužnju ubiti (121).

Neuspeh
mlajšega
Grakha

Vse reforme so bile zdaj odpravljene. Vendar je delovanje obeh Grakhov imelo te posledice, da so se težnje naroda organizirale v ljudski (popularni) stranki, ki se je borila z nasprotniki, s senatsko stranko, za socialne pravice. Boji, ki so se razvili, so bili srditi. Odločitev so končno prinesli vojaški poveljniki, ne da bi bili sicer rešili vprašanje popolnoma v blagor države.

Ljudska stranka

Marij, njegovi boji z zunanji sovražniki in njegova vloga v notranji politiki

Tudi po ustvaritvi svetovne oblasti je imela republika boje v daljnih deželah, vendar se niso več vodili s tisto energijo ko poprej, dokler je o njih odločal senat.

Vojna z Jugurto (111—105). V Numidiji je sin rimskega zaveznika Mazinise, Micipsa, prepustil prestol svo-

jima sinovoma in pa nečaku Jugurta, nadarjenemu in drznemu možu. Jugurta je ubil oba bratranca in se sam polastil vse države. Nato je prišel v Rim in si z denarjem dosegel oprostitev. Toda vedel se je tako izzivalno, da mu je senat moral napovedati vojno. Pošiljal pa je nadenj nezmožne poveljnike in vojne ni bilo konec. Končno so komicije izvolile za konzula Marija, človeka preprostega rodu in odličnega vojskovodjo, ter mu proti teda-

Pompej

njemu običaju same poverile poveljstvo v vojni z Jugurto. Marij je odšel v Afriko in Jugurto kmalu užugal: pri tem mu je odlično pomagal njegov kvestor Sula.

Vojna s Cimbri in Tevtoni. Marija je čakala nova naloga. Da bi jo mogel izvršiti, je bil večkrat zaporedoma izvoljen za konzula. Državi so pretili germanski Cimbri in Tevtoni. Cimbri so zapustili svojo domovino ob Severnem morju in v alpskem Noriku porazili rimsko konzularno voj-

113

sko (113). Nato pa so se napotili proti zahodu, se združili s Tevtoni ter več let plenili po Galiji in Španiji. Končno so se nevarno približali Italiji. Tedaj je dobil poveljstvo proti njim Marij. Z veliko spretnostjo je premagal najprej Tevtone pri mestu, imenovanem Aquae Sextiae (sed. Aix en Provence), v sledečem letu (101) pa še Cimbri pri Vercehah v severni Italiji. S tem je Marij rešil Italijo velike nevarnosti.

102,
101

Preobrazba vojske. Marij je izvojeval svoje uspehe z vojsko, ki ji je dal sam novo podlago. Kmetijskega stanu,

ki je nekdam dajal jedro vojske, v Italiji skoraj ni bilo več in Marij je začel v vojsko sprejemati siromake brez premoženja; ti so kot najemniki dobivali plačo ter ostajali trajno v vojski. Narodna vojska se je tako spremenila v p o k l i c n o. Taka vojska je lahko postala orožje v rokah svojega poveljnika tudi po končani vojni. Marij je uvedel novo razdelitev legije. Poslej se je delila v 6 k o h o r t, vsaka teh pa je imela 3 (pomnožene) m a n i p u l e.

Notranji nemiri leta 100. Zmagovitega Marija so v Rimu silno slavili. Zdaj je imel priliko, da postane resnični vodja države. Toda manjkala mu je politična spretnost. Med senatsko in ljudsko stranko, ki ga je bila spravila na površje, ni mogel najti pravega ravnotežja. Dve vodji ljudske stranke, tribun S a t u r n i n in pretor G l a v c i a, sta s silo dosegla, da je skupščina sprejela nekaj zakonov v duhu Grakovih reform. Senat se je upiral njihovi izvedbi. Oba vodja sta zato šla do skrajnosti in sta povečala nasilnosti. To je zmerne elemente odvrnilo od njiju. Tudi Marija. Senat mu je naročil, naj nemire zatre. Marij je kot konzul in vojak poslušal. S tem si je pa zapravil ugled.

Vojna z zavezniki (91—88). Medtem je vrelo tudi med italjskimi zavezniki, ker so morali nositi vsa državna bremena, ne da bi bili imeli državljanske pravice. Ko so izprevideli, da jih ne dobe, so se uprli in ustanovili posebno vlado. Vnela se je srdita vojna, naposled pa so zmagali Rimljani. Vendar so bili uvidevni in so vsem i t a l s k i m z a v e z n i k o m p o d e l i l i d r ž a v l j a n s k e p r a v i c e; njihova mesta so postala civitates cum suffragio.

V tej vojni je nastopil tudi Marij, ni pa pokazal nekdanje spretnosti in je izgubil sloves prvega rimskega vojskovodje.

Izvrševanje državljanskih pravic je bilo seveda za zaveznike težko. Saj je bilo v ta namen treba hoditi v Rim. Nekateri Italiki so se pa trajno naselili v Rimu in dali republiki tudi nekaj senatorjev.

Socialnega vprašanja podelitev državljanstva zaveznikom ni rešila, pač pa je pospešila tvorjenje e n o t n e g a n a r o d a iz raznih italjskih plemen.

Prva vojna z Mitridatom (88—85). Na grškem vzhodu so poznali notranjo slabost rimske države. Vedel je zanjo

**Tvorjenje
edinstvenega
naroda**

tudi pontski kralj *Mitridates*, vladar ene izmed še svobodnih nasledstvenih držav Aleksandra Velikega. *Mitridates* je bil izobražen mož in vladar in je svojo oblast razširil na Krim, kjer je bila grška *bosporska država*. Želeč razširiti oblast tudi v Mali Aziji, je l. 88. zasedel provinco Azijo; grško prebivalstvo ga je pozdravilo kot rešitelja ter z veseljem izvršilo njegov ukaz, naj pomori vse rimsko prebivalstvo. Nato je *Mitridates* prišel celo v Grčijo.

88

**Pokolj
v Mali Aziji**

Senat pa je poslal proti njemu svojega pristaša in odločnega vojskovodjo *Sulo*; ta ga je vrgel iz Grčije in prisilil, da je v *Dardanu* sklenil mir (85). V tem miru se je *Mitridates* odpovedal vsem osvojitvam, plačal je veliko vojno oškodnino ter odstopil del brodovja.

**Mir
v Dardanu,
85**

Prva državljanska vojna (88—82). Vprašanje, kdo naj dobi vrhovno poveljstvo v vojni proti *Mitridatu*, je v Rimu privedlo do strašnega spora. Senat je določil za to mesto *Sulo*, narod pa je v komicijah izvolil za vrhovnega poveljnika *Marija*. Toda *Sula* je postopal okretno, udaril je z vojsko po popularih in jih pobijal. *Marij* se je rešil z begom. *Sula* pa je šel nad *Mitridata*.

Kornelij Cina

Ko je *Sula* zapustil Italijo, se je ljudska stranka zopet dvignila. Konzul *Kornelij Cina* se je združil z *Marijevimi* pristaši. *Marij* sam se je vrnil v Rim. Oba moža sta se strašno maščevala nad nasprotniki in dosegla, da je bil *Sula* razglašen za sovražnika domovine. Toda oba vodja sta kmalu drug za drugim umrla.

Sulov povratek

Po zmagi nad *Mitridatom* se je vrnil *Sula* v Italijo. Vojska mu je bila zelo vdana. Nasprotniki so vedeli, kaj jih čaka, zato so se pripravili na ogorčen odpor. Pridružili so se jim tudi *Samničani* in *Etruščani*. Toda *Sula* in njegovi vojskovodje, med katerimi je bil tudi *Pompej*, so porazili vojsko za vojsko; strli so tudi odpor *Etruščanov* in *Samničanov* ter jih skoraj popolnoma uničili. V Rimu se je vršilo pobijanje sistematično. Po *Sulovem* naročilu so napravili seznam oseb, ki jih je bilo treba pobiti. Te sezname (*proskripcijske spiske*) so javno nabili. Tako je izgubilo življenje okrog 2000 oseb, večinoma vitezov. Med njimi so bili tudi taki, ki se poprej niso prav nič izpostavljali. Toda imeli so premoženje in to je bilo

Proskripcije

zaplenjeno. Na zaplenjenih posestvih je bilo širom Italije naseljenih okrog 150.000 dosluženih vojakov ali veteranov. Tedaj je bil zaključen proces romanizacije.

Romanizacija

Tako je bil Sula l. 82. neoporečen gospodar države. Senat ga je imenoval za diktatorja za neomejeno dobo in mu poveril nalogo, da izpremeni ustavo (dictator rei publicae constituendae). Sula je to delo temeljito opravil: ljudstvu in vitezom je vzel vso oblast in jo izročil senatu.

82

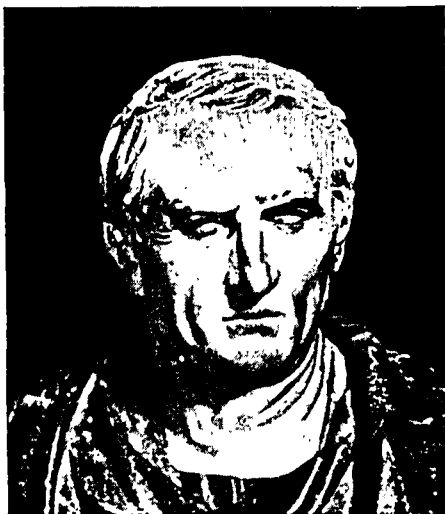
Sula — diktator

Uvedel je sledeče izpremembe:

1. tribuni niso več smeli predlagati zakonov;

2. kdor je bil kdaj tribun, se ni mogel več potegovati za kak drug urad;

3. ljudstvo je smelo glasovati samo o zakonskih predlogih, ki jih je senat že odobril;

Cicero

4. senat je povečal na 600 članov in določil, da se je poslej dopolnjeval sam;

5. senatu je bilo vrnjeno porotništvo pri sodišču za varstvo province;

6. konzuli so izgubili vojaško poveljstvo; prvo leto so vršili civilno pravo, drugo leto so pa kot prokonzuli upravljali province; enako je bilo s pretorji: prvo leto so bili v Rimu sodniki, drugo leto so bili zaposleni tako kakor konzuli. V provincah so seveda vršili i civilno i sodno oblast.

Ko je Sula izvršil svoje delo, je prostovoljno odložil diktaturo (79); šel je na svoje posestvo in v naslednjem letu umrl.

79

Oslabitev senatske oblasti:

Pompej, Kras, Cezar

Pompej. Ko je Sula umrl, so se populari začeli upirati. Upore je potlačil Pompej, ta je zdaj postal najmočnejši mož v državi.

**Vojna
s Sertorijem**

Kot tak je imel vrhovno poveljstvo v nekaterih vojnah.

(77—72)

Najprej je v Španiji strl odpor Marijevca Sertorija, pogumnega moža, ki se je celih 6 let ustavljal Pompejevim četam (77—72).

**Vojna
s sužnji (73—71)**

Nato je Pompej dokončal vojno s sužnji, ki so se l. 73. pod vodstvom Tračana Spartaka uprli ter se junaško branili. Kljub temu jih je bogati Kras nekolikokrat premagal, odlično zmago nad njimi pa si je priboril Pompej, ko se je vrnil iz Španije (71).

**Pompejev in
Krasov konzulat**

Po tej zmagi sta Pompej in Kras zahtevala konzulat. Ker se je senat upiral, sta si pridobila populare in si ga izsilila.

V zahvalo sta v dveh točkah ublažila Sulove zakone: tribunatu sta vrnila prejšnjo oblast, porotništvo pri sodišču za varstvo provinc pa porazdelila med senatorje, viteze in premožne meščane.

**67
Vojna
z razbojniki**

Leta 67. je bila Pompeju poverjena naloga, naj morje očisti nevarnih razbojnikov, ki so imeli zatočišča v skalnatih obalah Kilikije in Krete. Pompej je v treh mesecih delo temeljito opravil.

**Pompejevi
uspehi
v Aziji**

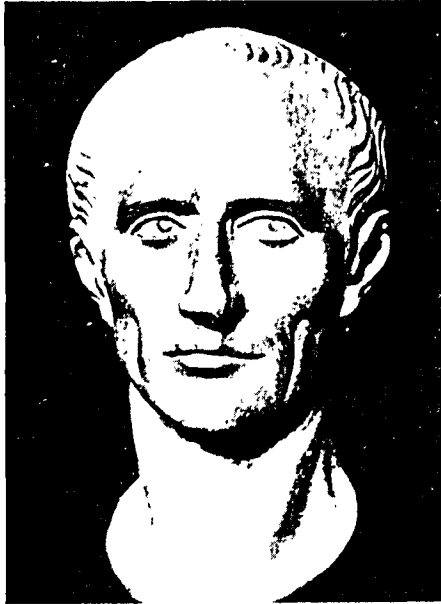
Nato je l. 67. odšel v Azijo nad Mitridata. Začel je vojno Mitridates, ker ni hotel dovoliti, da bi postala Bitinija rimska, kakor je bil določil v svojem testamentu njen poslednji kralj. Na rimski strani je vodil čete senatski vojvoda Lukul. Imel je lepe uspehe; a čete so se mu uprle. Tedaj je prišel na njegovo mesto Pompej in Mitridata pogнал na Krim.

Po uspehu v Pontu se je Pompej napotil v Sirijo ter jo kot provinco pridružil rimski državi. Nato je podredil Rimu še Palestino, ki se je bila sto let poprej pod vodstvom Makabejcev rešila sirskega gospostva, in se vrnil domov (61).

Medtem ko je bil Pompej v Prednji Aziji, so bili v Rimu nemirni dnevi. L. 63. je obubožani optimat Katalina zasnoval zaroto, hoteč se polastiti oblasti. Odkril jo je Cicero, eden izmed tedanjih konzulov. Katalina je pobegnil in sledečega leta padel v boju.

Katllina,
63

Prvi triumvirat. Ko se je Pompej vrnil, je proti pričakovanju razpustil svojo vojsko in šele potem zahteval, naj senat potrdi njegove ukrepe na vzhodu in naj da njegovim veteranom zemlje. Senat tega ni hotel napraviti. Tedaj se je Pompej skrivaj dogovoril s Krasom in Cezarjem in sklenil z njima tako zvani prvi triumvirat. Proti vsem trem je bil senat brez moči. Cezar, ki je po dogovoru postal konzul, je ustregel Pompejevim zahtevam.

Julij Cezar

Po konzulatnem letu je Cezar prevzel upravo Galije in Ilirika za pet let. Smel je imeti pod orožjem štiri legije in je osvojil Rimu vso Galijo.

Najprej je zavrnil germanske Svebe, ki so vpadali vanjo. Nato je potlačil vsa keltska plemena ter z dvema pohodoma prek Rena in prek Rokavskega preliva tako preplašil Germane, da so dali mir. Toda med premaganimi Kelti je začelo vreti in mir je nastal šele, ko je Cezar v Aleziji strl odpor keltskega vodje, Vercingetoriksa (52).

Vercingetoriks,
52

Medtem je senat v Rimu rovaril in trije možje so morali l. 56. javno obnoviti triumvirat; pri tem so si odredili interesne sfere na meji države. Cezar je šel nazaj v Galijo, Pompej je dobil v upravo Španijo, toda

Obnovitev
triumvirata

Kare,
53

Spor
med Cezarjem
in Pompejem
ter senatom

Rubikon,
49

hotel je ostati v Rimu in je poslal v Španijo svojega legata, Kras je pa odšel v Sirijo; tu je pri Karah padel v boju s Parti (53).

Po Krasovi smrti sta ostala Pompej in Cezar sama. Pompej se je v Rimu prikupil senatu in se odtujil Cezarju. Oba moža sta hrepenela po prvem mestu v državi. Senat je šel na roke Pompeju. Zahteval je od Cezarja, naj Galijo zapusti in naj se vrne v Rim kot zasebnik. Tam bi ga bili obtožili nepravilnosti in uničili. Toda Cezar ni poslušal. Izrekel je besede: *Jacta est alea* in prekoračil z vojsko Rubikon, obmejno reko med Italijo in severno-italsko Galijo. Nova državljanska vojna se je začela (49).

Druga državljanska vojna

Pompej je bil popolnoma presenečen. S svojimi prijatelji je naglo zapustil Italijo in se odpravil v Grčijo, da bi sile Vzhoda uporabil za boj proti Cezarju. V kratkem času je Cezar napravil v Rimu red in si priboril pokorščino v vsej zahodni polovici države. Pozimi l. 49./48. se je prepeljal preko morja, da bi se spoprijel s Pompejem. Pri Dirahiju je napadel njegovo utrjeno taborišče. Toda

bil je zavržen in je krenil z vojsko proti vzhodu. Pompej mu je iz neprevidnosti sledil in je bil pri Farzalu v Tesaliji popolnoma poražen (48). Pobegnil je v Egipt, tu pa ga je faraon dal umoriti, ko je stopil na kopno.

Cezar je svojemu nasprotniku sledil v Egipt. Védel se je kot gospodar in zahteval od prebivalstva velike vsote. Nastal je

Kleopatra

upor in Cezar ga je le s težavo potlačil. Med bojem je požar skoraj popolnoma uničil slovečo aleksandrijsko knjižnico. Nato je Cezar izročil vlado Kleopatři in njenemu mlademu bratu ter pohitel v Azijo. Farnakes, sin Mitridatov, se je vrnil iz Bospora v Pontos, kjer je obnovil oblast svojega rodu. Cezar ga je z lahkoto premagal in poročal v Rim: *Veni, vidi, vici!* (47).

**Kleopatra
Farnakes,
47**

Medtem so si nasprotniki opomogli na zahodu. Ko se je Cezar vrnil z vzhoda, jih je porazil pri Tapsu v Afriki (46) in pri Mundi v Španiji (45). Ušel mu pa je Sekst Pompej, sin njegovega velikega nasprotnika.

**Tapsus, 46,
Munda,
45**

Cezarjeva monarhija

Ko je Cezar porazil svojega nasprotnika, je bila vsa oblast trdno v njegovih rokah. Da ne bi veljal za uzurpatorja, je predložil svoje odredbe komicijam, da so jih potrdile. Nato mu je bila v republikanski obliki podeljena trajna oblast: najprej so ga izvolili za diktatorja na leto dni, potem na deset let in končno za celo življenje (dictator perpetuus); za celo življenje so mu poverili tudi tribunsko in cenzorsko oblast. Najvišji izraz njegovih moči je bil naslov imperator, ki ga je dobil dedno.

Diktator

Imperator

V kratki dobi svojega vladanja je posegel Cezar globoko v državni ustroj. Zmanjšal je ugled in moč senata, ki ga je pomnožil na 900 članov, za nove člane pa je določil svoje pristaše; med njimi so bili tudi sinovi osvobojencev, nekdanji vojaki in Neitaliki.

Senat

Zelo je Cezar skrbel za ubožne sloje. V Rimu je brezplačno razdeljevanje žita sicer omejil na najsiromašnejše, zato pa je po vsej državi ustanavljal kolonije za svoje doslužene vojake in za siromake. Imel je tudi v načrtu velika dela, n. pr. osušenje Pontinskega močvirja, vendar jih ni mogel več izvršiti. Rim je okrasil z novimi stavbami.

Socialna skrb

Dobrodejna je bila njegova skrb za province; kazala se je zlasti v tem, da je zmanjšal davke in jih pobiral neposredno, brez zakupnikov. To je koristilo celotnemu

Province

- Aureus** gospodarstvu. Uvedel je tudi zlati denar, aureus, ki je veljal za vso državo.
- Cezar je uredil rimski koledar po egipčanskem vzoru in začel izdajati državni časopis.
- Najvišji Cezarjev politični cilj je bila ustanovitev absolutistične monarhije po orientsem vzorcu.
- Cezarjeva smrt** To stremljenje mu je prineslo smrt. V senatu je proti njemu nastala zarota, katere se je udeležilo kakih 60 republikanskih zanesenjakov. Vodji zarotnikov sta bila **Junij Brut in Kasij**. Dne 15. marca 44. so zarotniki umorili Cezarja v senatu pri seji, ko bi se bilo moralo sklepati o kraljevskem vprašanju in o bojnem pohodu proti Partom, s katerim je hotel Cezar maščevati Krasov poraz.
- 15. marec 44**

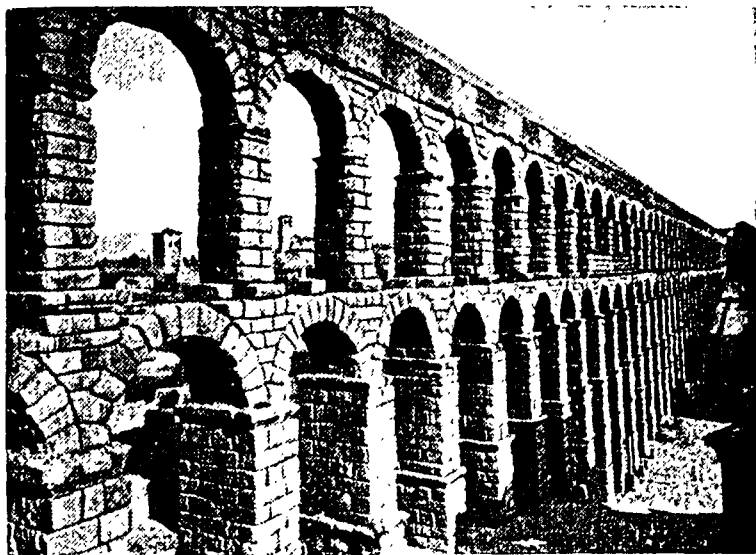
Borba za Cezarjevo nasledstvo

- Po Cezarjevi smrti je nastala zmešnjava. Zarotniki so na foru stopili pred ljudstvo ter mu javili, da je tiran mrtev. Toda ljudstvo njihovega dejanja ni odobravalo. Senatu je bil umor po volji, zato morilcev ni kaznoval. Ni si pa upal odpraviti Cezarjevih odredb, zakaj bal se je Cezarjevega sokonzula **Marka Antonija**, ki mu je konjiški poveljnik **Lepid** pripeljal v podporo oddelek veteranov. Antonij je imel pred ljudstvom pogrebni govor ter povedal, kaj vse je Cezar v testamentu zapustil ljudstvu. S tem je povzročil tako razburjenje, da so zarotniki zapustili Rim. Antonij je hotel postati Cezarjev naslednik. To pa je preprečilo dejstvo, da je prišel v Rim vnuk Cezarjeve sestre **Gaj Julij Cezar Oktavian**, ki je bil v imperatorjevem testamentu določen za glavnega dediča. Oktavian se je ljudstvu prikupil s tem, da mu je takoj iz svojega izplačal v Cezarjevem testamentu določeno vsoto. Denarne zapuščine Cezarjeve namreč ni mogel takoj prevzeti; pridrževal jo je Antonij, ker jo je rabil za vzdrževanje veteranov. Veliko nasprotje med obema možema je bilo v prid senatu. Spravil je na svojo stran Oktaviana in ga hkrati z obema konzuloma poslal proti **Modeni**, kamor je šel Antonij, da bi udaril na enega izmed zarotnikov. Senatna vojska je zmagala, toda
- M. Antonij Lepid**
- Oktavian**
- Oktavian in senat**
- Modena**

oba konzula sta v boju padla in ostal je Oktavian sam. Sedaj je senat mislil, da Oktaviana ne potrebuje več, in mu je odvzel poveljstvo. Poleg tega je pa zarotnikoma Juniju Brutu in Kasiju dal pooblastilo za Vzhod.

To početje je zbližalo Antonija in Oktaviana, posredoval pa je Lepid. Vsi trije so l. 43. sklenili drugi triumvirat in narod jim je poveril vladno poobla-

**Drugi
triumvirat, 43**

Vodovod pri Segoviji v Španiji

stilo za pet let. Da bi si pridobili potrebnih sredstev, so triumvirji začeli hudo preganjati svoje nasprotnike; med žrtvami je bil tudi Cicero.

Antonij in Oktavian sta nato šla na Vzhod in pri Filipih v Makedoniji premagala Bruta in Kasija (42). Zarotnika sta se po porazu sama usmrtila. Tako so triumvirji postali gospodarji vse države, čeprav jim je bilo treba premagati še mnogo težkoč. Izredne težave so nastale, ko je bilo treba najti prostora za naselitev 170.000 veteranov. Triumvirji so si državo razdelili tako, da je dobil Antonij Vzhod, Oktavian Zahod in Lepid Afriko, končno jim je bilo poverilo podaljšano še za pet let.

**Filipi,
42**

Spor med
Oktavianom
in Antonijem

Toda med triumviri je nastala nesloga. Najprej je vzel Oktavian Afriko Lepidu, nato pa je prišlo do spora med Oktavianom in Antonijem. Vtem ko je Oktavian na Zahodu skrbel za koristi države, se je Antonij naselil pri Kleopatri v Aleksandriji, jo napravil za »kraljico kraljev« in njenim otrokom podeljeval rimske province. Razburjenje proti Antoniju je bilo v Rimu veliko. Senat je podelil Oktavianu polno moč za vojno proti Antoniju.

Akcij,
31

Odločilna bitka je bila pri A k c i j u na epirski obali. Zmagal je Oktavianov vojskovodja Vipsanij Agripa (31). Antonijeva kopna vojska se je vdala, ladjevje pa je bilo večinoma uničeno. Kleopatra in Antonij sta še pred odločitvijo pobegnila v Egipt. Oktavian jima je sledil in, ko je Antonij videl, da mu ni rešitve, se je nabodel na meč, Kleopatra pa se je zastrupila. V Egiptu si je Oktavian nagrabil veliko bogastva in razglasil zemljo za svojo osebno last.

Kot edini gospodar države se je Oktavian leta 29. vrnil v Rim.

Rimsko življenje v dobi razpadanja

Razpad, ki se je pričel s pridobitvijo svetovnega gospostva, se je v dobi notranjih bojov nadaljeval še z večjo naglico. Maloštevilne senatorske in viteške rodbine so bogatele in zapravljale, proletariata pa je bilo čimdalje več. Naselitve posameznih vojskovodij niso mogle niti površno odpraviti zlo.

Panem
et circenses
Amfiteater

Množica v Rimu je brezplačno dobivala žito ter se zabavala pri dirkah v cirkusu in v gledališču, kjer so se igrale komedije in preproste ljudske igre. Možje, ki so potrebovali naklonjenost prebivalstva, so posegali globoko v žep, da so mu postregli (panem et circenses). Polagoma pa so predstave v amfiteatru postale najljubša zabava rimskih meščanov. Na sredi okroglega obzidanega prostora z dvigajočimi se sedeži je bila arena; tu so se sužnji gladiatorji borili med seboj in z divjimi zvermi.

Književnost. Rimska književnost je bila tudi nadalje pod grškim vplivom. Toda razburkano domače življenje je

silno poglobilo pesniško doživljanje. Dramatika je sicer oslabela, zato pa se je razvila pomembna lirika. Glavni pesniki so bili: satirik *Lucilij*, didaktik *Lukrecij* in čisti lirik *Katúl*.

Znanost. Burna doba je budila smisel za pojmovanje preteklosti in rodila znamenita zgodovinska dela. Največjo veljavo imajo *Salustova Zgodovina Jugurtinske vojne* in *Cezarjevi Zapiski o galski in o državljanski vojni*.

Zgodovina

Drugih znanosti Rimljani v znatnejšem obsegu še niso gojili.

Filozofija. Filozofska izobrazba je pri Rimljanih postala znamenje višje kulture. Učili so se pri Grkih. Kdor je le mogel, je šel v Atene, kjer je še v stari slavi živelo filozofsko mišljenje. V glavnem sta obstajali še obe filozofski struji, epikureizem in stoicizem. Največji grški filozof in učenjak tedanjih dni je bil *Pozejdónios* z Roda. Med Rimljani pa je grške filozofske misli najlepše izražal *Cicero*.

Govorništvo. Javno življenje je v tej dobi zahtevalo pri Rimljanih dobrih govornikov. Tudi te stroke so se Rimljani učili pri Grkih, in sicer večinoma na *Rodu*, kjer je bila sloveča govorniška šola. Oba brata *Grakha* sta bila imenitna govornika. Največjo govorniško slavo pa si je pridobil *Cicero*, ki je izprva nastopal pri sodišču, kasneje pa v politiki. Njegovi govori sodijo zaradi dovršene jezikovne oblike med odlična dela rimske književnosti.

Cicero — govornik

Vera. Stari rimski bogovi so bili že mrtvi. Zato se je nadaljevalo sprejemanje orientskih verskih nazorov, ki so se odlikovali po *mistik*i. Izobraženci so našli nadomestilo za vero v filozofiji.

Rimsko cesarstvo: principat

Avgust in njegova doba

Z *Oktavianovo* zmago nad *Antonijem* je bil končan dolgi razvoj, ki se je pričel z bratoma *Grakhoma*. Oblast je bila končno v rokah enega samega moža in ta jo je tako uredil in utrdil, da je še nekaj stoletij premagovala velike notranje težave in uspešno odbijala zunanje napade.

Avgust

Oktavian je imel pred očmi Cezarjevo usodo in je bil zato silno previden. Gledal je na to, da je združil v svoji roki oblast, ne da bi bil porušil zunanji republikanski red.

Principat. Po povratku z Vzhoda je Oktavian odložil izredno oblast, ki jo je imel med vojno z Antonijem. Zato pa je prejel od senata in ljudstva kopico rednih oblasti: vojaško ali imperatorsko oblast v vsej državi, tribunsko oblast, ki mu je dajala vpliv na zakonodajo, prokonzularno oblast, ki je obsegala nadzorstvo nad

provincami; poleg tega je dobil še naslov **Augustus** (Vzvišeni) ter ga začel uporabljati kot svoje osebno ime.

Senat

*Senatu je Avgust pustil znatno oblast. Imel je pravico, sodelovati pri zakonodaji in sodstvu, upravljal je tako zvane mirne province, v katerih ni bila potrebna redna vojska, razpolagal je z državno blagajno, imenovano *aerarium*, in koval bakreni denar. Toda Avgust je senat nekolikokrat prečistil, tako da mu ni nikdar kljuboval, vrh tega mu je bil predsednik. Za svoje potrebe si je Avgust ustanovil posebno blagajno, *fiscus*, in sam koval zlati in srebrni denar. Bil je tudi poslednja instanca v sodstvu.*

Komicije

Komicijam je Avgust še pustil volitev republikanskih uradnikov, oblast teh uradnikov je bila majhna, njihove funkcije so sčasoma postale gola formalnost. Za izvrševanje vladarskih poslov si je Avgust ustvaril posebno uradništvo, prav tako je začel izdajati tudi zakone.

Avgust tudi ni maral kraljevskega naslova, imenoval se je samo **princeps**, t. j. prvi v senatu in med narodom.

Vojska in uprava države. Avgust je dal rimski državi prvo stalno vojsko. Štela je 25 legij rednih čet, tem je pridružil še pomožne čete (*auxilarii*), tako da je skupno

Stalna vojska

število znašalo 300.000 mož. V legijah so služili rimski državljani, provinciali so ob sprejemu dobili državljanstvo. Službena doba je trajala 20 let. V pomožnih četah so pa vojaki služili 25 let in ob odpustu dobili rimsko državljanstvo. Vojska je bila razmeščena samo ob mejah in je bila za velikansko državo, ki je štela nad 50 milijonov prebivalcev, razmeroma majhna; pri tem je bilo posebno neugodno še to, da v zaledju ni imela nikake rezerve.

Princeps je dal državi dobro *mornarico*, ki je vzdrževala na morju red in preganjala razbojnice, oporišči je imela v Mizenu in Raveni.

Za osebno varstvo si je princeps uredil devet *gardnih kohort* (*cohortes praetoriae*) po 1000 mož pod poveljstvom dveh *gardnih prefektov* (*praefecti praetorio*). Garda je bila razmeščena v Rimu in okolici.

Uprava Italije in mirnih provinc je bila v rokah *senata*, po vplivu, ki ga je imel princeps na senat, se je čutila tudi v njih njegova beseda. Ostale provinc pa je upravljal princeps neposredno po svojih uradnikih iz vrst viteškega stanu. Samo načelniki provinc in poveljniki legij so bili senatorskega rodu.

Posebno stališče je zavzemal Egipt; temu je bil Avgust kralj. Ta naslov si je pridržal, da bi ga prebivalstvo imelo za naslednika Ptolomejcev. Egipt je bil za državo velike važnosti, saj jo je zalagal z žitom in polnil vladarjevo blaginjo. V splošnem je Avgust skrbel za blaginjo provincialov. Olajšal jim je davke in omejil pobiranje po zakupnikih.

Zunanja politika. Avgust je vodil po večni miroljubno politiko, skrbel pa je za to, da je ohranil dostojanstvo

Livija

Uprava provinc

Pretorijanci

države in njeni varnosti v prid izvedel obširne mejne korekture.

Na vzhodu še vedno ni bila izbrisana sramota Krasovega poraza. Avgust je spretno izrabil neslogo v partski vladarski rodbini in na miren način dobil nazaj ujetnike in bojni plen; poleg tega je podpiral Armenijo, ki je imela vlogo vmesne države.

Glede evropskega severa je bila Avgustova skrb, da bi ob Donavi in Renu-Labi ustvaril zanesljive državne meje. V ta namen se je mnogo vojskoval. Že l. 29. so se

Dogovor
s Partii
Armenija

Meja ob Donavi
in Renu-Labi

začeli zelo dolgotrajni boji za osvojitvev ozemlja med Balkanom in doleno Donavo, poznejše province Mezije. Proti zahodu je sledila osvojitve Panonije; izvršil jo je Avgustov pastorek Tiberij med leti 12—9. Medtem sta bila Tiberij in njegov starejši brat Druz osvojila tudi alpski pokrajini Norikum in Recijo (16—14.)

Mezija je imela domače prebivalstvo traškega rodu, gospodarji Norika in Recije pa so bili Kelti. Ti so okrog l. 500. spodrinili Ilire, da so bili poslej omejeni le na Dalmacijo, obalno in notranjo.

Mnogo težji so bili boji v porenski pokrajini. Tu so imeli Rimljani opravka z raznimi germanskimi plemeni. Med leti 12.—9. je vodil boje Druzus in uspešno predril do Labe. Toda padel je s konja in se ubil. Za njim je prevzel poveljstvo Tiberij; tudi ta je došel do Labe, nato pa je hotel udariti na *Markomane*, ki so bili izgnali iz Češke keltske Boje in ustanovili tu močno državo. Z uničenjem te države bi bil Tiberij izravnal koleno med Donavo in Labo. A med pripravami za vojno se je vnel med Iliri in Panonci strahovit upor in Tiberij je potreboval tri leta, da ga je zadušil (6—9 po Kr.).

Markomani

Medtem so doživeli Rimljani na germanskih tleh strašen poraz. Njihovega poveljnika Vara je nekje v Tevtoburškemu lesu napadel *Arminij*, kralj Heruščanov, in ga popolnoma uničil (9). Avgust je obžaloval nesrečo legij, opustil ofenzivo in se odločil za mejo ob Renu.

Tevtoburški les

Kultura v Avgustovi dobi. Avgustova močna osebnost je tudi kulturi tedanje dobe vtisnila pečat. To se vidi na vseh področjih.

Hoteč dati državi trdnejše temelje, je izdal več odlokov ter skušal omejiti zapravljenost, oporoke in padanje rojstev. Vendar ti ukrepi niso rodili uspeha, celo v vladarjevi rodbini ne. Istemu namenu so služile njegove verske reforme.

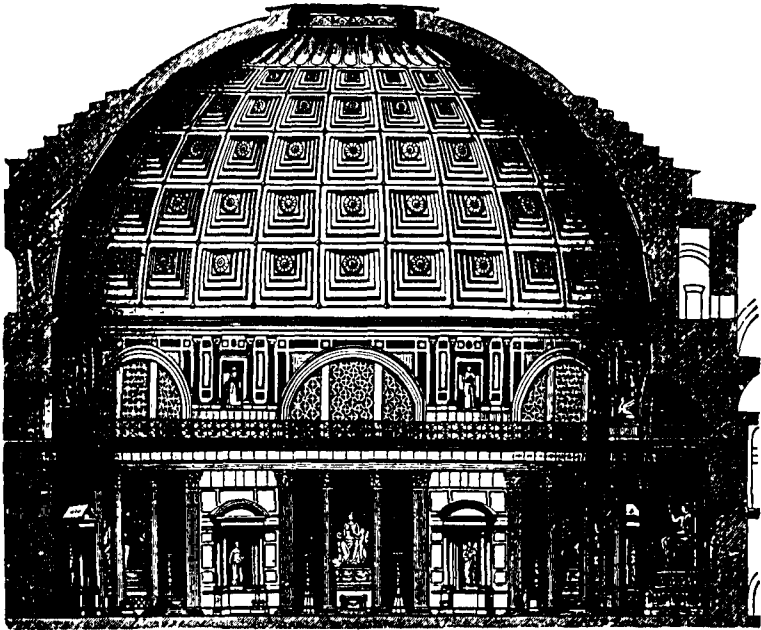
**Nravnost
in vera**

Avgust je obnovil nekaj starih verskih družb in popravil več starih svetišč; poleg tega je uvedel nekaj novih kultov v zvezi z novo dinastijo in novo državo. Češčenja svoje osebe v Rimu in Italiji ni dopuščal, v provincah pa so mu smeli izkazovati božjo čast v zvezi z boginjo Rima; na vzhodu je bil cesarski kult popolnoma udomačen. Za Avgustovih naslednikov se je pa razširil po vsej državi in postal simbol državnega edinstva in zvestobe do države.

Književnost

Kakor za Perikleja tako je tudi v Avgustovi dobi literatura silno vzcvetela. Prijal ji je notranji mir, ki je zavladal po stoletnih bojih in dvigala jo je zavest moči, ki jo je tedaj dosegla rimska država. Sicer je bila literatura še vedno pod grškim vplivom, v piscih pa je bilo toliko stvarilnih sil, da so ustvarjali dela neminljive vrednosti. Poleg Avgusta samega je podpiral pisatelje zlasti **Mecenas**.

Mecenas

Panteon,
prerez

Izmed pesnikov je *Vergilij Maro* poleg pastirskih pesmi (*Bucolica*) in pesmi o kmetijstvu (*Georgica*) spesnil po Homerjevem vzorcu ep *Eneido*; njen glavni junak, Eneja, dela zvezo med Rimom in Vzhodom. *Horacij Flak* se je odlikoval s svojimi satirami, odami in epistolami, *Ovidij Nazo* je v *Metamorfozah* spretno obravnaval motive iz grške mitologije, vrh tega je pisal ljubezenske pesmi, v *pregnanstvu ob Črnem morju* pa žalostinke in epistole. *Propercij* in *Tibul* sta utemeljila rimsko elegijo. Avgust je bil posebno naklonjen zgodovini. Njegov varovanec *Livij* je napisal obsežno rimsko zgodovino, sijajno po obliki, toda malo kritično.

Najznamenitejši grški pisatelj Avgustove dobe je bil geograf *Strabo*; njegovo veliko delo vsebuje vse, kar je tedanji svet vedel o zemlji.

Marcelovo gledališče

Prav tako se je kazal sijaj Avgustove vlade v likovni umetnosti. Že Sula in Cezar sta okrasila Rim z nekaterimi kamnitimi stavbami, toda šele o Avgustu se upravičeno trdi, da je »opečno« mesto spremenil v »marmornato«. Vojskovodja in zet A g r i p a je pri tem pridno pomagal.

Likovna
umetnost

Arhitektura je za Avgusta že popolnoma rimska in se odlikuje po mogočnosti in originalnih obokih; uporablja pa korintski steber v malo spremenjeni obliki (rimski steber). Rim je dobil mnogo javnih stavb: cesarsko palačo na Palatinu, Marcelovo gledališče, več term ali kopališč, vodovod. Najimpozantnejša stavba je P a n t e o n, Jupitru, Martu in Veneri posvečeno svetišče, z veliko kupolo.

Strokovno delo o arhitekturi je napisal Vitruvij Polio.

Jezus Kristus

Notranje pa je bila rimska država že popolnoma razklana. Niti stara, po Avgustu obnovljena vera niti mistični orientski verski nazori niti grški filozofski nauki ji niso mogli dati popolno pomirjenje. V tem duhovno kritičnem času se je med Judi rodil **Jezus Kristus**; oznanjal je veselo vest (evangelij) ljubezni, ki naj veže med seboj vse ljudi, ne samo Jude.

Notranji razvoj principata

**Avgustova
rodbina**

Julijsko-klavdijska dinastija. Avgust v svoji rodbini ni imel sreče. Moških potomcev sploh ni imel in tako je bilo nasledstvo namenjeno možema njegove hčere Julije, **Marcelu**, po njegovi smrti pa **Agripi**. Pa tudi Agripa je umrl in naslednik je postal Avgustov pastorek **Druz**, sin njegove tretje žene **Livije** iz prvega zakona s **Klavdijem Neronom**. Po Druzovi smrti je pripadlo nasledstvo Druzovemu bratu **Tiberiju**. Tako je bila utemeljena julijsko-klavdijska dinastija.

**Tiberij
(14—37)**

Tiberij (14—37) se je za Avgusta odlikoval kot izvrsten vojskovodja, kot princeps je pa prav dobro upravljal province. Vendar velja v zgodovini za tirana. Čeprav je čuval nad pravicami senata, je zaradi mrkega značaja imel mnogo nasprotnikov. Proti njim je Tiberij često kruto nastopal. To se je posebno poostrilo, ko si je neznačajni gardni prefekt **Sejan** pridobil nad cesarjem neomejen vpliv. Sejan je zbudil v cesarju nezaupanje celo do članov lastne rodbine, hoteč si preko njihovih trupel pripraviti pot na prestol. Ko je Tiberij to izpregledal, ga je dal usmrtiti, a nezaupanje do ljudi mu je ostalo. Poslednja leta svojega življenja je prebil v samoti, na otoku **Kapriju**.

**Kaligula
(37—41)**

Tiberijev naslednik je bil njegov mladi pranečak **Gaj**, znan po svojem pridevku **Kaligula (37—41)**. Ta vladar je bil lahkomiseln, zapravljljiv, svojevoljen in okrut. Po štiriletnem vladanju so se mu uprli pretorijanci in ga ubili.

**Klavdij
(41—54)**

Pretorijanci so posadili na prestol njegovega strica **Klavdija (41—54)**. Klavdij je bil sicer dobre narave, vendar premalo samostojen in je prišel pod vpliv osvobo-

jencev svoje okolice in svojih dveh lahkomiselnih žen, *Mesaline* in za njo *Agripine*. Ko se je hotel otresti *Agripininega* vpliva, ga je dala umoriti in princeps je postal *Klavdij Nero*, njen sin iz prvega zakona.

Klavdij Nero (54—68) je bil izprva pod vplivom filozofa *Seneka* in gardnega prefekta *Afranija Bura* ter je dobro vladal. Toda kmalu je zmagala njegova

Klavdij Nero

slaba narava; postal je silno nezaupljiv in je strašno divjal. Celo *Seneka* je moral umreti, po vladarjevem ukazu se je usmrtil sam; tudi *Neronova* mati pa žena sta bili med žrtvami. *Nero* si je zapravljal ugled tudi s tem, da je kot igralec nastopal v cirkusu in gledališču. Ko je leta 64. strašen požar uničil velik del *Rima*, je prebivalstvo imelo za krivca *Nerona* samega, češ da je zažgal mesto iz objestnosti.

Nero

Da bi odvrnil od sebe ljudsko nevoljo, je *Nero* obdolžil požiga kristjane, ki so bili tedaj v *Rimu* še maloštevilna občina, sestojeca iz pripadnikov siromašnih slojev. Močno jih je preganjal. Po starem izročilu sta bila med žrtvami tudi apostola *Peter* in *Pavel*.

**Preganjanje
kristjanov**

Po velikem požaru je *Nero* obnavljal mesto po določenem načrtu. Ker je potreboval v ta namen mnogo denarja, je provincam nalagal težke davke. Končno so se mu uprle legije v provincah, pridružili so se jim še pretorijanci in cesar se je usmrtil.

Zdaj je nastala v državi strašna zmeda. Bilo je hkrati več cesarjev, zakaj vojni oddelki posameznih pokrajin so

razglašali za vladarje svoje poveljnike. V vojni, ki se je med njimi vnela, je zmagal Vespazijan, poveljnik sirskih legij.

**Flavij
Vespazijan**
(69—79)

Flavijska dinastija. **Flavij Vespazijan** (60—79) je utemeljitelj flavijske dinastije. Bil je dober vladar. Uvedel je v državi red in okrasil Rim z mogočnimi stavbami.

Tit
(79—81)

Vespazijanov sin in naslednik **Tit** (79—81) je slovel po dobroti, vladal pa je prekratko dobo, da bi se bil mogel njegov dobrodejni vpliv občutiti. Za njegove vlade je **Vezuvij** zasul tri mesta, Pompeje, Herkulanium in Stabije (79); odkopavati so jih začeli sredi 18. stoletja.

Vezuv, 79

Drugi Vespazijanov sin, **Domicijan** (81—96), je bil zopet okrutnejš, briga se je samo za upravo province.

Domicijan
(81—96)

Cesarji — adoptiranci. Po Domicijanovi nasilni smrti so zarotniki posadili na prestol **Nerva**, starega, dobrodušnega senatorja, ta pa je posinovil priljubljenega vojskovodjo Trajana, Španca rimskega porekla.

Nerva
(96—98)

Trajan
(98—117)

Trajan (98—117) začenja vrsto cesarjev adoptirancev. Njegova vlada je imela vojaško-osvojevalni značaj, pa tudi upravi in sijajnim stavbam je posvečal Trajan pozornost.

Hadrijan
(117—138)

Trajan je adoptiral Hadrijana, ki je bil tudi Španec. **Hadrijan** (117—138) je bil pravo nasprotje svojega predhodnika. Osvojevalno politiko je puščal v nemar

Vespazijan

in še zmanjšal vojsko, sprejemal pa vanjo razmeroma veliko barbarov. Zato pa se je vsega posvetil organizaciji države.

*Hadrijan je silno ljubil grško kulturo; v vsej državi je uveljavljal orientalsko-grški nazor o božjem dostojanstvu vladarjevem in s tem okrepil absolutizem. Iz uprave je popolnoma spodrinil senatorje ter jo poveril pravniško izobraženim vitezom. Uradnikom je dajal določeno plačo, davke je v splošnem pobiral neposredno, brez zakupnikov. *Salvij Julian*, največji jurist tedanje dobe, je sestavil *edictum perpetuum*, ki je služilo za osnovo vsem poznejšim zakonikom. Hadrijan je tudi močno pospeševal stavbno umetnost.*

Hadrijan je posinovil **Antonina Pija** (138—161), modrega moža, ki je vladal v velikem miru.

Antonin Pij
(138—161)

Toda že Antoninov posinovljeneц in naslednik **Mark Avrelij** (161—180) je moral prijeti za meč ter ob Evfratu in Donavi braniti državne meje, čeprav kot filozof vojskovanju ni bil naklonjen.

Mark Avrelj
(161—180)

Marka Avrelija sin in naslednik **Komod** (180—192) je bil pa okrutnejš in zapravljivec in so ga naposled pretorijanci umorili.

Komod
(180—192)

Njegova smrt je pahnila državo v veliko zmedo.

Afriška dinastija. V notranjih bojih, ki so se vneli med legijami, je zmagal Afrikanec **Septimij Sevêr** (193 do 211); ta je razpustil pretorijance in si uredil novo telesno stražo, v kateri so služili vojaki, izbrani iz vseh legij. Tako je Italija izgubila vsako prednost v vojski.

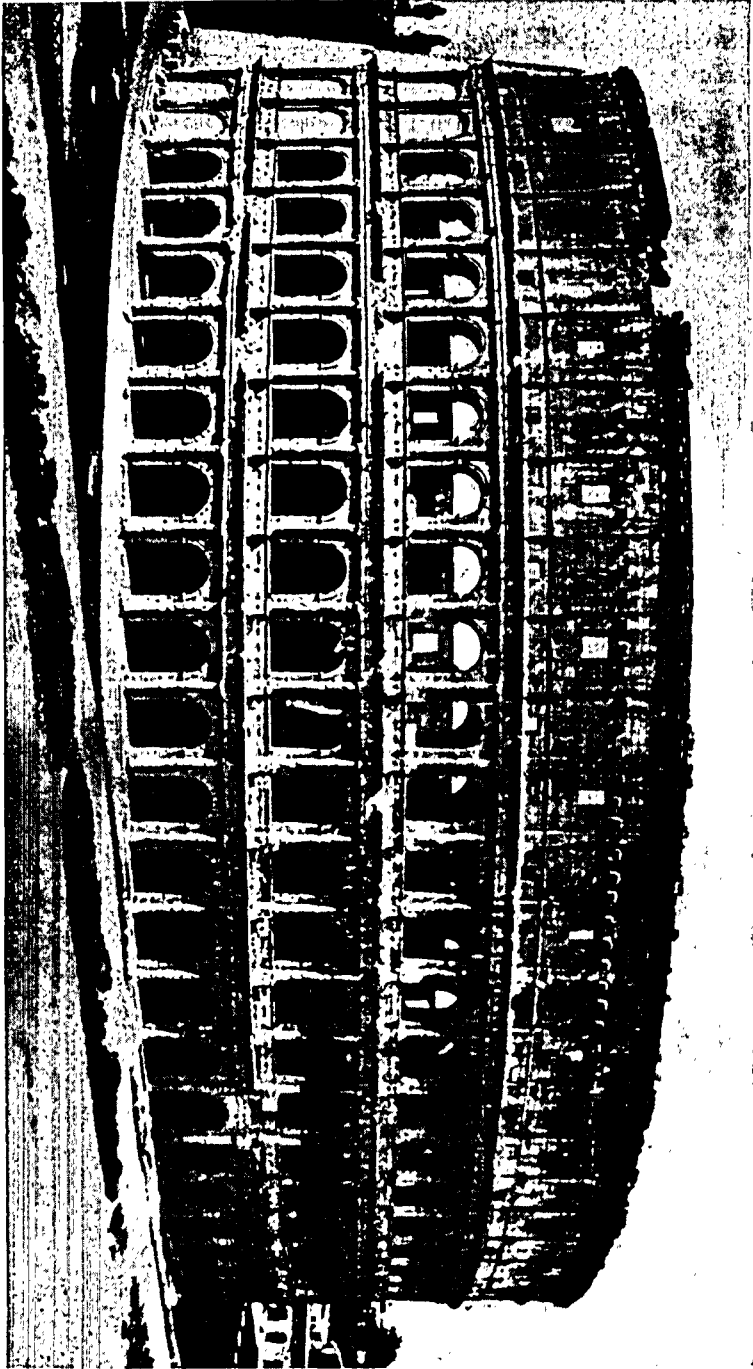
Septimij Sevêr
(193—211)

Septimijev sin **Karakala** (211—217) je končno podelil vsem svobodnim prebivalcem države rimsko državljansko pravo; s tem so bile odstranjene vse razlike. Septimijev sorodnik **Aleksander Sevêr** (222—235) je po Avgustovem zgledu skušal obnoviti ugled senata in je vladal dobro s pomočjo učenih juristov.

Karakala
(211—217)

Aleksander Sevêr
(222—235)

Vojaški cesarji. Po smrti cesarja Aleksandra Sevêra je nastopila doba izrazitih vojaških cesarjev, ki so se za notranjih bojev hitro menjavali. Da so bile težave še večje, so na mejo s povečano silo pritisnili sovražniki. Najbolj znani vojaški cesarji so bili: **Decij** (249—251), **Galién** (260—268), **Klavdij** (268—270) in **Avrelijan** (270 do 275).

Kolosej

Zunanja politika principata

Zunanja politika principata se je v splošnem razvijala na osnovah, ki ji jih je dal Avgust. Ren, Donava in Evfrat so bili stalna meja in razmeroma šibka vojska je bila sposobna večidel samo za obrambo.

Včasih je seveda rimska vojska udarila tudi preko teh meja, a samo zato, da bi jih utrdila in zavarovala. Nekateri

Tit

cesarji so mejam posevečali posebno pozornost.

Tako je cesar Klavdij osebno šel preko morja in osvojil južni del Britanije, kjer je prebivalo domače keltsko prebivalstvo. Zato si je pridobil naslov Britanika. Klavdij je vrh tega osvojil v Afriki Mavretanijo in na Balkanu Trakijo (dotlej vazalno državo).

Celo Nero se je brigal za državne meje. Najbolj mu je bila pri srcu misel, da bi

si osvojil Armenijo. To pa se mu ni posrečilo, zakaj armensko državo so krepko podprli Parti, gospodarji Perzije.

Cesar Vespazijan je imel mnogo opravka v Palestini. Židje, ki so jim vladali Makabejci, so prišli pod rimsko oblast za Pompeja. Po Cezarjevi smrti je stopil na čelo Palestine neki rod, ki mu je pripadal tudi Herod. Po Herodovi smrti je Avgust pustil njegovim sinovom samo severni del Palestine, v južnem delu z Jeruzalemom pa je uvedel neposredno rimsko upravo. V dobi Kristovega križanja je bil tu upravitelj Poncij Pilat.

Britanija

Mavretanija,
Trakija

Armenija

Palestina

Jeruzalem,
70

Judje rimske oblasti niso radi prenašali, zakaj mrzili so cesarski kult in pričakovali Mesijo. Rimljani pa tudi niso blago ravnali z njimi. Zato so se leta 66. uprli. V severnih krajih je strl odpor vojskovodja Vespazijan. Ko je Vespazijan postal cesar, je prevzel poveljstvo njegov sin Tit in zavzel Jeruzalem (70). Mesto se je junaško branilo.

Trajan

Med obleganjem je zgorelo tudi sijajno svetišče. Na tisoče Židov so Rimljani odvedli v sužnost.

Vespazijan, Tit in njegov brat Domicijan so se borili v Britaniji, posrečilo se jim je, da so pomaknili mejo proti severu do črte Clyde-Forth.

Važna je bila Domicijanova sprememba meje v Germaniji. Tu je osvojil ves svet, ki leži med izlivom Mena in med donavskim kolenom pri Regensburgu. S tem je odpravil nevarni trikotnik, v ka-

terem so se dotlej lahko zbirala germanska plemena za napad. Velik nasip (limes), ki so ga pozneje utrdili z gradovi (kasteli), je čuval nad tem novim delom državne meje.

Domicijan pa ni imel sreče ob dolnji Donavi. Tu so na ozemlju današnje Rumunije živeli Daki, narod traškega rodu. Njihov kralj Dekébal je osnoval močno državo. S svojimi četami je napadal rimsko mejo ob Donavi in Domicijan je bil nasproti njemu v težavnem položaju.

Daki

Trajanov steber,
na vrhu je zdaj kip sv. Petra. V podstavku je bil v zlati žari shranjen
Trajanov pepel.

Uspešno je proti Dekebalu nastopil Domicijanov naslednik Trajan. V dveh bojnih pohodih je Dekebalovo državo uničil (106) in na osvojenih tleh osnoval provinco Dakijo, važno zaradi velikega rudnega bogastva.

Ob Evfratu

Trajan se je bojeval tudi ob Evfratu. Z uspehom je napadel Parte in pomaknil mejo do Tigrida in Perzijskega zaliva.

Miroljubni Hadrijan se je zopet umaknil na Evfrat in ta je bil poslej trajna meja proti vzhodu.

Hadrijan je moral nastopiti tudi proti Judom, ki so se mu uprli, ko je na mestu Jeruzalema hotel zgraditi kolonijo Aelia Capitolina. Upornike je vodil Bar Kohba (132—135). Rimljani so upor zatrli in prelili mnogo krvi.

Bar Kohba

Cesar Mark Avrelij je pa že moral odvrniti od države grozečo zunanjo nevarnost. Za Renom in Donavo so se namreč začeli kopičiti temni oblaki. Manjša germanška plemena so se združevala v večje skupine in silila preko meje; ob gornjem Renu so se zbirali Alemeni, ob srednjem Franki, ob dolnjem Frizi, bolj v notranjosti pa Sasi, Langobardi in Vandali. Severno od srednje Donave so na Češkem in Moravskem bili Markomani in Kvadi nevarni sosedje, nad dolenko Donavo pa Gotje.

Germani

Za Marka Avrelija so Markomani in Kvadi prekoračili Donavo in pridrli do Ogleja (Akvileje). Cesar, ki je bil tedaj zaposlen ob Evfratu, je prihitel, jih zavrnil in hotel prekoračiti Donavo, da bi jih napadel v njihovi domovini. Preden pa je mogel načrt izvesti, je umrl v Vindoboni (na Dunaju, l. 180.).

180

Marka Avrelija sin Komod je dovolil sovražniku ugoden mir.

Gotje so bili še nevarnejši sosedje in so za vojaških cesarjev vdirali v Dakijo in preko Donave v Mezijo. Cesar Decij je padel v boju z njimi (251). Cesar Avrelijan je pa izprevidel, da pred njimi ne more braniti Dakijo; zato jim jo je prepustil (275), tako da je bila poslej meja zopet na dolenji Donavi.

**Opustitev
provincije**

**Dakije,
275**

V isti dobi se je izvršila važna izpremema tudi ob Evfratu. L. 226. je Perzijec Ardašir iz rodu Sasanidov porazil tuje Parte in ustanovil narodno perzijsko državo, ki je večkrat silno ogrožala vzhodne rimske meje.

Država in gospodarstvo

Rimska država je obsegala ves zahodni svet. V njenem okrilju se je razvijalo živahno gospodarstvo; na vzhodu sta prevladovali industrija in obrt, na zahodu pa je bilo kmetijstvo močnejše.

Toda kmetijstvo je imelo nezdravo podlago. Že za republike započeto razvijanje veleposestev se je nadaljevalo; v Italiji, Galiji in Afriki je sloj malih posestnikov popolnoma izginil. Največji veleposestniki so bili cesarji. Toda odkar so se končale velike vojne, je primanjkovalo sužnjev in veleposestniki so dajali zemljo v zakup. Pri tem so si izgovarjali del pridelkov. Zakupniki (coloni) so na splošno živeli zelo slabo.

Z naraščanjem veleposesti je padalo število kmetijskega prebivalstva; večkrat ga je kosila tudi kuga. Sploh so pojemala tudi rojstva; podpore, ki so jih določali cesarji za vzgojo siromašnih svobodnih otrok, niso nič koristile.

Odkar je prenehalo osvojevanje novih pokrajin, je usahnil tudi izredni vir, ki je dajal vedno novih dohodkov. Zato je bila državna blagajna čisto v stiski. Pomagati si je morala z davki. Toda državljani so jih težko in neredno plačevali. Da bi se temu

Hadrijan

odpomoglo, je državna oblast začela izročati občinsko upravo komisarjem; ker pa tudi to ni zadoščalo, je končno bogate meščane silila, da so kot decuriones prevzemali posle mestnih svétnikov in sami zalagali denar za še nepobrane davke.

Duhovna kultura

Umetnost. Likovna umetnost je hodila po poteh, ki jih je naznačila Avgustova doba; odlikuje se po monumentalnosti.

Izmed vladarjev je Klavdij zgradil pristanišče v Ostiji in velik vodovod, Nero pa si je po velikem požaru sezidal »zlato hišo«, ki je združevala palačo z razkošnimi vrtovi. Vespazijan je zgradil ogromen amfiteater (colosseum), v katerem je bilo prostora za 45.000 gledalcev; pri tej stavbi se namesto polkrožnega prvič uporablja križni obok. Svojemu bratu Titu na čast je Domician postavil slavolok; na njegovih reliefih se prikazuje vzetje Jeruzalema.

Višek je dosegla rimska likovna umetnost za cesarjev adoptirancev. Trajan je pri Železnih vratih zgradil most preko Donave, v Rimu pa si je uredil krasen forum in na njem postavil Trajanov steber z reliefi, ki povečujejo zmago nad Daki. Hadrijan, ljubitelj Grkov, je popolnoma prenovil Atene, si v Rimu zgradil sijajno grobnico (mole Hadriani, poznejši Angelski grad) in v Tivoliju pri Rimu krasno vilo, polno posnetkov umetniških spomenikov, ki jih je videl na svojih potovanjih po Grčiji in Egiptu. Poslednji cesar adoptiranec, Mark Avrelij, je dobil slavolok, na katerem je upodobljena zmaga nad Markomani in Kvadi. Ohranjen je tudi znamenit kip, ki predstavlja tega cesarja na konju.

Književnost. V tej dobi je rimska književnost dosegla visoko stopnjo umetnosti, vendar često ni docela naravna, ampak prisiljena. Važnejši so štirje pisci. Seneka je za Nerona pisal retorične tragedije in filozofske spise. Petronij je ustvaril roman, čigar del, *Pojedina pri Trimalhionu*, se je ohranil. Marcijal je pisal ostre epigrame, *Juvenal* pa žgoče satire.

Zgodovina

Znanost. Prvo mesto v znanosti zavzema zgodovina. Njen glavni pisec Tacit je sijajno, čeprav pretemno opisal prvo cesarsko dobo in svoj čas. Pomembno je tudi njegovo delo o Germaniji. Izmed grško pišočih zgodovinarjev je najpomembnejši Plutarh; ta je opisal življenje slavnih mož starega veka.

Pravna književnost

Naravnost cvela pa je za Hadrijana rimska pravna književnost. Salvij Julijan je napisal *edictum per-*

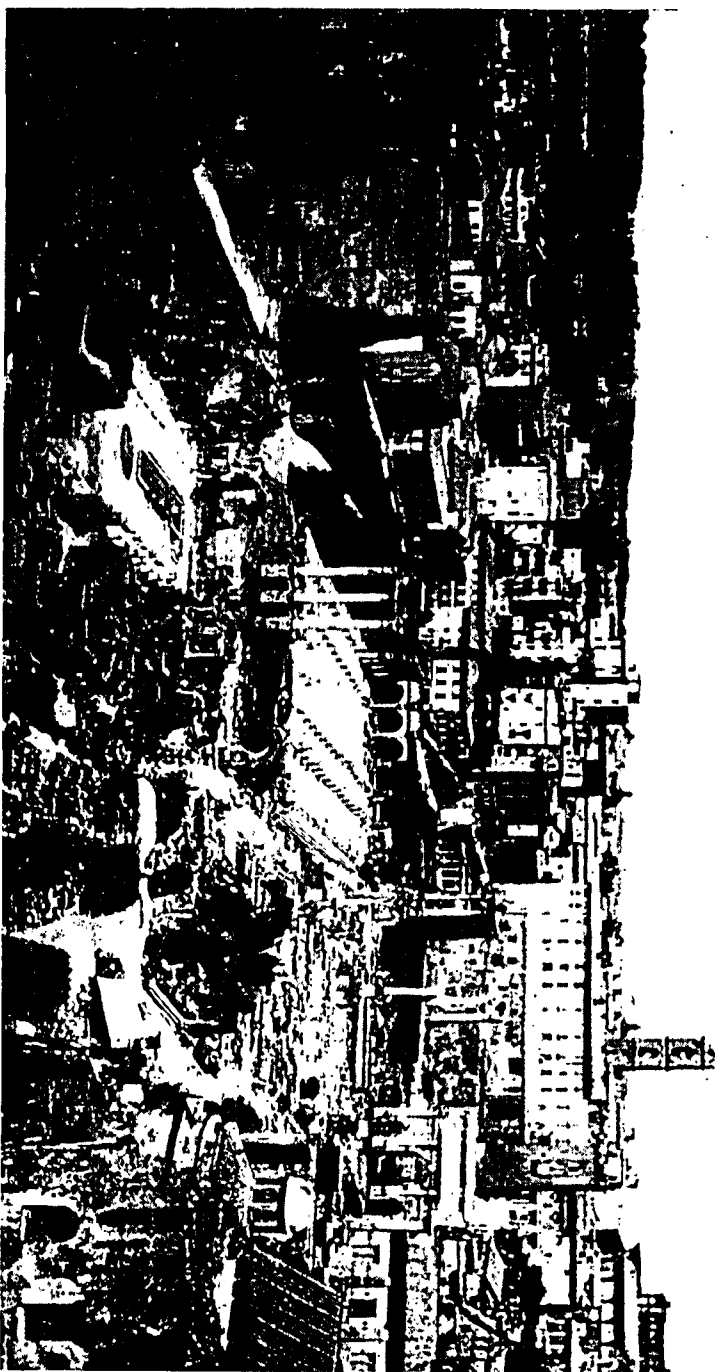

Mark Avrelij

petuum, državni zakonik, Gaj pa je izdal učno knjigo rimskega prava. Pozneje so delovali Papinijan, Ulpijan in Pavel. Rimsko pravo je tako temeljito, da je proti koncu srednjega in ob začetku novega veka postalo podlaga tudi našemu pravu.

Prebujalo se je že tudi zanimanje za naravo; o tem priča sloveča *Historia naturalis* Plinija Starejšega. Med Grki v Aleksandriji je deloval Ptolomaj, čigar geocentrični sistem o svetu je bil v veljavi ves srednji vek. Drug Grk, Galén, pa je svetu izročil starogrško medicinsko znanje.

**Prirodna
znanost**

Forum Romanum
v sedanjem stanju

Filozofija vzdržuje v splošnem stoicistično smer. Rešuje vprašanje o razmerju človeka do človeka in do Boga. Glavna pisca sta Seneka in cesar Mark Avrelij. Njuni nazori se po resnosti in človečnosti približujejo krščanskim.

Filozofija

Novega duha so v filozofijo prinesli tudi Židje, ki so živeli raztreseni po rimski državi; posebno mnogo jih je bilo v Aleksandriji. Tu je deloval Filon; učil je, da Bog ne deluje neposredno na svet, ampak se v ta namen poslužuje Logosa, najvišjega izmed bitij, ki izhajajo iz njega. Pri kristjanih je Logos postal Mesija.

Židje

Vera. Stari grški in rimski bogovi so izumirali. Vtem ko je višjim slojem vero nadomeščala filozofija, so se nižji oprijemali orientalskih verskih nazorov in navad, zlasti Mitrovega češčenja in njegovih tajnih obredov, med katerimi je bil tudi krvavi krst.

Toda med njimi se je širilo tudi krščanstvo, ki ga je Pavel prvi zanesel med Nežide. Kristjani so se združevali v občine po vzoru pogrebnih bratstev, ki so bila dovoljena. V Rimu in drugod so imeli pokopališča in zbirališča v podzemeljskih katakombah.

**Pavel
in krščanstvo**

Rimljani so imeli kristjane izprva za Žide in jim niso posvečali posebne pozornosti. Tudi Neronovo preganjanje ni imelo verskih vzrokov. Sele v drugem stoletju so postali sumljivi, ker so se upirali cesarskemu kultu. Iz tega vzroka so jih pričeli preganjati. Ali preganjanja so bila periodična in so jih vobče vršili najboljše cesarji, ki jih je vodila skrb za usodo države.

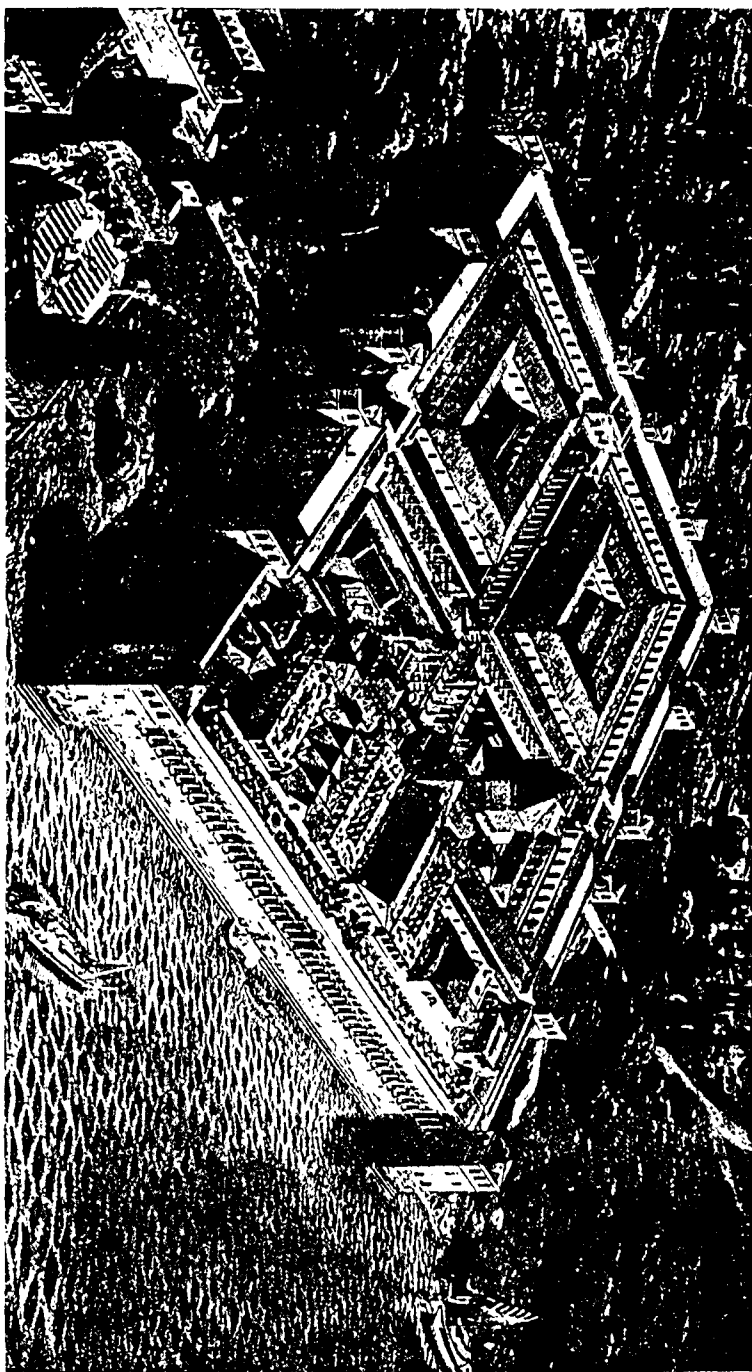
**Preganjanje
kristjanov**

Rimsko cesarstvo: absolutizem

Preureditev države za Dioklecijana

Valerij Dioklecijan je bil baje sin bivšega sužnja in ga je kot poveljnika cesarske garde vojska l. 284. posadila na prestol. Dioklecijan je hotel napraviti red v državi in ustanoviti varnost ob meji; v ta namen je izvedel mnogo reform.

Uprava. Ker mu je bilo nemogoče vso veliko državo neposredno nadzorovati, si je izbral vojskovodjo Maksimian za sovladarja; podelil mu je naslov Augustus in izročil v upravo ves Zahod, sam si je pa pridržal Vzhod. Maksiminian je imel prestolnico v Milanu,

Rekonstrukcija Dioklecijanove palače v Splitu,
v ospredju morje z dvema ladjama, v notranjosti mavzolej — zdaj splitska stolnica.

Dioklecijan v Nikomediji. Nekoliko pozneje je šel Dioklecijan še dalje: sebi in Maksiminijanu je imenoval pomočnika; dal jima je naslov *Caesar* in pravo nasledstva. Izmed njiju je Konstancij Hlor upravljal Galijo in Britanijo, Galerij pa Podonavje in Balkanski polotok razen Trakije.

Dioklecijan je vzel senatu vso oblast v državi, tako da je bil poslej samo rimski mestni svet; njegovo mesto kot vladarjev posvetovalni organ je zavzel *consistorium sacrum*. Civilno oblast je ločil od vojne, uradništvo je bilo razdeljeno po činih in odredil je, da mora opravljati posle po strogo instančni poti. Vojsko je znatno pomnožil; razdelil jo je v obmejne čete, v rezervo (ki je doslej ni bilo) in v gardo.

Gospodarstvo. Reforme so zahtevale novih davkov. Državljanji so jih pa težko plačevali in mestni svetniki so morali jamčiti zanje. Primanjkovalo je tudi ljudi, nič manj za vojsko ko za gospodarstvo. Da bi se to zlo odpravilo, je Dioklecijan uvedel prisilno privezanost ne samo na grudo, ampak na poklic sploh. Najbolj občutna je bila ta privezanost pri kolonih; postali so pravi podložniki. Tudi z določitvijo cen je Dioklecijan posegel v gospodarsko življenje.

Vera. Kot absolutni gospod države se je Dioklecijan imenoval *deus et dominus*.

Hoteč ohraniti in utrditi državno idejo, je razglasil Dioklecijan Mitro, ki je v slavi prekosil vsa ostala v rimski državi sprejeta orientska božanstva in so ga častili zlasti vojaki, za »zaščitnika države«: *Deus Sol invictus Mithras fautor imperii*.

Mitrov kult

Največji nasprotniki državne vere pa so bili kristjani. Dioklecijan jih je začel siliti, da bi jo priznali. Ker so se ustavljali, se je po vsej državi začela kruta borba proti njim. Mnogi so se vdali in darovali državnemu božanstvu, toda jedro je ostalo zvesto.

Preganjanje kristjanov

Odpoved. Po dvajsetletnem uspešnem delu se je Dioklecijan odpovedal prestolu in prisilil k odstopu tudi Maksiminijana. Njuni mesti sta zavzela oba cesarja in si

izvolila nova cesarja. Tako naj bi se izprememba na prestolu vršila tudi v bodoče.

Dioklecijan se je umaknil v Dalmacijo, od koder je bil doma; tu si je bil ob morju blizu Solina postavil sijajno palačo, v njej je preživel stara leta. A ta način izročanja nasledstva se ni izkazal.

Med novimi vladarji so nastali krvavi spori in trajali tako dolgo, dokler si Flavij Konstantin, sin Konstacija Hlora, ni pridobil vlade v vsej državi (323).

Konstantin in zmaga krščanstva

Organizacija uprave. Konstantin (323—337) je nadaljeval Dioklecijanovo upravno delo. Državo je razdelil na štiri velika okrožja (praefecturae), ki so jim bili na čelu prefekti: Galijo, Italijo (z Afriko in Podonavjem), Ilirik (Balkanski polotok brez Trakije) in Orient. Prefektore so se delile na 14 diecez, ki so obsegale 120 provinc.

Po Dioklecijanovem vzoru je ohranil Konstantin tudi delitev civilne in vojaške oblasti. Prvi so bili na čelu najvišji dvorski uradi, nekaka ministrstva, vojski pa sta poveljevala dva magistra militum, eden za pehoto, eden za konjenico. Vojsko je Konstantin še pomnožil, po že udomačenem običaju je jemal vanjo tujce, posebno Germane, toda v povečanem obsegu, ter jih naseljeval ob Renu in Donavi kot nekake graničarje.

Večji izdatki so zahtevali nove davke, zato se je socialni pritisk še povečal. Toda finance je Konstantin postavil na trajno osnovo s tem, da je obnovil zlato veljavo, katere enota je bil solidus.

Solidus

V gospodarskem in kulturnem oziru je bil vzhodni del države pomembnejši od zahodnega. Konstantin je zato premestil prestol v stari Bizanc (326), ki ga je sijajno prenovil. Mesto se je poslej imenovalo: Constantinopolis — Konstantinovo mesto, Carigrad.

**Nova
prestolnica**

Kršćanstvo. Krščanstvo je medtem postalo tako močno, da se je Konstantin trajno zvezal z njim. Ko je postal gospodar na zahodu, je l. 313. izdal milanski edikt,

**Milanski edikt,
313**

ki je krščanstvo razglasil za svobodno; polagoma je podelil krščanski cerkvi vse pravice, ki jih je imela stara vera.

Konstantin je posegel tudi v notranje zadeve cerkve, dasi se je dal krstiti šele na smrtni postelji. Z njegovo pomočjo je prvi cerkveni zbor (koncil) v N i k a j i l. 325. rešil arijanski spor: Arij je učil, da Kristus ni enak očetu, zakaj Bog ga je ustvaril. Po Konstantinovem posredovanju

Konstantin Veliki

je koncil ta nauk zavrnil, a del duhovništva se ga je držal še nadalje.

Konstantinovi nasledniki. Konstantin je razdelil državo med svoje tri sinove, toda ti so se bojevali med seboj. Končno je eden izmed njih, K o n s t a n c i j, postal samovladar (353—361).

Konstanciju je sledil bratranec Julijan (361—363), mlad in odločen človek, ki je dotlej ob Renu zelo uspešno zavračal Germane.

Julijan je skušal obnoviti staro poganstvo in je zato

dobil pridevek A p o s t a t a - O d p a d n i k. Toda padel je v boju s Perziji in poganstvo je bilo izglajeno.

Po kratkem presledku je zasedel prestol V a l e n t i n i j a n (364—375), vojak, ki je v vzhodni polovici države prepustil vlado svojemu bratu V a l e n t u (364—378).

Koncil v Nikaji,
325

Konstancij
(353—361)

Julijan
(361—363)

Valentinijan
(364—375)
in **Valent**
(364—378)

Razdelitev cesarstva in konec antičnega sveta

Dioklecijanove in Konstantinove reforme so nekoliko strnile sile države in jo okrepile. Toda od vzhoda je prišel nov sunek in jo silno potresel. L. 375. so iz notranje Azije pridrli v južno Rusijo mongolski **H u n i** in zadeli tam na Gote. **V z h o d n i G o t i** so se jim uklonili, **Z a h o d n i G o t i** pa so prešli preko Donave in dobili od cesarja Valenta nova bivališča v Meziji. Toda lakomni uradniki jim niso dali dogovorjenega žita in denarja. Goti so se zato dvignili in premagali bizantinsko vojsko pri **O d r i n u** (378). Sam Valent je izgubil življenje.

Hunl,
375

Odrin,
378

Teodozij Veliki
(379—395)

Državo je rešil vojskovodja Teodozij, ki je kmalu nato zasedel prestol. Zgodovina mu je dala priimek **V e l i k i** (379—395). Teodozij je prisilil Zahodne Gote, da so mirovali, in je pod svojo oblast združil obe polovici države.

Kršćanstvo —
državna vera,
381

Teodozij je izvršil veliko zgodovinsko dejanje: razglasil je krščanstvo za državno vero (381). Poganstva sicer ni preganjal, a ker je izgubilo prejšnje pravice, je vedno bolj hiralo.

Razdelitev
države,
395

Pred smrtjo je Teodozij razdelil državo v dve polovici (395): starejši sin, **A r k a d i j**, je dobil vzhodni, mlajši, **H o n o r i j**, zahodni del države. Zahodna država je razpadla že v sledečem stoletju, vzhodna pa se je ohranila še preko 1000 let.

Odoakar,
Romulus
Avgustulus

Konec zahodne rimske države (476). Zahodna rimska država je imela glavno mesto v utrjeni **R a v e n i**. Cesarjeva moč je bila odvisna od najemniške germanske vojske. Prišlo je celo tako daleč, da so vodje tuje vojske cesarje odstavljali in nastavljali. Silno so škodovali državi tudi napadi raznih germanskih narodov, ki so trgali od nje kos za kosom, in Hunov. Končno je poveljnik germanskih čet, Skirec **O d o a k a r**, odstavil mladostnega Romula Avgustula, poslednjega rimskega cesarja, in sebe samega razglasil za »kralja Germanov v Italiji«. Tako se je končalo zahodno rimsko cesarstvo (476). S tem dogodkom se zaključuje stari in začena srednji vek.

Kultura ob koncu antičnega sveta

Vera. Po Teodozijevi smrti je stara vera kot paganism živela skromno življenje samo v oddaljenih krajih. Oraklji so umolknili, svetišča so razpadala.

Paganizem

Kršćanstvo se je pa organiziralo, naslanjajoč se na državno organizacijo: škofje, duhovniki. Rimski škof je v II. stoletju začel dobivati prvenstvo ali primat med škofi. Pri tem je cerkev kot družba postajala posvetnejša; mnogim gorečim vernikom to ni bilo všeč, zato so se zatekali v samoto, da bi živeli kot menihi.

Organiziranje cerkve

Književnost. Stara književnost ni rodila več pomembnejših del. Izkazal se je samo še orientalski Grk Amijan Marcelin in napisal zanimiv zgodovinski spis, v katerem slika tragične dogodke razpadajoče države.

Kot novost pa je vzknila krščanska književnost. Rodila jo je potreba, zakaj novi nauk so razen poganov napadali tudi pristaši raznih ločin (sekt).

V grškem jeziku so pisali: Origines, Bazilij, Gregor iz Nacianca in Janez Hrizostom, v latinskem pa Ambrozij, Hieronim in Avrelij Avguštin.

Avguštin presega vse druge pisce po izobrazbi in globini misli. V svojih Izpovedih (Confessiones) je razkril svoja verska doživetja, v knjigi »De civitate Dei« pa podal krščansko filozofijo zgodovine: po posvetni družbi bo pod vodstvom Cerkve sledilo božje kraljestvo na zemlji kot priprava na božje kraljestvo v nebesih.

Ti krščanski pisci se imenujejo cerkveni očeti.

Umetnost. Tudi stara likovna umetnost je hiralala, nekaj zatočišča je še našla v provincah. Tudi nova cerkev ji je dajala dela.

Graditi je začela bazilike, cerkve z ravnim lesenim stropom in z okni nad stebri, ki so ločili tri ladje. Nekaj umetnosti je bilo tudi v katakombah. Tu so grobove često označevali s ploščami, na katerih so bili preprosti reliefi simbolične (prisposodobne) vsebine: jagnje, riba. Nov likovni element so bili mozaiki, slike, sestavljene iz barvnih kamenčkov.

Jugoslovanske dežele pod rimsko oblastjo

228

Osvojitvev. Rimljani so osvojili naše kraje, predirajoč z dveh strani, z jadranske in egejske. To delo so začeli že l. 228. pr. Kr., ko so jih izzvala plenjenja bojevitih ilirskih **Ardijejev**. Tedaj so postali Rimljani gospodarji grškim dalmatinskim občinam, vrh tega pa so zaprli ilirskim bojnim ladjam pot na južno stran Visa. Iliri so jih na novo izzvali, ko so se zvezali z makedonskim kraljem Perzejem. Po njegovem porazu so Rimljani razdelili ilirsko državo v tri republike, med katerimi je bil prepovedan vsak stik. Vendar s tem ilirski odpor ni bil strt in so boji trajali še do Avgustove dobe, zakaj gorata notranjost njihove domovine je dajala Ilirom dobro zavetje.

Akvileja,
181

Rimljani so pa na jadranski strani predirali tudi po kopnem, oklepajoč Jadransko morje z boka. Pri tem jim je za izhodišče služila **Akvileja** (**Oglej**), ki so ljo ustanovili l. 181.

Za Avgusta so na tej strani Rimljani končno dosegli Donavo.

Z egejske strani so predirali na naše ozemlje potem, ko so uničili makedonsko državo. Tudi tu so za Avgusta dosegli Donavo.

Ilirsko-panonski
upor

V letih 6—9. je bil pod vodstvom dveh **Batonov** velik ilirsko-panonski upor, vendar so ga Rimljani potlačili ter svoje gospodstvo v teh krajih dobro utrdili.

Rimske ceste. Kakor povsod so gradili Rimljani tudi pri nas dobre ceste, ki so služile v prvi vrsti vojaškim in šele v drugi gospodarskim namenom. Cestno izhodišče je bila **Akvileja**. Od tod je ena cesta držala skozi mesta: Ljubljano (**Emona**), Celje (**Celeia**) in Ptuj (**Poetovio**) k Donavi ter jo dosegala na eni strani pri Karnuntu pod Dunajem, na drugi pri Budimpešti (**Akvinku**). Od te ceste se je pri Emoni cepila druga v Sisak (**Siscia**), Mitrovico (**Sirmium**), Beograd (**Singidunum**), Niš (**Naissus**) in proti Carigradu. Tretja cesta je tekla iz Akvileje na Trst (**Ter-geste**) in dalje ob obali Jadrana.

Važna rimska cesta je bila *Via Egnatia*, ki se je začejala v Draču in je mimo Ohrida (Lichnidus) in Bitolja (Heraclea) držala v Solun in Carigrad.

Rimske province. Od zahoda je segala na jugoslovanska tla provinca *Venecija*, nje se je dotikala mala provinca *Istra* (Pola). Naš alpski svet je pripadal provinci *Noriku* (Virunum — Gospa Sveta, Celeia — Celje), panonski pa *Panoniji* (Emona — Ljubljana, Poetovio — Ptuj, Siscia — Sisak, Mursa — Osijek, Sirmium — Mitrovica); Panonija je segala na jugu prek Save in se stikala z *Dalmacijo* (Salona — Solin, Tarsatica — Trsat, Jadera — Zader, Naronna — ob ustju Neretve, Doclea — Duklja, Skodra — Skader).

Ob dolnji Donavi je bila *Moesia Inferior*, njej je v Pomoravju in gornjem Povardarju sledila *Moesia Superior* (Singidunum — Beograd, Viminacium — Požarevac, Naissus — Niš, Scupi — Skoplje). V južnem Povardarju pa je bila *Makedonija* (Stobi — ob izlivu Crne reke v Vardar).

Konstantinova upravna razdelitev je naše ozemlje razcepila: zahod je pripadal Italiji, vzhod pa Iliriku; meja je tekla približno po črti Kotor—Beograd.

Pomen naših krajev. Naši kraji so bili za Rimljane velike gospodarske važnosti. Rimljani so pridno izkoriščali gozdno bogastvo Norika in notranje Dalmacije ter izpopolnjevali poljedelstvo. V največji meri pa so izrabljali bogate rudne zaklade naših pokrajin: v Noriku so dobivali železo in sol, v notranji Dalmaciji in gornji Meziji pa zlato, srebro in železo.

Žarišča ekonomskega življenja so postala mesta, ki so se večinoma naslanjala na prejšnje naselbine. V njih so se naseljevali obrtniki, trgovci, uradniki in vojaki. Z njimi je prihajala v deželo romanizacija, ki so se ji odtegnile samo zakotne alpske in dinarske oblasti; v njih so se ohranili plemensko organizirani Kelti (v Alpah) in Iliri (na Dinarskem gorstvu); ti so živeli še nadalje primitivno življenje s preprostim poljedelstvom in živinorejo. Rimska mesta so bila deloma kolonije, deloma municipiji.

Okrog 200 let so uživale naše pokrajine pod Rimljani blag mir, nato pa so bile preveč izpostavljene germanskim napadom.

Naše pokrajine so kmalu postale za rimsko državo važne tudi zaradi krepkega prebivalstva, ki se je močno uveljavljalo v rimski vojski. Iz njegovih vrst so prišli mnogi odlični poveljniki, v tretjem stoletju je bilo pa tudi več cesarjev iz ilirskih pokrajin; med njimi Klavdij Gotik, ki je zavrnil prvi veliki gotski napad, Avrelijan, imenovan »restitutor orbis«, in zlasti Dioklecijan, ki je bil rojen v okolici Splita.

Kršćanstvo

Kršćanstvo se je oznanjalo najprej v Makedoniji in Dalmaciji (že v prvem stoletju), vendar se je v vseh pokrajinah močneje razširilo šele v tretjem stoletju, ki je dalo tudi dva znana škofa, Viktorina v Petoviju in Venancija v Solinu. Močno se je utrdilo v četrtem stoletju, ko je vsako večje mesto dobilo svojega škofa.

Arheologija

Ostanke rimskega (in predrimskega) življenja v naših pokrajinah nam odkriva starinoslovje ali arheologija, pomožna panoga zgodovine; ostanke mora večinoma kopati iz zemlje.

Početki srednjega veka

Preseljevanje narodov

Pritiskanje barbarskih narodov preko Rena in Donave tvori nekak uvod v pravo preseljevanje narodov, ki se je začelo šele s hunskim prihodom v Evropo (375). Preseljevanje narodov se je vršilo počasi in je trajalo več stoletij, združeno je bilo z boji, ki jih poznamo samo deloma. Izprva so se preseljevali Germani, pozneje pa tudi Slovani.

Huni in Atila

Po prihodu v Evropo so Huni prva desetletja ostali v južni Rusiji, pozneje pa so se preselili v Panonsko nižavje. Tedaj je segala njihova oblast od Volge do notranje Germanije.

Huni so bili strašno divji in so na svojih pohodih nesmiljeno pustošili. Višek moči so dosegli za kralja **A t i l a** (434—453), ki ga zgodovina imenuje »šibo božjo«.

Atila
(434—453)

451

Atila je napadal vzhodno rimsko cesarstvo. L. 451. je pa napravil velik pohod v Galijo, kjer ga je na **K a t a - l a v n s k e m p o l j u** z germansko pomočjo zavrnil rimski namestnik **A é c i j**. Naslednje leto se je Atila po stari rimski cesti napotil proti Rimu in je gredoč uničeval mesta. Naproti mu je prišel papež **L e o n I.** s prošnjo, naj prizanese večnemu mestu. Atila se je res vrnil, predvsem zato, ker je nastala v njegovi vojski kuga in ker je dobil poročilo o pripravljajočem se vzhodnorimskem napadu na hunska tla.

452

Leon I.

Atila je umrl l. 453. in njegova država je radi nesloge razpadla. Ostanke Hunov so se umaknili v južno Rusijo, od koder so še nekaj desetletij nadlegovali svoje sosede.

Germanške selitve in glavne germanske države

Deloma samostojno, deloma pod pritiskom drugih narodov so silili Germani na rimski svet ter ustanovili več držav.

Preko Rena je šlo mnogo Germanov:

Svebi so se naselili v španski Galiciji, Alani so zasedli Luzitanijo (Portugalsko), Vandali so zagospodovali Andaluziji. Vandali so pa kmalu odšli v Afriko ter pod junaškim kraljem Gajzerihom ustanovili močno državo z glavnim mestom Kartagino (529). Zasedli so pa tudi Balearske otoke, Sardinijo in del Sicilije ter oplenili celo Rim (455; vandalizem).

455

Burgundi so si prvotno ustanovili državo ob srednjem Renu (411). Ko so jih premagali Huni, so se preselili v dolino reke Rhone in osnovali burgundsko kraljestvo.

Na skrajnem zahodu so Angli in Sasi šli preko morja in na tleh današnje Anglije ustanovili več držav.

Že po padcu zahodne rimske države je ob dolnjem Renu nastala država Frankov. Njen pravi utemeljitelj Klodvig (481—511) je uničil zadnji ostanek rimske države v Galiji, ko je premagal Siagrija, cesarskega namestnika v pokrajini med rekama Somme in Loire. Frankovski državi je bilo usojeno, da je postala matica poznejše francoske in nemške države.

Klodvig
(481—511)

Od vzhoda (oziroma severa) pa so pridrli na tla zahodne rimske države:

Alarih

Zahodni Gotje. Njihov kralj Alarih je za Arkadija zapustil ozemlje vzhodne rimske države in napadel zahodno državo. Oplenil je tudi Rim (410). Toda v južni Italiji je umrl. Njegov svak Ataulf je vodil svoje ljudstvo v južno Francijo in ustanovil tolozansko državo (419). Ta država se je pozneje razširila tudi na Špansko.

419

Medtem so bili Vzhodni Gotje še vedno hunski podložniki. S Huni so prišli v Panonijo in so si po Atilovi smrti priborili svobodo. Njihova junaška doba je nastopila, ko jim je zavladal kralj Teoderih Veliki (493—526). Ta vladar jih je vodil v Italijo in premagal Odoakarja, ki je uničil zahodno rimsko cesarstvo.

Teoderih Veliki
(493—526)

Tako je v Italiji nastala država Vzhodnih Gotov. Teoderih ji je vladal dobro, njegova vlada je bila v korist tudi rimskemu življu, dasi so mu bile nove razmere sicer neprijetne.

Po Teoderihovi smrti pa so nastali v državi hudi notranji prepiri; izkoristil jih je vzhodnorimski cesar Justinijan ter po dvajsetletnem vojskovanju Italijo osvojil (555).

555

Po Justinijanovi smrti so pridrli v Italijo germanski Langobardi, ki so dotlej živeli na panonski zemlji, ter pod vodstvom kralja Alboina osvojili ves sever, pa tudi kos srednjega in južnega dela polotoka. Langobardska država je bila poslednja izmed germanskih držav, ki so nastale na rimskih tleh.

Germanska kultura

Germani so bili indoevropskega rodu. Kdaj so se odcepili od skupnega debla, ni znano.

Ob prvem nastopu v zgodovini so bivali Germani na južnem Švedskem, Danskem in v severni Nemčiji. Izza sredine I. tisočletja so potiskali Kelte proti zahodu, tako da so končno segali do Rena. Cezar in Tacit sta nam opisala njihovo življenje.

Vera. Germani so imeli prirodno vero kakor Indoevropecji sploh. Njihov najvišji bog je bil *Wodan*, gospodar zračnih višav. *Walküre*, bojne device, so mu privajale v *Walhallo* v boju padle junake. *Donar* je bil bog groma, *Ziu* bog vojne. Germani so vrh tega častili tudi razna nižja božanstva.

Svetišč Germani še niso imeli in so častili bogove kar pod milim nebom. Prav radi so vedeževali, uporabljajoč pri tem paličice, na katerih so bili neki znaki, *runes*.

Država in družba. Germani so se delili v več *narodičev* (plemen), ki so jim bili pri Vzhodnih Germanih na čelu kralji, medtem ko so si pri Zahodnih Germanih samo v vojni volili vojvode. *Narodič* je obsegal več *žup*, ki so jim bili na čelu knezi.

Narodiči in župe so imeli skupščine; na njih se je sklepalo o vseh važnejših zadevah, udeleževali so se jih svobodnjaki in plemiči. V sodstvu je bilo še v veljavi **krvno maščevanje**, a uvajati se je že začela **odkupnina**, določala jo je pa skupščina.

Lastnina je bila v začetku skupna, šele polagoma je postajala osebna.

Razen plemičev in svobodnjakov so tvorili germanško družbo tudi polsvobodni ali liti in sužnji.

Germani so se delili v **Severne** (na Švedskem in Danskem), v **Zahodne** (prednike današnjih Nemcev, Holandcev in Angležev) in **Vzhodne** (vandalsko-gotsko pleme). Zahodni Germani so se za preseljevanja le polagoma odmikali od prvotne domovine in ostajali večinoma z njo v zvezi, Vzhodni Germani pa so odhajali v daljni svet in v razmeroma kratki dobi izginili. V njihovi prejšnji domovini ob Baltiku so se naselili Slovani.

Slovani v pradomovini

Pradomovina Slovanov je bila severno od Karpatov med Vislo, gornjim Dnjeprom in Zahodno Dvino. To je gozdnat in močvirnat svet. V pradomovini so Slovani govorili še skupen jezik in so se sami imenovali **Slovene**.

Bili so še na nizki kulturni stopnji in so se bavili s preprostim poljedelstvom in živinorejo. Rimljani so vedeli samo za njihovo ime, ki so ga dobili od Germanov: **Venedi**, med Grki pa jih je poznal Herodot.

Družba in država. Stari Slovani so živeli v **zadru-gah**, ki jim je bil na čelu starešina ali starosta (domačin); več zadrug je tvorilo **bratstvo**, ki ga je vodil čelnik, in več bratstev **pleme**, ki mu je prednjačil župan. Pleme je imelo svoj utrjeni **grad**, ki je bil bivališče župana in shajališče starešin.

Pravih državnih oblasti Slovani niso imeli, le ob času vojne si je več plemen volilo skupnega vojvodo.

Pravno življenje je bilo preprosto, vladalo je še krvno maščevanje, uvajala se je pa že tudi odkupnina ali globa, skupščine starešin so bile tudi sodišča.

Preprosto je bilo tudi slovansko vojskovanje. Ker s svojim orožjem često niso mogli sovražniku do živega, so se Slovani radi posluževali zasede in bojnih zvijač. Znana je njihova spretnost na vodi.

Vera. Tudi slovanska vera je bila prirodna dediščina nekdanje indoevropske skupnosti. Poročila o slovanskih bogovih in verskih običajih so pa nepopolna. Skoraj vse, kar vemo o njih, se nanaša bodisi na Ruse, bodisi na Polabske Slovane. Rusi so častili: Peruna kot boga bliska in groma, Daždboga kot boga sonca, Velesa kot boga podzemlja. Polabski Slovani pa: Svetovida kot boga čistega zraka, Svarožiča kot boga sonca, Triglava kot gospodarja nebes, zemlje in podzemlja, Radegosta kot zavetnika tujcev. Sicer se navajajo še drugi slovanski bogovi: Stribog kot bog nevihte, Vesna kot boginja pomladi, Morana kot boginja smrti, Černobog kot bog zlobe. Dobri bogovi so bili človeku naklonjeni in so vladali od pomladi do jeseni, zli bogovi ali besi pa so mu bili sovražni in so gospodarili pozimi.

Splošna je bila slovanska vera v nižja božanstva: vile, rojenice in volkodlake.

Slovani so verovali v neumrljivost duše, ki se je imenovala nav. Njeno življenje v raju je bilo nadaljevanje zemeljskega življenja.

Mrliče so Slovani deloma pokopavali, deloma sežigali. V grob so vedno devali predmete, ki jih je pokojnik imel v življenju posebno rad. Na grobove so nasipali gomile ali mogile in pokojniku v spomin prirejali na njih trizne (bojne igre) in strave (slovesne pojedine).

Češčenje bogov se je pri Slovanih vršilo na planem in so navadno darovali starešine. Samo o Polabskih Slovanih in Rusih vemo, da so imeli že tudi svetišča.

Slovanske selitve

Slovani so se polagoma razmnožili in prvotna domovina jim je postala premajhna. Tedaj so med njimi že tudi nastale dialektične razlike. Začeli so se razseljevati.

V prvotni domovini so ostali predniki današnjih Poljakov, katerih najimenitnejše pleme so bili Poljani.

Proti zahodu je šlo nekaj plemen, ki so dosegla Labo in jo mestoma celo prekoračila. To so bili Polabski Slovani; ti so se delili v tri skupine, v Obodrite, bivajoče ob Baltskem morju, v Ljutice, ki so si našli novo domovino južno od njih, in Lužiške Srbe, ki so na jugu segali do Sudetov.

Južnozahodno smer so zavzeli predniki današnjih Čehoslovakov; ti so segali po naselitvi do gornjega Mena in vsaj do Donave. Njihovo glavno pleme so bili Čehi.

Poljake, Polabske Slovane in Čehoslovake imenujemo s skupnim imenom Zahodne Slovane.

Proti vzhodu so odšla plemena, iz katerih so nastali Rusi. Rusi so Vzhodni Slovani. Zanje se za neko dobo navaja ime Anti.

Preko današnje Rumunske in preko vzhodnih Karpatov so se razširila plemena, ki jih označujemo kot Južne Slovane.

Vzhodno rimsko cesarstvo in Južni Slovani

Značaj vzhodnega rimskega cesarstva. Po delitvi rimskega cesarstva je ves Vzhod pripadal vzhodno-rimskemu cesarstvu; imenovalo se je tudi bizantinsko — po glavnem mestu, ali grško — po prevladujočem grškem jeziku. Delitev se je jemala samo praktično, zakaj še vedno je vladala zavest skupnosti stare države. Ko je končno razpadlo zahodno cesarstvo, so se vladarji vzhodnega cesarstva imeli tudi za pravne gospodarje Zahoda.

Tudi bizantinska država je po delitvi doživljala velike nevšečnosti. Napadali so jo Huni in od začetka VI. stoletja še Sloveni in Bolgari. Tedaj je cesar Anastazij zavaroval prestolnico z dolgim zidom, segajočim od Marmarskega do Črnega morja.

Anastazij

Hudo so pretresali državo tudi verski boji, tičoči se bistva Kristove narave. In gledalci v cirkusu so se strastno delili v dve stranki, v »zeleno« in »modro«, ter se prav tako bili tudi po ulicah.

Stranke

Anastazijev naslednik Justin I. (518—527), preprost po rodu in vzgoji, je napravil v državi red.

Justin I.
(518—527)

Justinijan I.

(527—565)

Justinu I. je sledil njegov nečak Justinijan I.; ta si je nadel nalogo, da obnovi staro rimsko cesarstvo v vsem nekdanjem obsegu. Spretna pomočnica mu je bila žena Teodora, nekdanja gledališka igralka.

Teodora

Osvojitve. Radi obnovitve države je poslal cesar v severno Afriko vojskovodjo Belizarja, da je uničil oslabeledo vandalsko državo in jo združil z bizantinsko.

Belizar

Nato je Belizarja poslal v Italijo nad Vzhodne Gote. Tu mu je pozneje sledil Narzes ter zlomil poslednji gotski odpor (555) po dvajsetletnem bojevanju. Tako je bila tudi Italija bizantinska.

Narzes

Vrh tega je Justinijan iztrgal Zahodnim Gotom primorske dele vzhodne Španije in južne Galije, tako da po pravici nosi naslov: restitutor urbis et orbis.

Na severu je seveda moral proti Slovenom čuvati nad dunavsko mejo z utrdбами, Perzijcem pa je plačeval letni davek, da so mu dali mir.

Kulturno delo. V notranji politiki je bilo Justinijanovo delo bogato. Gradil je ceste in uvedel v državi svilarstvo. Zlasti pa je pomembna njegova zakonodajna delavnost. Svojemu ministru Tribonijanu je naročil, naj s pomočjo drugih pravnikov zbere vse zakone. Tako je nastal »Corpus iuris civilis«, na katerem temelji tudi moderno pravo.

»Corpus
iuris civilis«

Mnogo je Justinijan storil kot graditelj novih stavb, ki se odlikujejo po razkošni notranji opravi, zlasti po živih mozaikih. Stavbe, večinoma cerkve, so zgrajene v novem, bizantinskem slogu. Značilni so zanj stebri, ki imajo kockasta, zožena oglavja. Talni načrt cerkva je križ, na sredi se na kvadratni osnovi štirih stebrov dviga kupola.

Sveta Sofija v Carigradu,
notranjost, zdaj mošeja

Sv. Sofija

Najsijajnejše stavbarsko delo je cerkev sv. Sofije (= Modrosti) v Carigradu, ki ima ob glavnih kupolah še stranske.

A davki so bili težki in nezadovoljstvo veliko. Nekoč bi bil Justinijan skoraj obupal. Uprla se je stranka »zele-
nih«, ker je bil cesar potegnil z »modrimi«. Upor je udušil Belizar.

V cerkveni politiki je Justinijan ostro nastopil proti sektam in zatrl poslednje ostanke poganstva; v ta namen je n. pr. razgnal filozofsko šolo v Atenah.

Justinijanovi nasledniki. Justinijanovi nasledniki niso bili kos notranjim in zunanjim težavam. Šele cesar **Mavrikij** je napravil mir s Perziji in se nato postavil po robu Obrom in Slovenom, ki so vdiral čez Donavo.

Mavrikij

Za **Foke** (602—610) je bil zopet popoln nered. Šele cesar **Heraklej** (613—641), utemeljitelj svoje dinastije, je uredil razmere. Ko je premagal Obre, Slovene in Perzijce, ki so oblegali Carigrad, je Perzijce zopet pognal do Evfrata. Ker pa se je kmalu nato pojavil v **Arabcih** nov in nevaren sovražnik, Heraklej ni mogel več pregnati z Balkanskega polotoka Slovene, ki so se po Mavrikijevi smrti na njem naselili.

Foka
(602—610)

Heraklej
(613—641)

Država in gospodarstvo v Bizantiji

Država. Bizantinska država je bila absolutistična. Cesar je odločeval tudi o cerkvenih zadevah (cezaropapizem) in patriarh mu je bil podrejen. Vladar je opiral svojo moč na uradništvo in vojsko. Ni pa bilo urejenega nasledstva. Najčešče je sin sledil očetu, ko ga je že za življenja sprejel za sovladarja, toda pogosto je vojska izklicala novega cesarja; včasih je to storilo prebivalstvo glavnega mesta.

Gospodarstvo. V bizantinski državi je bilo gospodarstvo razmeroma močno, čeprav je v celoti hiralo. V Kmetijstvu razvoj še ni prišel tako daleč kakor na zahodu. Poleg veleposestnikov so bili tu še mali kmetje, njihovo število se je redčilo.

Bizantinska obrt je izdelovala razno gizdavo blago, ki je šlo po vsem svetu. Vrh tega so Bizantinci dobivali razne predmete celo iz Indije. S trgovino so se bavili največ domačini, Grki, Sirci in Židje. A že so prihajali v Carigrad tudi tuji trgovci, ki so jim bili za bivališče odkazani posebni mestni deli. Denarna enota je bil sloveči Konstantinov solidus.

Selitev Južnih Slovanov

Južni Slovani so se pojavili ob dolnji Donavi za Justina. Za Justinijana so začeli udarjati preko reke. Cesar je zato mejo utrdil in posebno ob prehodnih točkah zgradil močne trdnjave.

Po Justinijanovi smrti so Slovenci v velikih četah vdiral na Balkanski polotok; pojavili so se celo pred utrjenim Solunom in Carigradom. Cesar Mavrikij jih je zavrnil in je zaradi nadaljevanja vojne hotel prezimiti v njihovi prekodonavski domovini. Tedaj pa je v vojski nastal upor in uporniški vodja Foka je zasedel prestol (602). Hude nemire je zatrl šele cesar Heraklej, toda boji s Perzijci in pozneje z Arabci so odvrnili njegovo pozornost z Balkanskega polotoka, kjer so se izza leta 602. stalno naseljevali Slovenci. Grki so se ohranili samo v mestih ob morju in na Grškem polotoku; sèm so Slovenci prišli v premajhnem številu, tako da so se pozneje pogrčili. V notranjščini pa so prejšnji romanski prebivalci zbežali v gore in se do danes ohranili kot **A r o m u n i** — **K u c o v l a h i**.

V zahodni polovici Balkanskega polotoka in v Alpah so se pojavili Slovenci potem, ko je z odhodom Langobardov (568) poslednje germansko ljudstvo zapustilo panonska tla. Okrog leta 610. so se pojavili ob obali Jadranskega morja. Prebivalci mest so zbežali pred njimi na otoke, Salončani so se zatekli v velikansko Dioklecijanovo palačo — tu je nastalo mesto **S p l i t** —, prebivalci Epidavra pa so si malo severneje na ozkem polotoku zgradili **D u b r o v n i k**. Romanski in ilirski prebivalci notranjosti so tudi zbežali v gore in so se pozneje poslovanili.

V alpsko ozemlje so predirali Slovenci ob rekah, ob Donavi, Muri, Dravi, Savi in njihovih pritokih. Prišli so do črte: Donava, Travna, Dachstein, povirje Mure in Drave, Tilment. Predirali bi bili še dalje, da jim v Alpah okrog l. 600. niso zastavili poti **B a v a r c i** in ob Tilmentu **F u r l a n i**; tu so se vršili krvavi boji. Ob Donavi so bili Južni Slovenci sosedje čehoslovaškemu plemenom. Tudi v Alpah je bilo še nekaj poromanjenega prebivalstva; izgi-

nilo je, a mnoga krajevna imena so prevzeli Slovani (Mura, Drava, Sava, Ptuj, Celje), podobno, kakor se je to zgodilo tudi na vzhodu.

Obri ali Avari. V tej dobi so Južne Slované nadlegovali nomadski **O b r i** ali **A v a r i**, ki so prišli takoj za Slovani in so se naselili ob Donavi in Tisi. Bili so surovi in izvrstni jezdeci kakor Huni in za delo niso marali. Na zimo so hodili k Slovanom v goste, poleti so jih pa gonili na vojno. Slovanski pešci so morali naprej in šele, ko so bile že omajane sovražnikove vrste, so udarili nanje Obri, da so pobrali plen. Najtežji je bil bojni pohod, ki so ga morali Slovani napraviti skupaj z Obri l. 626. Tedaj so Obri sklenili zvezo s Perzijo, da bi z združenimi močmi zavzeli Carigrad. Na evropski strani so se zbirali Obri in Slovani, na azijski pa Perzijci. Slovani so pripeljali z dolnje Donave brodovje, sestoječe iz neštevilnih ladjic. Z njimi naj bi bili Sloveni prepeljali Perzijce na evropsko stran. Toda bizantinske ladje so razbile slovansko brodovje. Zdaj je v taboru nastal prepir med Obri in Slovani, tako da so užaljeni odšli domov. Carigrad je bil rešen.

Carigrad,
626

Kralj Samo. Zdaj so Slovani spoznali obrsko slabost in najzahodnejši izmed njih so se Obrom uprli pod vodstvom kralja Sama (623—658), ki je osnoval veliko slovansko državo. Njeno središče je bilo na Češkem in Saškem; od tod je Samo razširil svojo oblast daleč proti jugu in severu. Njegovo vrhovno oblast je priznaval tudi **V a l u k**, vladar Karantanije, ki je imela svoje središče na današnjem Koroškem. Valuk je prvi slovenski vojvoda, ki nam je znan po imenu. Radi Samove moči se je obrska oblast tako skrčila, da je obsegala samo še Panonsko nižavje in pokrajino med dolenjo Dravo in Savo, kjer so tudi bivali Slovani.

Samo
(623—658)

Valuk

Toda po Samovi smrti je njegova velika in silna država razpadla in Slovani so živeli kakor poprej v plemenih, ki so se polagoma združevala v državice.

Bolgari. Že v hunski dobi so se potikali po stepah južne Rusije divji Bolgari, nomadsko turško-tatarsko ljudstvo, in se preživljali najrajši z ropom. L. 679. so pridrli čez Donavo, se naselili v stepnih planjavah med njo in

679

Balkanom, med reko Iskrom in Črnim morjem in si podjarmili tamkajšnja slovanska plemena. Osnovali so si državo, ki so ji morali Bizantinci celo davek plačevati. Ustanovitev močne bolgarske države je bila važen dogodek za zgodovino Balkanskega polotoka, posebno ker so imeli Slovani izprva le majhne države, ki se niso mogle meriti z bolgarsko. V dveh stoletjih so priseljeni Bolgari utonili v jezikovnem in kulturnem vplivu podjarmljenih Slovanov.

Arabei in Islam

Arabija pred Mohamedom

Arabija je puščava, ki je imela od davna *beduin*-sko prebivalstvo. Rodovitni pokrajini sta samo *Hedžas* in zlasti *Jemen* na zahodu. Tu sta poleg poljedelstva že v davni dobi cveli obrt in trgovina.

Kaba

Arabei so bili prvotno malikovalci. Središče bogoslužja je bilo v Meki. Tu je bilo svetišče *Kaba*, v njem je bil vzdan črni kamen, ki je baje padel z nebes. Vsako leto so prihajale v Meko trume vernikov in umevno je, da se je razvilo tu tudi živahno trgovsko središče. Nad Kabo je čuvalo pleme *Korejšitov*, iz katerega je prišel Mohamed.

Mohamed in Islam

Mohamed se je rodil v Meki. Zgodaj je osirotel in se posvetil trgovini. Na svojih daljnih trgovskih potovanjih je spoznal židovsko in krščansko vero. Ko se je bogato oženil, je opustil trgovanje in se posvetil premišljevanju o tem, kako bi versko in moralno dvignil svoj narod. Živel je v samoti in v postnem mescu se mu je zdelo, da se mu je prikazal nadangel *Rafael* in ga pozval, naj začne oznanjati nauk o edinem Bogu.

Mohamedov
nauk

Mohamed je privolil. Njegov nauk se imenuje *islam* — vdanost. Edini Bog je *Alah* in Mohamed je njegov prerok. Vsak vernik se mora večkrat na dan umiti, po petkrat moliti, deliti miloščino, se postiti in poromati vsaj

enkrat v življenju v Meko. Kdor razširja islam z ognjem in mečem, si pridobi pri Bogu veliko zaslugo. Človeku je usojeno, kdaj bo umrl, pa naj ostane doma ali naj gre v boj. Vera v odrejeno usodo je ustvarila v Mohamedovih pristaših (moslimanih) verski fanatizem, ki se ni bal smrti v boju.

Toda v Meki Mohameda niti Korejšiti niso prijazno sprejeli. Moral je pobegniti v Medino (622). Ta njegov beg, hedžra, služi moslimanom za početek štetja let, ki se ravna po luninih mescih.

Hedžra, 622

Mošeja v Kordovi

V Medini je našel Mohamed toliko pristašev, da je kmalu osvojil Meko in razglasil Kabo za mohamedansko svetišče. L. 632. je umrl.

632

Po njegovi smrti so zapisali njegov nauk v Koranu, ki se deli na 114 sur, obsega poleg verskih predpisov tudi mnoge posvetne.

Koran

Kalifi, Mohamedove naslednike so izprva volili in so se imenovali kalifi (632—661). Imeli so duhovno in posvetno oblast. Osvojili so Sirijo s Palestino, Perzijo in Medijo in Egipt.

Kalifi
(632—661)

Omejeviči. Proti četrtemu kalifu, Aliju, pa se je dvignil Muavia iz rodbine Omejevičev. Polastil se je vlade, razglasil Damask za glavno mesto in ustanovil dinastijo Omejevičev (661—750). Omejeviči so nadaljevali osvajanja v Prednji Aziji in oblegali celo Carigrad. Toda mesto se je ubranilo z grškim ognjem, ki so ga bizantinske ladje bruhale na arabske.

Omejeviči
(661—750)

Omejeviči so si osvojili vso severno Afriko. Njihov vojskovodja Tarik je zasedel skalo na španski strani ožine (Gibraltar—Tarikova skala). Z usodno zmago pri kraju Jerez (Herez) de la Frontera je bila uničena stara zahodnogotska država na Španskem (711). Arabci so si hoteli osvojiti celó Francijo, toda frankovski vojskovodja Karel Martel jih je pri Poitiersu premagal (732).

Jerez
de la Frontera,
711
Poitiers, 732

Verski razkol. Pristaši Alijevi so verovali samo v Koran in so se imenovali šiiti, nasprotniki so pa priznavali za verski vir tudi suno, ustno izročilo, in so se imenovali suniti. Šiiti so bili posebno močni na vzhodu (v Perziji), suniti pa na zahodu. Razpor je bil trajen.

Končno je vodja šiitov Abul Abas strmoglavil Omejeviče in zagospodoval sam. Za prestolnico si je izbral Bagdad ter utemeljil dinastijo Abasovičev (750—1096).

Abasoviči
(750—1096)

Za Abasovičev je silno vzcvelâ kultura, posebno v Bagdadu. Najsijajnejši vladar je bil sloviti Harun al Rašid (786—809).

Cepitve države. Država Abasovičev pa ni premagala prizadevanj posameznih vojskovodij in namestnikov za samostojnost in se je začela cepiti.

Cepljenje se je začelo že ob nastopu novega vladarskega rodu.

Eden izmed Omejevičev, Abderraman, se je pred zasledovanji Abul Abasa rešil v Španijo in ustanovil samostojen kalifat. V Kordovi je imel prestolnico. Za Haruna al Rašida se je osamosvojil Tunis, nato Egipt; tu so zavladali pomembni Fatimidi in nastalo je novo mesto Kairo. Prav tako se je razcepil tudi Iran.

Kalifat
v Španiji
Tunis in Egipt

A tudi v samem Bagdadu je kalifova oblast oslabela, prešla je v roke poveljnika telesne straže, emira al omre.

Emir al omre

Usodno je bilo, da so prišli iz notranjosti Azije turški Seldžuki. Stopili so v službo kalifov; njihov vodja je postal emir al omra in s tem resnični vladar; kalifu je ostala samo verska oblast.

Seldžuki

Seldžuki so zopet politično združili vso Prednjo Azijo, kmalu je tudi nje premogel državni partikularizem.

Kristjani v Španiji

Ko so prišli Arabci na Špansko, so jih bili Židje veseli. Tudi del kristjanov se je sprijaznil z novim stanjem, sprejel je mohamedansko vero. Ostali kristjani pa so se umaknili v Asturijske gore in živeli dalje v svobodi. Ko je kalifat zaradi notranjih preprirov oslabil, so kristjani prešli v napad. Polagoma so predirali proti jugu, tako da so do konca srednjega veka v junaških bojih, ki so dali njihovemu značaju potezo verske fanatičnosti, očistili ves polotok. Junak teh bojev, Cid, je postal glavna osebnost španskih krščanskih junaških pesmi.

Arabska kultura na vzhodu in zahodu

Arabci so bili kulturnejši od sodobnih kristjanov. Kot poljedelci so širili zasajanje južnega sadja, bombaža, datijeve palme in murve. Bili so mojstri v umetni obrti in gradnji ladij.

Gospodarstvo

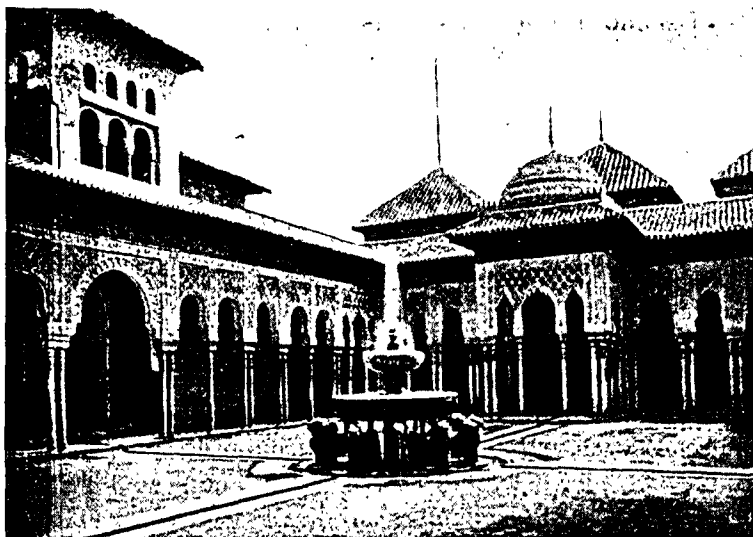
Arabska znanost je bila na lepi višini. V svojem jeziku so Arabci lahko brali Aristotela in Ptolomaja. Imeli so sami pomembne filozofe in ustvarjali tudi na torišču pozitivnih znanosti (eksperiment, arabske številke, prevzete od Indijcev).

Znanost

Arabska književnost se odlikuje po pisani bujnosti, ki jo je ustvarjala neomejena domišljija. Kot najznačilnejši plod arabskega pesniškega duha je v Bagdadu nastala zbirka pravljic »Tisoč in ena noč«.

Književnost

Tudi z islamom oplojeni Perzijci so se dvignili do največje pesniške višine. Firduzi je okrog l. 1000. napisal ep Šahname (Kraljevska knjiga), v katerem na sijajen način razgrinja vso dolgo preteklost Perzije.

Levje dvorišče Alhambre pri Granadi

V XIV. stoletju pa je med Perzijci pesnikoval nežni lirik Hafis.

Likovna
umetnost

Tudi likovna umetnost nosi pečat domišljajske šarovitosti. Ker je Koran prepovedoval slike in kipe, se je tembolj razvilo stavbarstvo. Največ so gradili džamije ali mošeje. Po osnovi so džamije centralne stavbe, na dvorišču imajo vodnjak za umivanje, ob straneh pa vitke minarete.

Mnogo mošej je razpadlo. Ohranjena je med drugimi Omarjeva mošeja v Jeruzalemu, pridružuje se ji še nekoliko mošej v Egiptu, posebno v Kairu. Imenitna je bila mošeja v Kordovi, zdaj katoliška cerkev; ima 19 ladij in loke nosi okrog 1000 stebrov.

Izmed posvetnih stavb je čarobne lepote Alhambra, kraljevski grad v Granadi.

Pri svojih stavbah so Arabci uporabljali koničaste, čebulaste in podkovaste loke, stene pa so krasili z živopisnimi arabeskami, ki so jih dobili tako, da so geometrijske črte družili z rastlinskimi ornamentami. Posebnost so bili tudi stalaktiti, ki so svodom dajali izraz satovja.

Sklep

Ob koncu starega in ob začetku srednjega veka se je rodil nov svet. Njegovi sestavni deli so bili: delna antična kultura z latinskim jezikom na zahodu in grškim na vzhodu, krščanstvo, romanski nasledniki Rimljanov in porimljanjenih narodov, bizantinski Grki in pogrčenci, Germani, Slovani in Arabci.

